

Кристинаэ Рой

ХУРЫ БÆСТÆЙЫ

РАДЗЫРД

Ирон æвзагмæ
Рæмонаты Еленæйы тæлмаца

РУХС
СКÆСÆНЫ

Рой Кристина

В стране солнца. Рассказ, 128 стр.

На осетинском языке.

© Перевод и оформление «Свет на Востоке», 1993 г.

Рой КристинаӔ. Хуры бастаӔйы.

Словакаг æвзагӕй тӕлмац.

Дыккаг рауагӕд растгондӕй, 128 фарсы.

© 1992 Рауагӕдад „Рухс Скӕсӕны“, Корнталь

ХУЫЦАУЫ ТЫХХÆЙ

Дæргъæтин карз æмæ арф митæй хъæздыг зымæджы фæстæ кæдæй-уæдæй мæнæ æрхæццæ уалдзæг дæр та. Æмæ йыл, æвæццæгæн, чысыл Палкойæ циндæр ничи бакодта. Уый атындзыдта хъæуæй уæлæмæ, хæрды йæ уарзон хæхтæм, мæнæ цъиу къалатийæ куыд раирвæза æмæ йæ чысыл базыртæ фырцинаей хæрдмæ куы сиса, раст уыйау. Æгæр къуындæджы фæцарди, мæгуырæг, зымæг-зымæджы дæргъы сæ хæлддзæг уымæл къуымы, йæ рудзгуытæ фæззæгæй суанг уалдзæгмæ канд хъæдын фæрсджытæй нæ, фæлæ ма хъæмпæй æхгæд кæмæн фесты, уыцы агъуысты.

Зæронд Павел Юригæ Палкойæн нæдæр йæ фыд, нæ дæр йæ мады фыд уыд, кæд æй уый номмæ гæсгæ схуыдтой Палко, уæддæр. Афтæмæй та зæронд лæг æмæ чысыл саби кæрæдзиуыл тынг æнувыд уыдысты. Зæронд Павел йæхи дардта хæхбæсты фæллой кæнынаей, арæзта сасиртæ. Уым хæхты дæр ын уыд йæхи халагъуд æмæ йæм-иу базылд алы уалдзæг дæр, афтæмæй дзы фæцарди 30 азы бæрц. Раздæр йæ фырттимæ уым цард, фæлæ, æвзонг цæргæстау, лæппутæ уырдыгæй алырдæм фæлыгъдысты, ныууагътой сæ фыды къæс. Æмæ дзы ныр алы сæрд дæр йемæ фæцæры хъæддзæуттæй исчи, уым хъæды чи кусы, уыдонæй.

Дыууæ азы размæ Юригæимæ царди иу лæг Вагталаей æрбафтæггаг, йæ мыггаг Рацгæ. Йемæ уырдаг бакодта йæ фырты чысыл лæппуйы дæр, фæлæ хæххон бæстæйы уымæл уæлдæф æмæ уæззау куыст уайтагъд фæзындысты зæронды æнæниздзинадыл. Арæх хуыфын райдыдта, стæй кусын дæр уыйас нал фæрæзта. Чысыл лæппу йæм бæргæ касти, цас йæ бон уыд, уый бæрц, зылди йæм, хъæрхуыпп ын фыхта, къозодзуан цыди, суг хаста.

Фæстагмæ Рацгæ бынтондæр æрхауд æмæ йæ хуыссæнуатæй нал стади. Иуахæмы Рацгæ бадзырдта Юригæмæ æмæ йын афтæ:

– Хъус ма, Павел, касын æмæ дæуæн дæр, æвæццагæн æмæ, ма чысыл лæппуйы хуызæн хæстæг-хион нæй. Рæхджы ма бахъæудзæн ардыгæй ма хæдзармæ ацæуын, ма мард ласинаг цæмæй ма фæуа, уый тыххæй. Фæлæ ма нæ фæнды ацы чысыл лæппуйы мемæ акæнон, уый æмæ тæрсын, куы амæлон, уæд дзæгъæл куы баззайа, алчи йæм фыддзæстæй куы ракæса, Райс ма йæ дæхима, искуы дын бабæздзæн. Хуыцауæй арфæйаг фæуыдзынæ. Уый тыххæй дызæрдг нæ кæнын.

– Куыд дæ фæнды, афтæ, – загъта Павел, йæ урс сæрыхъуынтæ йæ крухæй. алæгъз кæнгæйæ. – Хорз, мæхима йæ ныуадздынæн, фæлæ йæ ныййарджытæ цы загъдзысты?

– Цы дын загътын, уый зонис, Павел? Ацы лæппу æппындæр нæу ма чызджы фырт. Стæй йын æгас сты, æви мард йæ ныййарджытæ, уый дæр нæ зонын. Мæ зынгхуыст чызг ацы сывæллоны ссардта диссаджы хуызæн. Æмæ дын æй радзурон. Дæ куыст уал иу чысыл фæуадз æмæ мæм хæстæгдæр æрбабад.

Зæронд лæг лæмбынæг фæхъуыста Рацгæйы ныхасмæ æмæ дзы цы базыдта, уый йæ амæлаты бонмæ дæр нал ферох кæндзæн.

– Иу кæддæр ма чызг Анна хъæдмæ ацыд къозодзуан. Кæцæйдæр йæ хъусыл ауад сывæллоны кæуын. Æмæ дæхæдæг зонис, ацы сылгоймæгтæ куыд тæппуд сты, уый. Цæмæндæр сæм афтæ касы, дæлимон сæ сайы, худы сыл. Уый адыл ма чызг нæ бацыд сывæллоны кæуынмæ. Фæлæ уæдмæ цъæхахст тынгæй тынгдæр-хъуысын райдыдта. Йæхицæн дыууæ сывæллоны кæй уыд ма чызгæн, уымæ гæсгæ Хуыцаумæ скуывта æххуысмæ æмæ уæд йæ ныфс бахаста тархъæды рæбынмæ бацæуын, сывæллоны кæуын кæцæй хъуысти, уырдаæм. Æмæ дзы цы федта, æнхъæлыс? Афæдз æмæ æрдæджы бæрц кæуыл цыдаид, ахæм чысыл лæппуйы, айдагъ хæдоны, бæгъæмсарæй, бæгъæввадæй, æмæ кæугæ-кæуын агуырда дон. Цы мадзалæй бахаудта уыцы дæрддзæф хæхбæстæм, кæцæй радзæгъæл, кæй сывæллон у, уый ничи зоны. Æрмæст дзырдта „Мамæ“ æмæ уыцы дзырд хъуысти йæ дзыхæй сабыр хъæлæсæй. Анна йæ систа йæ хъæбысмæ, асæрфта йын йæ цæссыгтæ æмæ йын радта дон æмæ къæбæр. Йæ гыццыл хæдон æмæ йæ сæрыхъуынтæ ныххуылыдз сты, æвæццагæн, хъæды

баззад ахсавбонмæ. Æз-иу арæх ныхъхъуыды кодтон: цымæ йæ чи æрæмбæрттаид ахсав? Чи йæ хъахъхъæдта хъæддаг сырдаёй, ацы рæтты нымæц дæр кæмæн нæй, уыдонæй!

– Алы сабийæн дæр ис хъахъхъæнæг-æд, фæзæгъынц, – загъта Павел æмæ йæ цæссыг аивæй асарфта, йе 'нцъылдта уадултыл æй дæлдæр нал æруагъта.

Дыууæ зæронды иу цасдæр хъусæй фæлæууыдысты æмæ сæ цæстытыл уади дзæгъæл лæппуйы ныв, тархъæды йыл куыд æрæхсæв, йæ чысыл къæбæлдзыг сæр къуыбырыл куыд æруагъта нывæрзæнæн æмæ куыд куыдта йæ ныййарæгæй иртæстæй, цалынмæ бафынæй уæдмæ...

– Стæй уый фæстæ цы? – сфарста Павел.

– Аннæ йæ рахаста йæ хæдзармæ. Фæхабар кодтам æнæхъæн зылдыл, кæд, миййаг, исчи агуры йæ сывæллоны, фæлæ нукуы æмæ ницы. Уый хæдрæзмæ Аннæйæн амарди йæхи сывæллон, Палко зæгъгæ, æмæ уыцы номæй схуыдта йæ хæсгæ лæппуйы.

– Мæ сияхс ма уæды рæстæджы тынг æгъдауджын хиуы-лхæцгæ лæг уыд, бæргæ æмæ ницы загъта кæйдæр сывæллоны сæхимæ ныуадзыны ныхмæ. Фæлæ сывæллоныл фондз азы куы рацыд, уæд Аннæ амард. Мæ сияхс ракуырда дыккаг ус æмæ Аннæйы сывæллæттæн дæр ма куы уыд æвзæр фыдыус, уæд ма æрхæссæггаг лæппуйæн та куыд хъуамæ уыдаид! Æмæ йæ уæд æз мæхимæ райстон. Скъоламæ дæр ма йæ радтон, тынгдæр уый тыххæй цæмæй мæ хæдзары мидаг ма хъыгдара. Сывæллон æргомздæхт фæци ахуырмæ, цинæй йыл мардтæн. Дыккаг азмæ рæвдз кæсын байдыдта. Æвæццæгæн йæ ныййарджытæ тынг зæрдæргъæвд уыдысты ахуырмæ. Æз куы амæлон, уæд æй, æвæццæгæн, фиййауы куыстыл бафтаудзысты, кæй къухы уа, уыдон, æмæ та, мæгуырæг, ферох кæндзæн, цы бацахуыр кодта, уыдон. Ды йæ райс, Юригæ, дахимæ. Уалынмæ байрæздæн æмæ дын дзы рауайдзæн хорз æххуысгæнæг.

Фæлæ мæм иудадзыг мæ зæрдæ афтæ дзуры, цыма йæ ныййарджытæ уæддæр разындзысты. Æмæ уæд дæ бон зæгъын уыдзæн, махмæ йын æвзæр нæ уыд. Ницы хъуаг æй уагътам, цы нæм уыд, цæмæй цардыстæм, уымæй уый дæр нæхи хуызæн хайджын уыд.

Мæ чызджы сывæллæттæм сæ фыдыус фыддзæстæй куы

ракаст, стәй ма ма сиахс дәр ностыл куы бафтыд әмә дзы әгъа-
тыр фыд куы рауад, уәд әз уәлдай тынгдәр батыхсыдтән ацы
ләшпуйыл. Әмә дә фәрсын, ныуадздына йә дәхимә?

– Куыннә! Исын әй мәхимә. Ныфс ма ис, Хуыцау мын
феххуыс кәндзән, Рацгә. Әмә йә скьоламә дәр ратдзынән.
Сәрдыгон уадз әмә ам мемә уа, исты куыстыл әй бафтау-
дзынән. Ныртәккә уал мын йә бон ницы баххуыс кәнын у
сасирты куысты, стәй нырма ницы баххуыс кәндзән уидгуытә
амайыны әмә белыхәдтә аразыны куыстыты дәр.

Рацгә афтәмәй ацыд йә хәдзармә, ләппу баззад Юригәмә.
Фыщәгты уал зәрдабынай куыдта йә дадайы фәдыл, фәлә йә
куы бауырныдта, әвзәрдәр къухмә нә бахауд, уый, уәд сындаг-
гай әрсабыр әмә та, раздәр куыд уыд, афтә ныр дәр фәххәл-
дзәг. Афәдз әмә әрдәг куы рацыд, уәд сә дыууәмә дәр афтә
касти, цыма цәргә-цәрәнбонты иумә уыдысты.

Ныр Палко цингәнгә хәрдмә хызти хохы сәрмә, сә хала-
гъуд әфснайынмә, асыгъдәг кәнынмә. Иу дзәкъулы йе `ккойы
хаста чысыл цыдәр дзаумәттә. хәадынз, сәгмәдзыд стад дзид-
зайы комдзаг, иу чысыл цәхх гәххәтты тыхтәй әмә цалдәр
картофы. Иннә картоф иууылдәр йемә голладжы әрхәсдзән
йә дада. Иу әндәр дзәкъулы та йе уәхсыл ауыгъдәй хаста
зәронд ләджы цавәрдәр кусәнгәртә, йә къухы та – дурын.
Уыдәттимә цингәнгә сәпп кодта размә, паддзахы принцы
хуызән. Йә къәбәлдзыг бурхил сәрыхуынтыл әрсагъта ән-
цъылдтә зәронд нымәтхуд, йе уәхсджытыл әрләсәгау кодта,
кәддәр йә райдианы урс чи уыдаид, ахәм дәрдджын плащ.
Уәрәх хәлаф әмә йыл хәдон четәнәй, йә астауыл сау мәскуы
рон цыдәр бур әргәвджытимә әмә сау батинкәтә йә чысыл
къәхтыл, цыбырдзырдәй „хәххон принц“. Йә мидәг цыма
цәджджинагау цард фыхти, уыйау хәәлдзәгхуыз, уалдзыгон
фәлгонцәй аив зынди дзәггәл ләппу.

– Ау! – ныхххәер кодта йә хәләсәсы дзаг.

– Ау! Ау! Ау! – ныйязәлди уәлдәф.

Ләппу хәәлдзәг худт ныккодта, мәнә цыма йә хәләсәсәй
әвзист дзәнгәрджытә ныццагътой, уыйау. Әмә афтә зынди,
цыма хәхтә дәр йемә иумә худынц әмә йын салам дәттынц.

– Ёгасцуай, ләппу! Рагәй дә ам? – райхъуысти кәйдәр хъәләс.

Уый хъәддзау Лишкә уыд, кәцәйдәр йә комкоммә әрбацәйцыд.

– Ёгас пу, әгас, мә фыдыхай! – дзуапп радта ләппу әмә йә къух бадаргъ кодта йә зонгә хәлармә, – Ёз дадайә раздәр разгъордтон, нә уат әфснайынмә.

– Стыр диссаг у, миты бын куынна фәци уә хәдзар, әвәццәгән, фидар ләууы. Ёмә агайтма. Хуыцау дын әххуысгәнәг фәуәд! Ёз мәнә хъәдгәсмә суайон.

– Фәндараст!

Ләппу куыд уәлдәр хызти хәрды, афтә фылдарәй фылдар кодтой хъәддзауты халагъудтә. Кәцыдәртәй дзы фәздәг дәр калди хәрдмә, чидәр дзы кәй цәры, уый бәрәггәнән. Иннәтә уыдысты афтид, иуәй-иутә та ма кәлгә дәр ныккодтой. Ранәй-рәтты нырма йә зымәгон уагыл ләууыд мит, кәм та-их.

Фәндагыл ноджы ахизын хъуыд цалдәр цәугәдоныл. Хохы сәр цъәх адардта, нәзыхъәд кәм уыд, уыцы рәтты. Иннә бәләстә нырма сыфтәр нәма ракалдтой.

Чысыл ләппу уалынмә фәцәйхәццә кодта бынатмә. Сә сахъари хәдзар уыди фәндагән йә иу фәзиләны, нәзы бәләсты әхсән. Ләппуйы цәстытә цәхәр калдтой. Ёмә кәд сә „Галуан“ стыр хъайвантә әмә сьджытәй амад уыд, уәддәр сабимә фәкасти әцәг галуаны хуызән, уымән әмә сә хәдзар уыд, сә цәрән бынат. Мидәгәй дзы цыдәриддәр ныууагъта йә дада, афтә сә ныр уыцы хуызы әрбаййәфта Палко.

Ләппу райста уисой, рамарзта зәхх әмә халагъуды тәккә бәрәгастәу кьонайы бандзәрста арт. Стәй әрбайста иу чысыл уистә. Йемә цы дзаумәттә әрбахаста, уыдон дәр равәрдта сә бынәтты. Уалынмә та азгъордта суадонмә әмә дзы әрбадавта дурыны дзаг сәр-сәргәнгә суар.

– Хуыцауы арфә дыл сәмбәләд, мә хур! Ныр нә кәд Хуыцау йә фарнәй фәхайджын кәнид! Ёз дәр әрбахәццә дән, уәдә куыд! – арфәтә кодта чысыл ләппуйән йә ног дада, агъуыстмә мидәмә хизгәйә.

Сæ дыууæ иумæ бастыгътой картоф, аг фыцынмæ сæвæрдтой æртыкъахыг суанцъæйыл...

– Исты хъæрмуыпп ма сфыц, дæ хорзæхæй, мæ хур, кæд дæ бон у, уæд. Æз та ардæм хæстæг иу ран ставд хус сыфтæртæ федтон, ауайон æмæ дзы æрбадавон нæхицæн лыстæнæн, цалынмæ дæ хъæрмуыпп кæнай, уæдмæ.

Арт къæрцгæнгæ сыгъди, æнæбары пъовыр лæппуйæн, йæ цæсгом рухс дардта, афтæмæй. Уалынмæ дон дæр рафыхт. Лæппу дзы ныккалдта иу чысыл цæхх, акарста йыл хъæдындр, цæппæрста дзы хус дзулы къæбæртæ рæсугъд цыппæрдигъон кærстытæй æмæ ноджы басы кæрдæджытæ. Иу цасдæр ма куы афыхтысты иууылдæр иумæ, уæд аг райста суанцъæйæ.

– Дада! Дада! Рацу! Хъæрмуыпп цæттæ у!

– Фæцауын. Палко, фæцауын! – дзуапп радта зæронд лæг.

Уалынмæ тыхулафтгæнгæ, йæ хъæбысыдзаг æрбахаста уыцы хус сыфтæртæй æмæ сæ иу къумы æркалдта. Йе ’нцъылд ныхыл цæппузыртау абадти хиды æртæхтæ.

– Уастæн æнæхайыр фауа!.. Хус сыфтæртæ уæвгæйæ, цæй уæззау рауад уæдæ мæ уаргъ?! – ралгъитæгау кодта зæронд. Уалынмæ йæ дзыппæй сласта хъæдын дыууæ уидыджы, йæхиуыл дзуæрттæ бафтыдта, хъæрм хуыппыл дæр афтæ, æмæ хæрын райдыдтой. Ницавæр хæрæндоны, ницавæр пъовыры чиныджы ссардтаиккат ахæм хъæрмуыппы рецепт, æмæ йæ тынг адджынаæн хордтой зæронд дæр æмæ æвзонг дæр.

Уый фæстæ хус сыфтæртæй сæхицæн æркодтой заманай лыстæн, æрæмбæрзтой йæ цыдæр ставдхал тынæй. Хур стылди хæхты тæккæ сæрма – уый сихоры нысан у. Æмæ æрхуыссыдысты сæ фæллад уадзынмæ. Лæппу зæронды бамбæрзта уæлдзармæй, йæхиуыл та æрæппæрста йæ зæронд пълто æиæ фондзы онг анымайын дæр нал аййæфтой, афтæмæй афынæй сты.

Арт сыгъди халагъуды бæрæгастæу. Йæ фæздæг æдтæмæ калди уæле цары уыцы хуынкъай. Нæзы бæлæсты къуыбырты рæсугъд тæф фындзыл æмбæлди алырдыгæй æмæ адаймаг æмбæрста уалдæджы улæфт.

Уалдзæг æрдзы райхæлы нысан у, йæ райгасы бæрæггæнæн! – дзырдтой арв æмæ зæхх. Фæлæ дада æмæ æвзонг лæппу сæ дыууæ

дәр зәрөнд халагъуды афтә тарф ынаһи уыдысты әмә әмхуы-
зонәһи уалдзәджы уләфт кодтой сә буар, сә уд, сә зәрдә. Чи сә
райхъал кәндзән?

ПАЛКО ӘМӘ ХЪӘДДЗӘУТТӘ

Цард базмәлыд хәхты. Боныцъахәһи әхсәвәртәм алыр-
дыгәһи хъуысти фәрәтты къуырцц-къуырцц, кәһи калдтой, уыцы
бәләсты әмә саст къалиуты къәрццытә, хырхыты хәр-хәр
әмә сугты гуыппытә. Хаттгаһи-иу адәһимәджы ныхас дәр
райхъуыст.

Фәлтау дзы әппындәр куы ницы хъуысид! Уыцы әнәссух
уынараһи нә бон нал у, тыхстысты адәм, әлгыыстой, кәм та
әвзәр дзыхәһи дәр нә ауәрстой куы хъазән ныхасәһи, куы
әцәгәһи дәр.

Уалынмә царәнүәттә иууылдәр байдзаг сты адәмәһи. Әмә
дзы цынахуызон разынди: мәстыгәраһи, хәларзәрдәһиә, әдзәс-
туарзонәһи, фыддзыхәһи... Кусгә та кодтой сеппәт хъарутәһи,
рәстәггаһи фыдныстгәнгә, сә сәр, сә фат-иу нал әмбәрстой.
Цыбырдзырдәһи фосы цард кодтой, кәмдәарты та сәхи әвдыстой
фосәһи фыддәр. Фәлә дзы ләгау ләгтә дәр уыди, раст куы
зәгъәм, уәд, мәнә Юригә әмә Лишкә. Хатгаһи-иу уыдон дәр
фәһинә арахъыл нә аздәхтысты. Уымән әмә сә зәрдә мур дәр
ницәмәһи рухс кодта, кәддәрәһи – кәддәрмә уыцы „хәһрәджы
хойрагәһи“ цы фәхъәстә уыдаиккой, әндәр. Әмә ацы дыууәһиә
дәр зәгъән нәһи „зәдтә“ уыдысты. Хаттгаһи-иу сә дзыхәһи ахәм
әлгыыст ныхас суагытой әмә дә хъусты къәрмәджытә батгыс.
Фәлә уә бауырнәд, фидыдта сыл, хъәддзауты царды әмә куы-
сты ахәм ныхәстә ницы диссаг уыдысты, уәвгә та ацы дыууә
ләдджы адәм хуыдтой әппәтәһи хуыздәр, стәһи сәхәдәг дәр
сәхи афтә нымәдтой.

Утәппәт әнәхсәст гуырымыхъ адәмәһи әппындәр никуы
ничи бахъыгдардта чысыл Палкойы. Уый зыбыты иунәг саби
уыд, ам хъомыл адәмы әхсән әмә йә сеппәт дәр нымәдтой

иумайагыл, сеппәтән иумә хъахъхъәнинагыл әмә рәвдауинагыл. Палко йәхәдәг дәр сә коммә касти, хаста сын дон, цы кьозотә иу әрәмбырд кодта, уыдонәй алкәмән дәр хай кодта. Стәй куы сә иуән, куы се 'ннәмән хъәрмхуыпп дәр фыхта. Йә дадайы Палкойы мәт нә уыд, зыдта әххормаг кәй нә баззайәдзән, уымән әмә йәхәдәг алцыдәр амал кодта.

Юригайән тынг әхсызгон уыд, саби әгайтма ахәм зәрдәхәлар разынди. Әмә-иу зәронд ләг афтә арәх загъта: „хох хохыл никуы сәмбәлы, фәлә әдәймаг әдәймагимә – баиу вәййы“, ома, ацы әрбафтәггаг саби мәхи хуызән фәци.

Юригайы та адәм сеппәт дәр уарзтой, әргом зәрдәйы хицау кәй уыд, уый тыххәй. Адәмимә цәрын зыдта, никәйы зәрдәхудты цыд.

„Никәйы бон у мәнәй рахъаст кәнын. Никәйы хыгдарын, никәйы зәрдәхудты цәуын, алкәмән дәр дәттын салам, алкәйы фаг дәр мәм ис рәвдауән ныхас. Тамако, спичкәтә, цәхх, кәнә фиуы къәртт кәмә нал вәййы, уыдонән бахай кәнын. Гъе, ацы ләппуйы дәр афтә райстон мәхимә, Хуыцауы тыххәй“, – ахәм хъуыдыты аныгъуылд Юригә әмә бузныг уыд йәхицәй. Әмә кәд ацы рухс дунейыл бирә фәцард, уәддәр йәхицәй хуыздәрыл нәма сәмбәлди.

ХУЫЦАУЫ ТЫХХӘЙ

Майы мәй иу рәсугъд хуыцаубон хәхтәй чидәртә әрцыдысты хъәумә, – чи аргъуанмә, чи дуканимә, чи та дзуттаджы нуазәндонмә, йә къуырийы куысты мызд уым ныууадзынмә. Иннәтә базадысты сәхимә хохы. Уыдонәй дәр чи хуысгә скодта йә фәллад уадзынмә, чи та кьозодзуан ацыд.

Хәдзары баззад Павел Юригә дәр, йә къәсәрыл бадгә йәхи хурмә тавта, тамако дымгә. Уалынмә йә хъустыл ауад кәйдәр санчъехты уынар әмә куыдзы рәйын. Хәрдмә скаст әмә ауыдта анауыр әрыгон әдәймаджы бәрәгбонарәзтәй, әвәццәгән, цыдәр гәрзарм чи уыд, ахәм.

– Дæ бон хорз! – салам загъта уазæг. Юригæ йын дзуапп радта саламай.

– Мæ фыдыхай, бафарсын аипп ма уæд, ам дæхæдæг иунæгæй цæрыс дæ халагъуды? – бафарста æрбацæуæг.

– О, мæхæдæг, мæ чызджы лæппуимæ. Æмæ мæ цæмæн фарсыс уымæй?

– Ам мæхицæн куыст ссардтон цалдæр къуырийæн. Æмæ мæ уыцы рæстæджы дæхимæ нæ бауадзис цæрынмæ?

– Кæд дæ зæрдæмæ цæуæм, уæд табуафси. Уæвгæ та цы куыстгæнæг да? – сфарста зæронд.

– Æз, мæ фыдыхай, лыгтæнæг дæн. Уæдæ уæм уæд бафысым кæнон, загъыс, и? Мæ хызын уал уæм ныууадздзынæн, нæ?

– Табуафси. Хъæумæ ма ныццæуынмæ хъавыс?

– Нæ – нæ! Æрмæст хъæдгæсмæ ныууаион. Мæ дзаумæттæ йæм ныууагътон. Ахсæв уымæ баззайдзынæн, райсом боныцъæхыл мæ ардæм хъæуы.

– Уæдæ дын уæд рæстæг ис æмæ уал æрбад. Ацы куыдз дæу у?

– Мæн у, мæн, Дунай, рауай хæстæгдæр. Урс куыдз бацыд хæстæгдæр æмæ йæ хицауы къæхты бын æрхуыссыд.

– Ардæм куы цыдтæн, уæд æй бæргæ бакодтон агъуысты, дуар ыл бахгæдтон, фæлæ, æвæццæгæн, йæхæдæг райгом кодта дуар æмæ мæ раййæфта. Ахæм хайуан фылдæр хатт адæймагæй зынаргъдæр ваййы лæгæн.

Уазæг æрбадти.

– Дæ ном цы хуыйны?

– Мæ ном – Мартин Лессинг.

Юригæйæн стыр æхсызгон фæци, ныр ын æмбал кæй уыздæн, уый. Йæ уазæджы рафарстытæ кодта, кæцон у, кæцæй æрцыд, хоры куысты хъуыддæгтæ сæм куыд цæуынц, уыдæттæй.

Лессинг та ныр Юргæйæ базыдта ацы раны уавæртæ æмæ цæрдтытæ; чи æмæ дзы куыд цæрынц, уыдæттæ, цæмай зона, се 'хсæн хи дарын куыд хъæуы, уыцы уаг, уыцы æгъдæуттæ.

„Хæрзконд, хæрзуынд адæймаг, – ахъуыды кодта Юригæ, йæхæдæг та иунæгæй куы аздади, йæ къæсæрыл бадгæ, уæд. – Бæрæг у, æфсæддон хæс кæй ахицæн кодта, уый. Стæй æдылы дæр кæй нæу, уый зыны йæ уæлæ. Фæлæ æрыгон уæвгæйæ, дун-

ема кәсы хыггәнгә, цыма царды ницәма уал әнхәлма кәсы, уыйау. Палко та мын цы фәци, Палко? Уый дәр, магуы-рәг, бацин кәндзән нә уазәгыл, уәлдайдәр куыдзыл. Цыма зәххы скъуыды ныххауыд? Цы 'рбадәлдзәх ма ләппу?

Уәдә кәм уа Палко? Райсомәй раджы къозодзуан ацыд, стәй цәугә та акодта тынг дард, уымән әмә майы мәй къозотә фәзыны әрмәст дәр хәәдрәбын әрдузты. Йә хызын байдзаг кодта, хуыздәр ма ныууадз, ахәм къозотәй әмә рараст хәдзар-мә. Уыцы цъусдуг йә зәрдыл әрбаләууыд, хуыцаубон кәй у, уый әмә ахъуыды кодта:

– Абон хәдәгай хуыцаубон куы у әмә мын нәхимә ницы куыст ис. Әмә цыма цы уайд, уәртә уыцы кәәдзәхы рундзәй куы акәсин әмә куы фенин, кәддәра дзы цы ис? Рагәй ма фәнды уый базонын. Цы дзы ис, цыма?

Хәрз чысыл ма куы уыд, йә мад Анна дәр ма әгас, уәд ын уый дзырдта алыхуызон диссаджы аргәуттә. Сә иу йә зәрдәмә уәлдай тынгдәр фәцыд, әмә Палко әдзухдәр ләгьстә кодта уыцы әнахуыр аргәу та йын радзурыны тыххәй. Уыди дзы иу ләппуы кой, чи фесәфт, ахәм къаролы фырты кой. Цәвиттон ләппу абалц кодта йә сәфт фыды агурәг. Иухатт бафтыд хохмә, тынг бәрзонд кәәдзәх кәм уыд, уырдаәм. Әмә йәм әрбатахти сыгъзәрин цъиу әмә йын загъта, сбырын дә хәуы уыцы бәрзонд кәәдзәхы сәрмә, уым, дам, хуры бәстә ис әмә йә къарол та у дә фыд, зәгъгә. Ләппу цъиумә байхъуыста. Уәдә цы, фәлә йә балцы фәндагыл разынди бирә цәлхдуртә: фыццаг уал сәмбәлд әвирхәу залиаг калмыл, стәй та домбайыл, уалынмә йә размә фәци арс дәр, стәй кәрәдзи фәдыл алымыггаг сырда. Чысыл ма бахәуа, бакъабәзтә йә кәной, фәлә йәм әппәты фәстаг минут әххуысмә саргъы бәхыл фәзынд иу сахъгуырда. Уый фәйнардәм асхуыста әппәт сырды дәр әмә суәгъд кодта чысыл хъаны, сбадын әй кодта бәхыд әмә йә әрбахәццә кодта къаролы галуанмә. Гъе, уый разын йә фыд.

Иу кәддәр чысыл Палко скъолайы йә ахуыргәнәджы бафарста: „Цыма цы ран ис хуры бәстә, иу картәйыл дәр әй куына арын? Ахуыргәнәг йә мидбыл бахудт әмә йын афта:

– Уыцы бæстæ, мæ хъæбул, æрмæстдæр аргъæутты ваййы, æмæ йæ картæйыл дзæгъæлы агурыс.

Палкойы арæх фæндыди уыцы æнахуыр аргъауы бæстæмæ бахауын. Æмæ кæд уыцы стыр къæдзæхы фæстæ разындзæн хуры бæстæ, уæд та, чи йын цы зоны, иудадзыг мигъæй æхгæд ваййы, фæлæ?

Бæргæ, куы загъид, кæддæр Золушкæ куыд загъта, афтæ: „Мигъ мæ чыылдыммæ æмæ мæ размæ дæр“, – уæд чи зоны, искуы разынид, æппын ницы, фæлæ дзы уæд та иу чысыл гæппæл куы разынид уыцы хуры бæстæйæ.

Райсомæй алы хатт суадонæй дон исгæйæ, Палко касти къæдзæхы ’рдæм æмæ бæллæды уыррдæм ацауынмæ.

– Абон мын кæдæй-уæдæй рæстæг ис æмæ цæй уыррдæм ацауон. – Йæ къозоты хызын бæрæг ран бафснайдта, уый фæстæ йæ æнцонæй куыд ссара, афтæ æмæ хъавгæ хызын байдыдта хохмæ. „Æвæццагæн уыцы бæстæ ацы ран уыдзæн, – хъуыды кодта йæхинымæр цымыдисæй цымыдисдæргæнгæ. Æрхъæцмæ нал хæцыд, кæд æм разындзæн уыцы æнахуыр бæстæ, хур æппындæр кæм нæ ныгуылы, æхсæв æппындæр кæм нæ ваййы, æдзухдæр хъарм кæм у, уыцы бæстæ. Мæнæн дæр уымæн у, æвæццагæн, афтæ æнтæф ныртæккæ.

Æмæ фæстаг рындзы онг куы схызт къæдзæхы сæрмæ, уæд йæ размæ разынд йæ алыварс хæхты астæу иу дæлвæз, уалдзыгон хуры тынтæй ныррухс, ахæм.

Лæппу кæуыл лæууыд, уыцы къæдзæх уыди къулы хуызæн, йæ фæрстæ æмраст хæрдмæ, йæ бынмæ алæмæты рæсугъд уыгæрдæн, хъæдабæ стыр цъæх гауызау, йæ уæлæ алыхуызон дидинджытæ. Къæдзæхы бынæй гуырди сæр-сæргæнаг суадон æмæ æвзист уаццаджы хуызæн дæлæмæ уырдыгмæ згъорта зæхмæ. Алырдыгæй цъæх-цъæхид æрттывтой дидинагджын къудзитæ.

Фæлæ Палко куыд æнхъæл уыд, афтæ сабыр нæ разынд йæ ран. Сауцъиутæ æппындæр не ’нцадысты сæ цъыбар-цъыбурай, иннæ мæргътæ дæр сын дзуапп лæвæрдтой сæхирдыгонау, зарджытæй. Кæцæйдæр хъуысти хъæдхойы къуырцц-къуырцц. Уымæй чысыл æддæдæр бæрзонд зазбæласыл къалиуæй къали-

ума гæпп кодтой даргъ пух къæдзилджын дыууæ æхсæрсæттæджы. Цыбыр дзырдай дзы цард цæджджинагау фыхти!

„Ай, æвæццагæн, хуры бæстайы иу къуым у“, – йæхинымæр ахъуыды кодта лæппу.

Фæлæ цы у цымæ мæнæ ай та? Суадонмæ хæстæг къæдзæхы мидаг зынди цыдæр къахыр, мидамаæ хæрд, хуымæтæджы дуары æнгæс. Æмæ цымæ цы уайд, уырдаæм мидамаæ бабыр, уæд? Къæдзæхы скъуыдтæй йæм мидамаæ хуры тынтæ дæр калдысты. Мидагæй уыцы лæгæт уыди халагъуды хуызæн. Йæ бæрæгастæу дзы къæдзæхдурæй фынг æмæ бандон. Йæ къултæ æмвæтæнæгæй хæлуарæджы тынæй æмбæрзт.

Ам æвæдза, царæн дæр уайд, – ахъуыды кодта лæппу. – Чи зоны, æмæ дзы исчи дæр цæры?..

Палко хъавгæ, тæрсгæ – ризгæйæ бахызт лæгæтмæ. Æмæ цымæ уæртæ уый та цы уа къæдзæхдур фынгыл? Цавæрдæр чиныг. Лæппу йæ рафæлдæхта цъаргай æмæ йæ фыццаг фарсыл адæймæджы къухæй мæнæ афтæ фыст:

„ЧИФÆНДЫ ДÆР ФÆУ, ФÆЛÆ АРДÆМ КУЫ БАХИЗАЙ
ÆМÆ АЦЫ РУХС КУВÆН ЧИНЫГ ДÆ КЪУХМÆ КУЫ РАЙСАЙ,
УÆД ÆЙ БАКÆС ТЫНГ ЛÆМБЫНÆГ, ЗÆРДÆБЫНÆЙ, РÆНХЪ
РÆНХЪЫ ФÆДЫЛ, УÆД ДЫН ФÆНДАГ БАЦАМОНДЗÆН АЦЫ
КÆУИНАГ ДÆЛВÆЗÆЙ РУХС БÆСТÆМ, ÆХСÆВ КÆМ НАЛ
ВÆЙЙЫ, ХУР КÆМ НАЛ НЫГУЫЛЫ, АФТÆМÆЙ ÆНУСОН
РУХС ÆМÆ ÆНУСОН АМОНД КÆМ ÆРФИДАР СТЫ, УЫЦЫ
БÆСТÆ“

Лæппу цавд дурау баззад. Уæдæ уæд нæ фæрæдыд! Ацы чысыл сау æнахуыр чиныг ын фæндаг бацамондзæн хуры бæстæм. Уæдæ уæд уыцы бæстæ кæмдæр ис, кæд картæйыл никуы амынд æрцыд, уæддæр. Лæппу æрбадти бандоныл, йæ къухтæ быцæу бацарæзта сæрма æмæ чиныг кæсыныл схæцыд. Фыццаг фарс уал æдыхстæй афæлдæхтаид, уымæн æмæ дзы айдагъ нæмттæ йедтама ницы уыд, фæлæ амонгæ та афтæ бачындæуыд, кæсын æй хъæуы, „рæнхъ рæнхъы фæдыл“. Адон та, æвæццагæн, хуры бæстайы чи царди, уыдоны нæмттæ сты. Фæлæ цы æнахуыр нæмттæ сты! Æвæццагæн, бæстæ йæхæдæг куыд æнахуыр у, йæ адæмы нæмттæ дæр гъе ахæм æнахуыртæ. Стæй дзы зонгæ нæмттæ дæр дыууæ

разынди: Иосиф, Мария әмә ма ноджыдәр иу тынг рәсугъд ном Еммануил, ома, дам, „Хуыцау махима“. Уый, әвәщәгән, исты дзуары мыггаг у, – тәрсгә-ризгәйә йә алфамблай афәлгәсыд ләппу, – кәд Хуыцау йемә уыд, уәд әнәмәнг дзуары мыггаг у.

Фәстагма та ма дзы афтә фыст уыд: райгуырди иу сывәл-лон, – әмә йыл сәвәрдтой ном Йесо. Цы диссаджы рәсугъд ном у уәдә Йесо. Еммануиләй ноджы рәсугъддәр ном! Чысыл Палко ма раздәр кәддәрти дәр фехъуыста ахәм салам: „Табу Йесо Чырыстийән!“ Кәд миййаг исчи фәтарсти, уәд дзурәд хуымә-тәджы хуызы: „Мария, Иосиф!“ Цымә уыдон дәр ам фыст чи әрцыд, уыцы нәмттә уыдаиккой? Фәлә уымән дзуапп никуы ссардта Палко. „Хуыцау, ахъаз бакә!“ – уыцы ныхәстә арәх хъуыста йә дадайә, исты уәззауыл схәцын-иу әй куы бахъуыд, уәд. Палко дарддәр кәсын байдыдта чыныг,

Әмә дарддәр кәй касти, уый хуыздәр әмбарын байдыдта: уыцы чысыл саби Йесо Вифлеемы куы райгуырд, уәд хуры бәстәйы та паддзахиуәг кодта Ирод, зәгъгә, ахәм ләг. Паддзах-мә бацыдысты куырыхон ләгтә әвәщәгән, исты дәснийад кодтой. Йесойы фенын сә фәндыд. Фәлә сын уый та цымә цавәр стьалы уыди, хурыскәсәны кәй фәдтой, уый? Ныр әрбацыдысты уынынмә, фәлә сәм әй ничи равдыста; арвыстой сә Вифлееммә, әмә сын фәндаг амыдта уыцы стьалы. Уый арвы риуыл цыди сә разәй, уыдон та йә фәдыл. Уалынмә әрләууыд иу хәдзары сәрмә әмә Ноггуырды ссардтой уым, стәй йә мад Марийы дәр. Уый, әвәщәгән, исты диссаджы хъан уыд, уымән әмә хъәздыг куырыхон ләгтә йә размә сә зонгуытыл әрхаудтой, стәй Йын ракодтой ләвәрттә: сыгъзәрин, аргуаны буд әмә зароба. Уый фәстә сә хәдзармә аздәхтысты бынтон әндәр фәндагыл. Хуыцау сын афтә саккаг кодта.

– Әллах, уәдә цы диссаг у! – фәхъәр кодта ләппу йә фыр-цинай әмә йә къухтә ныццагъта кәрәдзиуыл. – Уыцы Ирод, әвәщәгән, әмә исты залиаг калм уыд әмә, әвәщәгән, хъа-выди Ноггуырды аныхъуырынмә. Фәлә уалынмә әхсәвы әрба-ләууыд зәд әмә бамбарын кодта, цы тасдзинад сәм кәсы, уый, әмә сәппәт дәр: Иосиф, Мария әмә Йесо алыгъдысты. Иосиф, әвәщәгән, әмә уыди сахъ ләппу. Уәвгә та сә бахъуыди дард

фæндагыл абалц кæнын. Фæлæ куыннæ у тынг хъыгаг, фыд-зæрдæ залиаг калм æшпæт ноггуырдытты амарыны тыххæй бардзырд кæй радта, уый. Сæ мадæлтæ та фырзæрдæрыстæй куыдтой судзгæ цæссыгæй. Хуыцау хорз, æмæ фæстагмæ йæ мæлæт æрхæццæ залиаг калмæн, æмæ уæд Иосифæн фадат фæци йæ Ноггуырдымæ хуры бæстæм аздæхынæн. Уалынмæ алыгъдысты Назаретмæ æмæ уым æрцардысты.

„Æллæх, æллæх, уæдæ цас диссæгтæ базыдтон абон уыцы хуры бæстæйы тыххæй! – дис кодта чысыл лæппу. – Ныр хæдзармæ цæуын афон дæр у, науæд мæ дада, тыхсдзæн æмæ мæн агурынтыл суыдзæн. Лæгæт афтæ дард нæу æмæ мын фадат уыдзæн алы бон дæр ардæм æрбацæуынæн. Кусгæ бонты мын кæд æмæ не ’рцæуа амал, уæд та хуыцау бонты. Фæлæ цыдæриддæр у, уæддæр мын æнæ базонгæ нæй, диссаджы хъан цы баци, уыцы хабæртгæ, стæй мæхицæн хуры бæстæм фæндаг цы мадзалæй ссарон, уый дæр.

ÆЦÆГ „ХУРЫ БÆСТÆМ“ ФÆНДАГЫЛ

Кæцырандæриддæр адæм кæрæдзиуыл тагъд ацахуыр вай-йынц. Мартин Лессинг мæйы бæрц æххæст нæма ацарди Павел Юригæйы къæсы, уæвгæ та сæм афтæ касти, цыма иумæ рагæй цардысты. Павел нæ фæрæдыд. Палко куыдзыл тынг бацин кæндзæн, загъта, кæй æнхъæл уыд, уымæй. Кæрæдзиуыл тынг æнувыд систы лæппу æмæ куыдз. Палкойы чысыл дзабырты фæд кæмдæриддæр фæдтаис, уым зынди куыдзы къахвæд дæр. „Лессинг кæдæй æрцыд Юригæйы хæдзармæ, уæдæй фæстæмæ зæронд лæг ферох кодта нуазæндонмæ фæндаг. Лессинг та нуазгæ дæр никуы кодта æмæ дымгæ дæр.

– Расыгæй кæддæр ахæм фыдгæнд бакодтон, мæ цæргæ-цæрæнбон дæр кæй нал ферох кæндзынæн, – загъта Мартин, фыццаг хатт æм Юригæ нуазæн куы лæвæрдта, уæд – Æмæ ды дæр тынг раст бакæнис, дæ ност куы ныхъхъуыдты уадзис, уæд. Арахъхъы кæй хардз кæнæм, уымæй æхсыр куы æлхæниккам алы

бон, дзидза та хуыщаубонæй хуыщаубонмæ, уæд нын бирæ пайдадæр уайд нæ удæн.

Уыцы фæнд йæ зæрдæмæ фæцыд Юригæйæн. Дзидзамæ уыйас йæ хъус нæ дардта, æхсыр та тынг уарзта фæлæ йæ балхæнынæн æхца хъуыд æмæ уый ас не 'ххæссыд. Ныр ност куы нæ уал æлхæна, уæд æм алы бон дæр уыдзæн ног дыгъд æхсыр. Æрмæст йæ бон аппарын нæ уыди тамако. Æмæ йын Лессинг дæр хаста дыминаг. Хусгæ та кодтой фæрсæй-фæрстæм, фыд æмæ фырты хуызæн. Палкойы хуыссæнуат уыди агъуысты иннæ къуымы Дунаимæ иумæ.

Юригæ æрмæст ууыл дис кодта, Лессинг кæимæдæриддæр тынг хæлар уæвгæйæ, Палкомæ æргомздæхт цæуылнæ у, кæд ын чысыл лæппу алцыдæр кæны, йæ бон цы у, уымæй йыл узæлы, уæддæр.

Зæронд Павел æппындæр нæ раиртæста, афæстаг рæстæг Палко æнкъарддæр кæй фæци, кæй ныхъхъус, уæлдай хатт йæ дзыхæй ныхас кæй нал хауы, уый. Йе стыр цин ма уыди æрмæстдæр æхсырмæ цæуын, тынг æрæгмæ-иу æрыздæхт уырдыгæй лæф-лæфгæнгæ. Æмæ, æвæдза, Юригæйæн æмбал куынæ уыдаид, уæд йæ чысыл лæппуы уавæр тагъддæр раиртæстайд. Фæлæ ныр æртæ хуыщаубоны фæд-фæдыл дыууæ лæджы фæцыдысты аргъуанмæ, хæдзармæ-иу æрыздæхтысты кæддæр изæрæй. Се 'рбацыдмæ-иу æхсыр стъолол лæууыд. Бон сауизæрмæ та лæппу цы архайæг уыд, уымæй йæ фæрсæг нæ уыд. Фæлæ куыд стыр диссаг фæкасти чысыл сабимæ йæ фыццаг сусæгдзинад. Йæхи бон дæр æй, æвæццæгæн æмæ, нæ уыдаид бамбарын кæнын. Цы алæмæты диссаг базыдта, уый тыххæй йæхи цæмæн ныхъхъус кодта, ничи йын ницы æмбæрста.

Иуæй-иу аргъæутты афтæ дзурынц, куыддæр-иу адæм сæ кой скодтой, афтæ-иу фæцыдæр сты сæ диссæгтæ. Æмæ ныр Палко искæмæн куы ской кæнид, хуры бæстæйы иу къуым базыдта, зæгъгæ, уыцы æнусон лæгæты бамидæг æмæ дзы кувæн чиныг ссардта æмæ æрвылбон, кæнæ та хуыщаубонты райсомæй изæрмæ уыцы чиныг кæсы, рæнхъ рæнхъы фæдыл, хуры бæстæ ссарыны тыххæй, – уæд чи зоны, цы уайд? Хъуамæ дæгæт дæр æрбадæлдзæх уа, цы бæрæг ис! Уæд ма кæд базондзæн, цы йæ хъæуы, уый та. Гъе

уымæй тæрсгæйæ йæхи ныхъхъус кодта, хуыцаубоны афтæ чысыл æрыскъæф цæмæн æрæмбырд кодтай, зæгъгæ, йæм куы хæцыдысты, уæддæр. Фæлæ хабæрттæ иууылдæр куы базона, уæд сæ радзурдзæн йæ дадайæн æмæ йемæ иумæ ацæудзæн, æнусон рухс кæм и, Йесо кæм цæры, уыцы бæстæм.

Æмæ лæппу цас фылдæр касти уыцы æнахуыр чиниджы, уыйас къаддæрæй къаддæр хъуыды кодта алæмæты аргъæутты бæстæйыл. Бынтон æнархъуыдыйæ дæр-иу фæрасти лæгæтмæ, цæмæй гæнæн æмæ амалæй фылдæр базона Йесойы хабæрттæ. О, уæдæ цæй зæрдæхæлар æмæ цæй домбай уыди уыцы Йесо. Йæ бон алцæуыл дæр цыд, цыдæриддæр Æй бафæндыдаид, уый. Æвæццæгæн, уымæн æмæ Хуыцауы Фырт уыд.

Палко не 'мбæрста, Иорданийы цы хабæрттæ æрцыд, уыдон, нæ зыдта, Йесойæн уыцы æнахуыр адæймаг, Иоанн, мæтыхтæ æмæ хъæддаг мыдæй чи царди, уый йын цы бакуыста, уыдæттæ. Фæлæ чысыл лæппу бамбæрста, уæларвтæй кæй æрыхъуыст кæйдæр хъæлæс. Уæларвты та, зонæм, цæры Хуыцау, æмæ зæгъта, Йесо Йæ Фырт у æмæ хъуамæ адæм сеппæт дæр йæ коммæ кæсой.

„Фæлæ цымæ куыд уыдаид? – хъуыды кодта Палко, – Иосиф нæ уыдаид цымæ Йæ Фыд? О, хæдæгай, бамбæрстон хабар. Юригæ-дада дæр куына у ме 'цæг мады фыд, æрмæст мын у хъомылгæнæг, адæм та афтæ æнхъæлынц, мæ мады фыд у“.

Палко дарддæр хъуыды кодта, уый дæр хъуамæ кæса Йесойы коммæ, кæд Хуыцау афтæ саккаг кодта, уæд.

„Йесо адæмы цæуыл ахуыр кодта, уый куы базонон, уæд æз дæр афтæ кæндзынæн, куыддæриддæр зæгъа, æрмæст афтæ. Йæ коммæ кæсдзынæн, кæд Æй мæ цæстæй нæ уынын, уæддæр. Уæдæ цæй диссаджы домбай разынди, дæлимоны куы фæсырдта æмæ тæригъæды бацæуын куына бакуымдта, уæд! Хорз æмæ уыцы кæсагахсджыты Йæхимæ æрбахуыдта, Йæ бон уыди æппæт рынчынты дæр сдзæбæх кæнын. Æмæ Дзы адæм цыдæриддæр куырдноу, уый сын кодта; суанг ма сын дзул дæр ауагъта фондз мин адæймаджы бæрц бафсадынæн. Цы диссæгтæ сты уæдæ уыдон иууылдæр! Фæлæ цымæ цы уыдзæн дæрддæр та? – хъуыды кодта лæппу, Йесомæ йе знæгтæ фæхæрам сты, уый хабæрттæ куы бакасти, уæд.

Бирæ диссæгтæ базыдта уыцы алаæмæты чиныгæй! Æхсæвты дæр ма, магуырæг, йæ хуыссæг фæхауд. Бонæй цыдæриддæр касти, уыдон йæ цæстытыл уадысты æхсæв: уыцы æвирхъау æхсæв, цæхæрадоны лæууы зæрдæсаст Йесо æмæ кувы Йæ тых йæ бонæй, ахам тыхджын тохы бацыд, æмæ ма Йæ ныхыл туджы хиды цæппузыртæ дæр абадт.

Уæд Йæ ахуыргæнинæгтæ та? Сæ бон бафынæй кæнын та куыд баци уыцы зын сахат, се 'гæр фæкалой.

„Æвæдза, æз уым куы фæцадаин, уæд Æй ма хъæбысы ныккодтаин æмæ йын загътаин: „Ма тæрс, Хуыцау Дæ фервæзын кæндзæн!“ Фæлæ цы тыхджын маст у, уæдæ! Хуыцау Æй не суæгъд кодта. Цымæ цæмæн? Ахъаз ын цæуыннæ бакодта? Уыдон Æм бацыдысты, бабастой Йæ, стæй... – Лæппуйæн йæ зæрдæ суынгаг æмæ дарддæр кæсын йæ бон нал баци, куыд Æй надтой, куыд Дзы хынджылаг кодтой, стæй Йæ фæстагмæ дзуарыл куыд байтыгътой. – Фæлæ уый та зонгæ дæр нæ кодтон, хъæуы аргъуаны цы ныв ис Чырысти дзуарыл тыгъдæй, уый Йесо-Хуыцау Йæхæдæг у, уый! Кæй загъын æй хъæуы, Йæхæдæг нæу, æрмæст хъæдыл конд ныв у, уый зонын. Фæлæ ныр æцагæй базыдтон, хъæдын дзуарыл Æй зæгæлтæй куыд бахостой йæ цыппар къабазæй, уый. Фæлæ йæ Хуыцау цæуылнæ фервæзын кодта уæддæр, куы Йæм сидт: „Мæ Хуыцауыхай, цæй тыххæй Мæ ныууагътай?..“

Палко сæхгæдта чиныг æмæ тынг зæрдæрыстæй ацыд йæ хæдзармæ. Хур арвыл бæрзонд ссыд. Хæхты рæсугъддзинадæй зæрдæ рухс кодта, бæстæ иууылдæр цъæх дардта, цæхæр калдта алы дидинагæй. Дунай хъæлдзæгæй згъордта цъиуты æмæ æхсæрсæттджыты фæстæ, гæппытæгæнгæ. Фæлæ лæппуйы зæрдæмæ рухсы цъырт никацæй касти.

„Цæмæн æрттивынц ацы дидинджытæ æмæ цæмæн зарынц ацы мæргътæ, кæд Йесо амард æмæ ингæны лæууы, уæд? – хъуыды кодта лæппу йæ фыр æнкъардæй. – Æмæ кæд Чырысти нал цары, уæд ма Йæ æз дæр кæм фендзынæн, кæм ма Йын зæгъдзынæн, куыд тынг æй уарзын æмæ ма Йæ коммæ кæсын куыд тынг фæнды, уый!..“

Дыккаг бон Палко æппындæр нал ацыд лæгæтмæ æмæ ницуал бакасти. Стæй йæ зæрдыл æрлæууыд, уыцы чиныг кæсын кæй

хъауы рәнхъ рәнхъы фæдыл, хуры бæстæмæ фæндаг цæмæй базонай, уый тыххæй. Уæвгæ та йæ хъуыд хуры бæстæм фæндаг ссарын. Стæй йæ зонын фæндыд, Мария æмæ ахуыргæнинæгтæ цы куыстой, Йесо куына уал уыд, уæд.

Абон ныр æртыккаг хуыцаубон Юригæ Лессингимæ иумæ ацыдысты хъæумæ. Уыцы рæстæджы чысыл Палко дæр та йæ цонг йæ сæрмæ быцау скæнгæйæ, лæгæты кæсы чыныг. Æваст фесхъиудта, йæ къæхтыл алаууыд æмæ фырцинаей згъорынмæ фæци.

– Æгас у! Æгас у! – ныхъхъæр кодта йæ дзыхыдзаг. Уыцы дзырдтæ ныййазæлыдысты хæхты: „Æгас у! Æгас у!..“

Куыдз дæр, лæппуйы уагмæ кæсгæйæ, ныццин æмæ йæ къæдзил атил-атил кæнын байдыдта, йæ хицауы алфамблай гæппытагæнгæ.

– Дунай Йесо æгас у! – фæхъæр та кодта лæппу. – Зоныс, Хуыцауы Фырт у, уый? Йæ ингæны дуар кæмæй æхгæд уыд, уыцы дур афæлдæхта æмæ рахызт мæрдтæй! Ныр æрсабыр у, дæ хорзæхæй, мауал мæ хъыгдар, атул мæ къæхты бын мæна... Æз ма базонон, дардæр цы уыди, уый æмæ дын сæ иууылдæр радзурдзынæн!

Куыдз æм байхъуыста.

Палко та ногæй бандоныл æрбадт æмæ чыныг кæсыныл схæцыд. Куыдз йæ хъуынджын сæр лæппуйы хъæбысы æрæвæрдта æмæ æдзынæг ныккасти йæ хицауы цæстытæм. цыма æцагæй дæр ног исты хабæрттæ базонинмæ æнхъæлмæ касти Йесойы тыххæй.

Афтæ ма иу сахаты бæрц фесты лæгæты, стæй рацыдысты. Палко бынтондæр аныгъуылди хъуыдыты æмæ Дунайы уынгæ дæр нал кодта.

„Йесойæн Йæ ахуыргæнинæгтæ сæ зонгуытыл æрлаууыдысты æмæ сын уæдУый загъта, семæ кæй фæуыдзæн æнусы кæронмæ æппæт бонты дæр æмæ йæ къухмæ лæвæрд кæй у хицаудзинад æппæтæй дæр уæларвæй зæххæй кæмдæриддæр. Ноджы загъта, цæмæй йæ ахуыргæнинæгтæ адæмы ахуыр кæной, сæхицæн сын цы бафæдзæхста, уыдон иууылдæр æххæст кæныныл“.

Лæппумæ афтæ касти, цыма Йесо, мæрдтæй чи райгас, уыцы Йесо йемæ лаууы, йæ цуры. Палко йæ дыууæ къухы дзуарæвæрд

акодта йæ риуыл æмæ йæ сæрæй ныллæг бакуывта: „О, сыгъдæг Чырысти, Хуыцауы фырт, Ды мæ уыныс, кæд Дæ æз нæ уынын, уæддæр. О, мæ Хуыцауыхай, æхсызгонæй Дын бæргæ радзурин, куыд тынг Дæ уарзын, уый, суанг ма мæхи дадайæ дæр фылдæр. Æмæ мæ фæнды Дæумæ хъусын алы хъуыддаджы дæр! Бацамон мын Дæумæ фæндаг ссарын!“

Палко сæхимæ абон æрцыд иннæ бонтæй раздæр. Йемæ æрбахаста æрыскъæфтæ, бандзæрста арт æмæ бавнæлдта дадайæн хъæрмхуыпп фыцынмæ: йæхицæй та бынтон ферох, абон цалдæр цъæх æрыскъæфæй фæстæмæ кæй ницыма бахордта, уый. Афтамæй йæ зæрдæ цинæй кафыд, цыдæр æнахуыр стыр æхсызгон хабар ыл цыма сæмбæлд. Афтæ йæм касти, цыма ардæм сæ къæсмæ, халагъудгонд хæдзармæ йемæ иумæ Йесо Йæхæдæг æрбацыд, Йемæ стыр хæлæрттæ, тынг лымæнтæ сты.

Кæсыс, ныр мæ дадайæн хæринаг фыцын. Ныр та мæ донмæ ауайын хъæуы, – йæхи нымæр ахæм ныхæстæ кодта лæппу йæ æназонгæ æнауынгæ Æрдхордæн. – Фæлæу уал нæм, дæ хорзæхæй! Ма ма ацу, цалынмæ дон æрбадавон уæдмæ. Тынг Дæ уарзын, тынг бирæ, æппæтæй фылдæр!

Фæлæ Палкомæ афтæ касти, цыма донмæ дæр йемæ ацыд Йесо. – „, – Æмбарын æй. Ам ис, мæ фарсмæ! – Лæппу йæ цонг æрбалвæста йæ риумæ. – Куыд тынг æхсызгон мын у!“

Хæринаг уайтагъд афыхт æмæ лæппу æнхæлмæ касти дадайы æрбацыдмæ. Стæй иуæй йæхæдæг сæххормаг, иннæмæй та хъавыд йæ хæлæрттæ зæронд лæгæн абон иууылдæр ракæнын, уымæн, æмæ дада дæр бирæ цыдæртæ кодта, Йесойы зæрдæмæ чи нæ цæуы, ахæм митæ. Тамако куы фæдымы, уæд чъырттытæ байдайы, адæймагæн æм йæ зæрдæ схæццæ ваййы. Уæдæ æлгъитынай дæр æмæ фылдзыхæй дæр нæ аууæрста, уыдæттæ æппын-дæр Йесо нæ уарзы.

Уалынмæ мæнæ æрбахæццæ дада. Чысыл ностджын дæр уыди æмæ та цъæх æлгъыст калдта. Кæуыл? Æмæ гъе! Алкæуыл, алцæуыл. Хъæрмхуыпп дæр æй нал бахъуыд. Æмæ куыд æрбацыд, йæ бæрагбоны дарæсы, афтæ афæлдæхт йæ лыстæны. Палко йæм, мæгуырæг, бауæндыд, дæ дарæстæ уæддæр ралас, банцъылдтæ уыдзысты, зæгъгæ. Лæг æм фæзылд æмæ йæ ныдздæхст

ласта, йæ цæсгом асырх æмæ бирæ рæстæг æвзонг лæппу дудгæ бабадти.

– Ма йæм фæхæрам у, нæ Хуыцауыхай Йесо, æвзæр дзыхæй дзуры, кæй æлгъиты, уый тыххæй, – йæхинымæр куывта лæппу, – ам Дæ, уый нæ зоны, расыг у, банызта кæмдæр!

Æмæ Юригæ куы бафынай, æрмæст уæд бауæндыд лæппу хъæрм-хуыппмæ бавналын. Цæхх ныккæнын та йыл рох фæкодта. Фæлæ йæм уæддæр фæкасти тынг хæрзад.

– О, нæ зынаргъ Йесо, раздæх нæм! – куывта æвзонг Палко, хуыссæг æй æрцахста, афтæмæй, йæн ком ивазгæ. – Тынг бафæлладтæн абон æмæ хуыссæджы фыдай мæлын, нал фæразын бадын. Фæлæ цæй хорз уайд, махæй æппындæр куы никадæм ацæуис, бынтондæр нæм куы баззаис, уæд.

ДАДА ЮРИГÆ

Дыккаг бон зæронд Юригæ æрæгмæ райхъал. Йæ сæр уæззау, цыма йын тутт фæци, афтæ ницы æмбæрста. Йæ зæрдæ дæр тынг мæгуыр, рухсы цъыртт æм никацæй калди. Куы райхъал, уæд йæ цæстæнгас аздæхта артырдæм, уым йæ цуры бадти Палко дæр, йæ иу къухæй Дунайы бæрзæйыл хæцгæйæ. Лæппуйы бурхил дзыккутæ æрзæбултæ сты куыдзы хъуынджын сæрыл. Сæ дыууæ дæр кастысты пиллон цъæх артмæ.

Уый ахæм зæрдæагайæн ныв уыд, æмæ зæронд лæгмæ дæр ма бахъард та æмæ куыддæр базмæлыд йæ хуыссæнуаты. Фæлæ æваст йæ зæрдыл æрбалæууыд зноны хабар, Палкойы цæсгом куыд ныдздæхст ласта, уый. Цæй иыххæй?!

„Лæппу æвзæрæй ницы кæнынмæ хъавыд. Цыма цæмæн бакодтон уыцы фыдныст? Афтæмæй цыма хæрз чысыл схуыпп кодтон. Æмæ срасыг дæн. Хорз æмæ Лессинг абон нæхимæ нæй. Знон мæ уый иунагæй куына ныууагътаид, уæд аргъуанæй æмраст нæ тæккæ хæдзармæ æрбацыдаин. Фæлæ та мæ ме ’мбæлттæ сцрен кодтой æмæ мæ семæ ахуыдтой. Æмæ дын гъе, уый мæ хъуыддаг!..

Зæронд Павел æппындæр йæхицæй разы нæ уыд æмæ ма

фырадæргæй йæ урс сæр аныхта. Йæ аххос æмбаргæйæ йын бæргæ у зын абон чысыл Палкоимæ дзурын, фæлæ цы кæна, цæмæй ма сраст кæна йæхи. Тынг худинаг æм æркаст йæ ныррасыг æмæ лæппуйы кæй ныццафта, уый. Цымаæ цы загъид ныр Рацгæ, ацы хабар куы федтаид, уæд?

Фæлæ йæ уæддæр загъын хъуыд. Æмæ дын йæхи фæныфсджын кæнгæйæ, куы фæхъæр кæнид:

– Палко, уæртæ ма маæ палтойы дзыппы дæ къух атысс, цы дзы ссарай, уый дæу. Знон номæварæн куывды уыдтæн æмæ мын уым радтой.

Лæппу цингæнгæ фæгæпп ласта, дададйæн „дæ райсом хорз“ загъта æмæ уайминут айхæлдта хæцъилы баст. – О, о. Цы лæвар мын æрбахастай!. Дыууæ хъæбыны, дзуакатæ æмæ адджын гуылтæ.

– Æмæ сæ иууылдæр мæнæн дæттынмæ хъавыс, дада?“ – ныддис кодта Палко, æмæ цингæнгæ фæвнæлдта адджинагтæ хæрынмæ.

– Иууылдæр, иууылдæр, маæ хъæбул! Знон дæ кæй ныццавтон, уый тыххæй, расыгæй куы æрбацыдтæн, уæд. Уыцы æнæхаиры ност адæймаджы зонд фæцæуын кæны, йæ зæрдæ йын ныхъхъæбæр кæны. Бæргæ маæ нæ фæндыди нуазын, фæлæ цы дæ бон у, фысымæй, уазæгæй дыл куы сæвварс уой, уæд.

– Дада, цы уый зонныс? – фæлмæн ныхасæй бадзырдта лæппу, – кæй маæ ныццафтай, уый уыйас диссаг нæу, æз фæтарстæн æндæр хъуыддагæй, Йесо-Хуыцау махæй куы алидза, куы цæлгъыстай, уæд. Нæ зоннын, сразы уа, расыг адæм кæм ваййы, уым баззайыныл?

Зæронд лæг æрвдзæфау фæци æмæ стыр диссагæй касти сабимæ. Кæй кой кæны, æмæ цытæ дзуры?

– Лессингæй загъыс, цы, маæ хъæбул, æви кæй кой кæныс? Æмæ нæхимæ куына ис, стæй æнæхъæн къуыри дæр не ’рцаудзæн хæдзармæ. Æцæгдæр уый нæ уарзы расыгæнджыты дæр æмæ хъæлæба дæр. Ахæм митæй йе сæфт уыны.

Юригæ йæхи цæхсадта æмæ æрбадти аходæн хæрыныл.

– Нæ, æз нæ уазæг Мартины кой нæ кæнын, – йæ ныхас кодта Палко.

– Ды никуыма бакастæ уыцы диссаджы чиныг, хур æппын-дæр кæм никуы ныгуылы, ахæм бæстæмæ фæндаг амонæг чиныг?

– Нæ, мæ хъæбул, ахæм чиныг æз никуыма федтон. Æмæ дын чи загъта, ахæм чиныг ис, зæгъгæ?

– Æз æй махæдæг зонын, ис ахæм чиныг, – цыдæр æнæбæрæг хуызы йæ сæр батилæгау кодта лæппу. – Уым алцыдæр бæлвырд фыст ис Йесойы тыххæй.

Æмæ Палко фæкъæртт дзурынмæ, Йесо куыд райгуырд, æвирхъау залиг калм æй куыд хъавыд ныххурх кæнынмæ, стæй цыгæ кодта, дард балцæй куы арыздæхт, уæд.

– А-а-а! Евангелийы хабар мын дзурыс Йесо Чырыстийы тыххæй.. Ды, æвæццæгæн, уыдæттæ мæнæй хуыздæр зонис, æз базæронд дæн æмæ ницыуал уыйас æмбарын. Æмæ уыдæттæ куыдæй базыдтай, уæддæр?

Палко рахъавыд зæронд лæгæн хабар йæ сæрæй ракæнынмæ, фæлæ сæм уалынмæ æрбалæууыд хъæддзау Лишкæ æмæ лæппу ныххъус. Юригæ Лишкæимæ ацыдысты хъæдмæ, хъæдгæс сын ног гæшпæл кæм бацамонинаяг уыд калынмæ, уый базоныны тыххæй. Фæлæ сæ фæндагыл уайтагъд райæфта Палко.

– Цæмæн разгъордтай, мæ хъæбул, цы хабар у? – афарста йæ Юригæ. Æмæ йæм йæ сыгъдæг æрвгъуыз цъæх цæстытæй коммæ кæсгæйæ, Палко лæгъстæ кæнынмæ фæци:

– Уæ хорзæхæй, курын уæ, абон нуазæндонмæ ма бацæут. Æз тынг тæрсын, Йесо нæм уæд нал æрбацаудзæн æмæ нæм нал æрцæрдзæн, куы та баназат, уæд.

– Ныууадз мæ, уый кой мын мауал кæн!.. – масты хуызæй сдзырдта Юригæ.

– Æмæ Палко уæвгæ дæр зыдта, дада кæй нал баназдзæн, уый. Æмæ нæ фæрæдыд.

Афта иу цалдæр боны аивгъуыдта æнæбæрæгæй. Фæлæ Палкойы къухы нæма бафтыд дадайæн йæ диссаджы хабæрттæ ракæнын, цавæр ног хæзнадон ссардта, уый тыххæй. Бонæй дада Лишкæимæ цыди хъæд калынмæ. Изæрæй та афта фæлладæй здæхти хæдзармæ, æмæ-иу æхсæвæры фæстæ уайтагъд афæлдæхт йæ лыстæны.

Лессинг æрцыди сабаты. Æмæ Палкомæ цæмæндæр фæкасти

тынг аenkъард, цауылдәр цыма тынг хыг кодта... Бәргә йә фәндыд, куы бафәрсид сә уазәджы, цы кодта, цы йыл әрцыд, цәмән аenkъард у. Фәлә йәм ахәм ныфс нә разынд, нә бауәндыд хистәрмә. Сабид йәхәдәг та хыг цы у, уый бамбәрста, Йесо амард, зәггә, уыцы хабар куы бакасти чиныджы, уәд. Гьә уәдәй фәстәмә Палко зыдта, царды мидәг кәй ис хыг дәр. Лессинджы бафәрсын та ма уымән нә бауәндыд, әмә йәм уазәг йә хус нукуы бадардта, цыма йә уынгә дәр нә кодта чысыл ләппуыи, уыйау.

САУДЖЫН МАЛИНӘ

Ацы кьуыри ма ләппуяән баззад хәрз чысыл рәстәг хуры бәстәм цауынан. Дада та католикты сауджынан әмә иннә сауджынан зәрдә бавәрдта, йә ләппу алы бон дәр уыцы дыууә хәдзармә арыскәф әмә кьозотә кәй хәсдзән, уый тыххәй. Ләппуыи уәд нал әвдәлдзән дзәггәл рауай-бауайтәм, цалынмә йә дурынкьус гагадыргәй байдзаг кәна әмә йә бынатмә фәхәцә кәна... Кәм ма йә равдәлдзән уәд уәггәй ауайынтәм.

Иуахәмы сауджыны хәдзари байяфта уазджыты, хәдзари хицауән йә хо йә ләгимә әмә сә сывәлләттимә. Ләппу сәм хаста арыскәфтә әмә кьозотә, куыд бадзырд кодтой, афтә. Әмә йын-иу кәддәриддәр йә кьухы фәсаггәтой дзулы кәбәр дзидзайи хаимә, кәна исты фәткьуыджыны карст. Кәддәр сә байяфта сихор хәргә дәр әмә йә хәрыныл әрбадын кодтой, суазәг әй кодтой, ахәм хәрзад хәринаг йә цәрәнбонты дәр нукуы фәдта Палко. Әмә хәринаггәнәг куы бафиппайдта, ләппу йә дзидзайи хай бацауәрста, уый, уәд ма йын ноджыдәр иу хай баләвәрдта. Уәдә Дунай дәр стджытә әмә хәринаггы уәлдәйттәй ахәм хәрзәфсәстәй раздәхт, әмә згьорын дәр цәрдәг нал фәрәзта. Юригә стыр бузныгәй баззад, йә ләппу йә кәй әрхьуыды кодта, хай йын кәй әрбахаста, уый тыххәй.

– Ды мәныл дә зәрдә дар, Палко, нукуы дә ферох кәндзынән, – дзырдта йын дада, арыскәфты аргь әм куы баләвәрдта,

уæд. – Иууылдæр сæ бафснайдзынæн дæуæн. Æрмæст дзæбæхдæр архай æрыскъæф тоныныл, цалынмæ афон у, уæдмæ. Уалынмæ зымæг æрбалаудзæн æмæ дын къахыдарæс балхæндзынæн цырыхъхъытæ дæр æмæ нымæтын дзабыртæ дæр, валенкæтæ.

Палко йæхиуыл нал ауæрста, архайдта фылдæрæй-фылдæр гагадыргъ æмбырд кæныныл. Æмæ йын æвзæр нæ уыд. Фæлæ цыфæнды адджинаг дæр нал бакуымдтаид, Хуыцауы чиныг кæсыны фадат ын арæхдæр куы фæцадаид, уæд. Хъыг кодта, уыцы лæгæт æгæр дæрддзæф кæй у, ууыл. Æвæдза, йæ хæдзары ахæм чиныг куы уайд, уæд æвдæлон цъусдуг æнæ кæсгæ нæ фæуыдаид. Фæлæ йæ лæгæтæй куыд рахæсса, цы ныфсæй! Исты, миййаг, йæхи куына у.

Палко цинæй йæхи схаста, хуыцаубон та кæй æрбахæццæ кæны, ууыл. Сабатбон Дунаимæ иумæ сæумæцъæхыл атындзыдтой зад æрыскъæфджын ранмæ. Лæппу æнæнхъæлæджы ссардта уыцы бынат. Фæндагыл ма куыдз агайтта кæм тæрхъусы фæдыл, кæм гæгкуыриты, Палко та уыцы рæстæджы рæвдз æмбырд кодта æрыскъæфтæ. Æмæ хъуыды кодта: „Уыцы æнахуыр чиныджы дарддæр цæмæн фыссынц, раздæр дзы кæй кой ис, ахæм хабæрттæ. Æвæццæгæн, цæмæй сæм чиныгкæсæг йæ хъус тынгдæр æрдара. Фæлæ дзы ног таурагътæ дæр уыд, зæгъæм, йæ хъару кæмæн басаст æмæ афтæмæй Йесойы къæхты бынмæ царæй кæй æруагътой сдзæбæх кæнынмæ, уый хабар. Адæмы зæрдæмæ та нæ фæцыд, Йесо йын йæ тæригъæдтæ кæй ныббарста, уый. Фæлæ цы у цы тæригъæд? Сауджын знон йæ хойы цотæн бамбарын кодта, искæйы цæхæрадонæй фæткъуытæ давын тæригъæд у. Æвæццæгæн, уыцы рынчын дæр кæддæр фæткъуытæ фæдафта æмæ афтæмæй æрхауд æмæ йæхи ныццæфта. Уый тыххæй уыд рынчын дæр. Фæлæ йын Йесо цæмæн ныббарста? Кæй фæткъуытæ фæдафта, уый йын цæуыннæ ныббарста? Фæлæ Йесо! Æмæ æз дæр исты фыдуаг ми куы бакæнон, уæд мын Йесо ныббардзæн, хатыргæнаг мын хъуамæ уый уа? Æвæццæгæн. Чиныджы афтæ фыст ис „Тæригъæдтæ хатыр кæныны бартæ азæххыл лæвард сты Йесомæ, æндæр никамæ“.

Лæппу иу цъусдуг аджих, стæй, йæ къухтæ кæрæдзиуыл аваргæйæ, скасти хæрдмæ æмæ сдзыржта: О, Йесо! Зонын æй

арæх кодтон фыдуаг митæ, тæригъæдтæ, фæлæ Дæ ныры онг никуыма ракуырдутон хатыр. Æмæ Дæм хатыр кæныны бартæ кæй ис, уыма гæсгæ Дæ курын, ныббар мæнæн дæр... Арфæ дын кæнын, – бафтыдта ма йæ ныхасыл цасдæр рæстæджы фæстæ. – Ды мын æцæгæй ныббарстай, цы бирæ фыдуагтæ ракодтон, уыдон. Раздæр æз æмбаргæ дæр нæ кодтон, цас фыд-зæрдæ æмæ æнæуаг дæн, уый. Мæ дада Рацгæйæн асастон йæ тамакодымæн. Нæ хæстæг лæгæй адавтон ехс, кæйдæр усæн та йæ къуырдытæ айчытæ рафардæг кодтон. Æмæ мын хорз фесты, раст зæгъын хъæуы, бафхæрдтой мæ тынг карзæй, фæлæ мæ митыл мæхæдæг ныр фæсмон кюнын, нæ мын æмбæлди ахæм фыдуаг митæ кæнын“.

„Фæлæ цымæ цы амонинц Йесойы мæнæ ахæм ныхæстæ: „Не здоровые имеют нужду во враче...“ кæнæ: „Я пришел призвать не праведников, а грешников к покаянию“? Ома, „дохтыры æххуысхъуаг у нæфæразгæ адæймаг“... кæнæ: „Æз фæсидтæн фæсмон фæкæнынмæ раст адæммæ нæ, фæлæ тæригъæдджынтæм“. Æмæ цы амоны цы „фæсмон“? Иоаннмæ чи цыд, уыдон æмбæрстой æмæ куывтой сæ тæригъæдтæ сын ныххатыр кæныны тыххæй æмæ сын барст цыдысты. Уæдæ, æвæццæгæн, хъуыддаг афтæ у, исты æнæуагдзинад чи бакодта, уый Йесомæ цыди æмæ йын дзырдта йæ тæригъæдтæ æмæ йын Йесо хатыр кодта, Æвæццæгæн, адæм сеппæты дæр Йесомæ цæуын хъæуы сæ тæригъæдтæ радзурынмæ, цæмай сын Уый хатыр кæна. Æвæццæгæн, афтæ æмæ кæнгæ дæр афтæ кодтой, æмæ сын Йесо хатыр кодта сæ тæригъæдтæ. Æрмæст æз, æдылы лæппу, не „мбæрстон уыдæттæ. Тæккæ абон мын æнæ бафæрсгæ нæй дадайы цымæ йын Йесо йе ’ппæт тæригъæдтæ дæр ныббарста?“

Чысыл рæстæг йедтæмæ нæма рацыд, афтæ лæппу йæ дыууæ дурыны дæр айдзаг кодта гагадыргæй, стæй ма йын антысти иу стыр дзæкъул та къозотæй байдзаг кæнын.

– Дунай, ныр цом, фæстиатгæнæн нал ис! – ахъæр кодта йо куыдзмæ. – Ныууадз цъиуты сæхи бар! Чи дæ зоны, кæд ды дæр тæригъæды цæуыс, расур-басур сæ кæй кæныс, уымæй? Æмæ куыд тæрсынц, магуыртæг, уый та? Æз сæ афтæ куы ратæр-батæр кæнин, уæд мæнæн уый уайд тæригъæд. Фæлæ куыдз йедтæмæ

ницы дæ æмæ дæ цы бадомдæуа, чи зоны æмæ дын фыддзинадыл
нымад нæ цæуынц дæ митæ.

Дунай, йæ хицауы фæдзæхст айхъусгæйæ, азгъордта æмæ
лæппуйы разæй фæци.

Хъæдæй куы рахызтысты, уæд сæ раййæфта Лишкæ дæр.
Хохы бынмæ дæлæ кæмдæр дæлвæзы та царди сæ хъæу.

– Кæдæм атындзыдтат афтæ раджы?

– Мæнæ гагадыргътæ хæссын сауджыны хæдзармæ, мæ
фыдыхай.

– Уынын дæ, дзæбæх лæппу дæ бæргæ. Æвæццæгæн тагъд
бамбырд кæндзынæ цырыхъхъыты аргъ, нæ?

– Ды та кæдæм уайыс, мæ фыдыхай?

– Æз? Æз аргъуанмæ цæуын. Рагæй нал уыдтæн аргъуаны,
фæлæ алчи дæр хъуамæ рæстæгæй рæстæгмæ æрфæсмон кæна йæ
тæригъæдтыл.

– Раст зæгъыс! – сразы лæппу дæр, йæ цæстытæй цæхæр
калгæ. Уæдæ, зæгъыс, дæ тæригъæдтæй аирвæзтæ, нæ? Йесойæн
сæ радзырдтай æмæ дын сæ ныббарста, нæ? Чыныджы кæй кой
кæнынц, уыцы рынчыны хуызæн, нæ?

– Цы, цы? Цавæр рынчын? – дисгæнгæйæ афарста Лишкæ. –
Куы дын загътон, аргъуанмæ цæуын мæ тæригъæдтæ сыгъдæг
кæнынмæ.

– Омæ, куыд сыгъдæг кæнынмæ? – цымыдисæй йæ афарста
Палко.

– Куыд, куы зæгъай, уæд цæуын аргъуанмæ, уым сауджынæн
радзурдзынæн мæ тæригъæдтæ æмæ мын сæ уый ныббардзæн.

– Сауджын? Æмæ йæм ахæм бартæ ис?

– Диссаджы лæппу дæ, уæллæй! Кæцæй йæ зонын, ахæм бар-
тæ йæм ис, æви нæ? Фæрсгæ йæ, миййаг, нæ кæнын уый тыххæй.
Тæригъæдджын дæн æмæ уымæ гæсгæ афæдз дыууæ, æртæ хатты
бацæуын хъæуы аргъуанмæ, хатыр курынмæ, лæгъстæмæ. Æмæ
нæ зæрдæ дарæм, Хуыцау нын фæтæригъæд кæндзæн, ныббар-
дзæн нын нæ галиу митæ.

– Уæдæ уый дæр нæ зоныс, сауджынмæ хатыр кæныны бартæ
ис, нæй? Афтæмæй йæм цæуыс? Æмæ аргъуанæй куы раздæхай,
уæд зондзынæ, дæ тæригъæдтæ хатыргонд æрцыдысты, уый?

– Уæу, цæй зындзырд дæ уæдæ, мæнæ лæппу! Уый та чи базондзæн йæ мæлæтæй раздæр? Базондзыстæм æй æрмæст нæ æцæг дунейы, куы амæлæм, уæд уый фæстæ.

– Мæнмæ та, мæ фыдыхай, афтæ кæсы, цыма Йесомæ куы бакуывтаис, уæд дын Уый, æвæццæгæн, æмæ ныббарстаид дæ тæригъæдтæ, хæлд цары хуынкъæй йæм цы рынчыны æруагътой зæхмæ, уымæн куыд ныххатыр кодта, афтæ.

– Чырыстийæ зæгъыс? Нæ, мæ хур акæнай, Махæн, хымæтæджы адæмæн ам зæххыл нæ Хуыцауыхай у сауджын. Уый алцыдæр сбадын кæны йæ гаччы. Æрмæст æм хъæуы бацæуын æмæ бамбарын кæнын хъуыддаг, цы тæригъæдтæ ракодтай, уыдон.

– Æмæ цымæ сыхах сауджынæн дæр Хуыцау искуы загъта: „Мæнæ ацы лæг у Мæ уарзон Фырт, æмæ йæм хъусут, зæгъгæ?”

– Цытæ лæхурыс дæ хорзæхæй, дæ сæр фæдзæгъæл? – сдис кодта Лишкæ. – Ахæм фарстытæй кæйфæнды дæр фæдзæгъæл кæндзынæ, куыд дæм кæсын, афтæмæй!

– Хъыг дын ма уæд, мæ фыдыхай, – лæгъстæ кæнынмæ фæци Палко, йæ хъоппæг цъæх цæстытæй йæм хæрдмæ скæсгæйæ, – фæлæ æз абон бакуывтон Йесойæн Йæхимæ, цæмæй мын ныббара мæ тæригъæдтæ. Æмæ мын сæ ныххатыр кодта. Æмæ куы зонис, куыд амондджын дæн!.. Цæй, хæрзбон уал!

– Лишкæ йæ фæстæ джихæй баззад, йæ сæр ныттылдта æмæ дисы бафтыд. Куыд? Чырысти йын Йæхæдæг ныббарста? Цавæр тæригъæдтæ йæм ис, уагæр, нырма куы нæма райрæзыд? Æнæуи тынг хæрзæгъдау зыны, лæг æм ницы аипп уыны, цы карæн у, уыцы митæ кæны. О, æвæдза, æз дæр уыйау ныфсхаст куы уаин! Хуыцау мын бирæ цыдæртæ хъуамæ бахатыр кæна, бирæ хæттыты йæ ралгъыстон. Фæлæ бæлвырд базонæн цы мадзалай ис, ныббарста мын, æви нæ? Мах уал цæуæм аргъуанмæ, нæ фыдæлтæ куыд цыдысты, афтæ, стæй раст куы зæгъэм, уæд адаймагæн æмбæлгæ кæны аргъуанмæ цæуын. Фæлæ ацы æнæнтыст лæппу æнахуыр фарст кæны, сауджынæн тæригъæдтæ хатыр кæныны бар ис, æви нæ? Сауджын йæ бæрзонд бынатæй аргъуаны рахъæр кæны: „Æз Хуыцауæн лæггадгæнæг дæн æмæ мæ хæс у сыхахæн феххуыс кæнын – хатыр уын кæнын уæ тæригъæдтæ“. Уæдæ йæм уæд, æвæццæгæн, бар лæвæрд ис æппын ницы, фæлæ уæд та

аргъуанæн йæхицæй. Рагæй дæр афтæ у, стæй уæвгæ дæр уыдзæн. Мæн цы хъуыддаг ис уыцы кæйдæр сабиимæ, цавæрдæр æнæнтыст лæппуимæ?

– Лишкæ йæ сæрыл хæрдмæ схæцыд, æмæ уый адыл арасти аргъуаны ’рдæм, адæм кæдæм æмбырд кодтой, уырдаем, сауджын сын сæ тæригъæдтæ ныххатыр кæндзæн, зæгъгæ. Уæвгæ та тынг чысыл чи зыдта уыцы хъуыддагтæ, аргъуанмæ иудадыг дæр чи цыд, уыдон. Ничи дзы æмбæрста бæлвырдæй сауджынæн тæригъæд хатыр кæныны бар ис, æви нæ?

Уæдмæ Палко дæр сауджыны хæдзармæ бахæццæ, æмæ уыны, сæ цæхæрадоны дуар гом, ууылты бацыд мидамæ. Уыцы фæндаг æм цыбырдæр фæкаст, æмæ йæ тынг фæндыд йæ хъуыддаг тагъддæр фæхицæн кæнын.

Йæ цæхæрадоны пæлæхсар стыр бæлæсты æхсæн уæрæх къæхвæндагыл рацу-бацугæнгæ йæхи иргъæвста сауджын, къæсхуыртæгомау, нырма лæппу-лæг, фæлæ фыццаг урсхилтæ йæ сæрыхъуынты камæн фæзынд, ахæм.

Палко йын апъа кодта йæ къухæн, дада йын куыд бацамыдта, афтæ.

– Æмæ нын зæрдæ камæй бавæрдтой, хæсдыстæм уын, зæгъгæ, ай уыцы æрыскъæф у? – æхсызгонæй афарста сауджын. – Æвæццæгæн, æй знон æрæмбырд кодтай, æндæр афтæ рагацау куыд æрхæццæ дæ?

– Нæ, нæ! Æрыскъæф ног тынд у, абон æй рамбырд кодтон, хур дæр нæма скаст, афтæ.

– Ахæм цæрдæгæй дæ исты рауайдзæн, зивæг куына кæнай, уæд, дæ бакастмæ гæсгæ сæрæн гуырд цыма дæ... Бахæс дæ „хуын“ уæртæ хæдзармæ æмæ сын зæгъ, аходæнæй дæ хорз фенной. Бамбырын сын кæн, æз загътон, уый. Дæ куыдзы та уал ам ныууадз, мæ гæдыйы мын дард цæмæй ма фæлидзын кæна, уый тыххæй, – бамбырын кодта сауджын.

Æцæгдæр, лæппуйæн абон фæрæстмæ йæ хъуыддаг. Иуæй зад æрыскъæфтыл бамбæлд, иннамæй йæ сауджын барæвдыдта, стæй ма йын ахæм аходæн æрæвæрдтой фысымтæ æмæ йæ æнахъæн бон дæр ницы уал бахъæудзæн, афтæ бафсæсти. Ноджы ма йын йæ хызын байдзаг кодтой дысон æхсæвæры уалдай

хæйттæ æмæ къæбæртæй. Фидгæ дæр ын хорз бакодтой æрыс-къæфæн дæр æмæ къозотæн дæр.

Фæстæмæ дæр рацыдысты уыцы фæндагыл, цæхæрадоныл. Æмæ лæппу йе „мбалмæ дзуры:

– Фæлæу, Дунай! Нæхимæ куы бацæуæм, уæд ды дæр дæ хай бахæрдзынæ, дæу фаг дæр мæм ис аходæны хæрд.

Дунай басмыстытæ кодта йæ хицауы хызынмæ, фæлæ йæ зæрдæмæ æшпындæр нæ фæцыд, сауджын сæ кæй афæстиат кодта, уый.

– Цæй, исты дын ахæрын кодтой аходæнæн?

– Куыннæ! Стыр бузныг!

– Фидгæ дæр дын исты бакодтой? – худæнбылæй та йæ афар-ста саудæын. – Равдис ма, цы дын бафыстой? Тæрсын, æгæр дын куы радтой дæ æрыскъæфты къусæн, уанæбарæджы бирæ дын куына уыдысты.

Лæппу фæтæрсæгау кодта сауджынай, кæд æцæгæй афта хъуыды кæны, зæгъгæ, фæлæ йæ цæсгомыл ницы бæрæг зынди, куыд, æй бамбæрстæуа, хъазгæ кæны, æви æцæгæй дзуры.

– Нæ зонын. – Куыддæр къуызгæ дзуапп радта лæппу æфсæрмхуызæй.

– Дада мын загъта аргъ, цасыл сæ хъуамæ уæй кæнон, уый. Къозотæ дæр дзы уыди.

– Уæдæ уæд æхцатæ дадайы сты, нæ?

– Нæ! Мæн сты. Дада сæ мæнæн æфснайы, цырыхъхъытæ æмæ нымæтын дзабыртæ æлхæнынæн. Фылдæр бакусын мæ бон куы бауайд, уæд дзы йæ хицæн дæр хæдон бæргæ балхæнид. Фæлæ уымæн бирæ æхцатæ хъæуы æмæ кæм и?

– Уый бæргæ зонын, – сдзырдта сауджын. – Фæлæ цæмæй дæ къухы тагъддæр бафта, уый тыххæй мæнæ айс адон, уæд та сæрæварæнæн.

– Æмæ лæппуйы чыссæйы цы сау æхцатæ уыди, уыдонмæ ма бафтыдта цалдæр урс æхцайы.

– Æмæ нын иудадзыг æрыскъæф кæй хæссыс, уый хыгъд дын æз та мæнæ уæздан зæгъын мæхи цæхæрадоны дыргъæй. – Æмæ Палкомæ балавардта дьууæ стыр рæгъæд кæрдойы.

Лæппуйы сæры уайтагъд фæмидæг иу хъуыды – дадайæн

кардо ахæссын. Зæрдæйæ йын раарфæ кодта сауджынæн æмæ куыд рацæйцыд, афтæ ма фæстæмæ фæзылди.

– Цы ма зæгъынмæ хъавыс, мæ хур? Кæд дæ, миййаг, исты ферох? – афарста лæппуйы, йæ фæдыл кæсгæйæ.

– Нæ ницы мæ ферох, иу цыдæр дæ бафарсынмæ хъавыдтæн. Зонын, ды сауджын дæ æмæ дæм адæм цауынц сæ тæригъæдтæ сыгъдæг кæнынмæ. Æмæ дæм æцæг ис тæригъæдтæ хатыр кæныны бартæ?

Сауджын ныддис кодта æвзонг лæппуйыл æмæ æнæнхъæ- лæджы фарстæн „нæ“ – йы дзуапп радта йæ цæстæнгасæй.

– Æмæ дæ мæнмæ æрбацауын фæндыд дæ тæригъæдтæ сыгъдæг кæныны тыххæй?

– Æз, ома? Нæ! Йæ цæстытæ æрттывтытæ калгæ цыбыр дзу- апп радта лæппу, стæй афтæ: – Иуныхасæй æз бакодтон, уыцы адæм Иорданы куыд бакодтой, афтæ: æз мæ зæрдæйы сусæгдзи- нæдтæ рагом кодтон Йесойæн æмæ мын Уый æцæгдæр ныббар- ста. Фарсгæ та дæу уымæн бакодтон, ахæм хабар бирæтæ нæ зонынц, Йесо сын се ’ппæт тæригъæдтæ ныххатыр кæндзæн, уый, кæд æмæ йæм баздæхой, балæгъстæ Йын кæной, уæд. Ды та сын бахатыр кæндзынæ сæ тæригъæдтæ? Дæ къухы ис ахæм хицау- иуæгдзинад? Хуыцау дын искуы загъта: „Сей есть Сын Мой возлюбленный, Его слушайте“!

Ома, искуы дæ Йæ уарзон Фыртыл банымадта æмæ загъта, адæм дæумæ хъусæнт, дæ коммæ кæсæнт?

Сауджын йæ къух æрæвæрдта æвзонг лæппуйы бур къæ- бæлдзыг сæрыл æмæ йын цымыдисæй касти йæ рухс цъæх цæстытæм. Сауджын уыди адæмы, уæлдайдæр та сывæллæтты зæрдиагон хæлар æмæ дзы арæх фехъусæн уыд ахæм ныхас, адæмы фидæн сывæллæтты зæрдæйы æмбæхст у, зæгъгæ. Лæг æмбæрста, уыцы магуыр хъæууон сабийы мидаг кæй цæры ныфсхаст рæсугъд уд.

– Раст дын куы зæгъон, мæ чысыл хур, уæд мын нæ кадджын зæрдæхæлар Хуыцау афтæ нукуы загъта. Æрмæстдæр иунæг Йесо Чырысти у Хуыцауы Фырт, æмæ хъуамæ Уымæ хъусæм, Уый коммæ кæсæм. Чырыстийы къухы цы бартæ ис, ахæмтæ мæнмæ нæй, Уый бæрц мæ бон ницауыл цауы. Мæнæн мæ бон у

армæстдæр зæгъын адæм сеппæтæн, зæрдæхæлар Хуыцау уын ныххатыр кæндзæн уæ тæригъæдта, зæгъгæ, уый дæр, кæд хорз хъуыддæгтæ бирæ кæной, уæд. Уый зæгъынай дарддæр мæнмæ ницы бартæ ис, ницы бартыл цæуы мæ бон.

– Уæдæ уæд хуымæтæджы зæххон адæмæн сауджын сæ Хуыцау нæу, алцы дæр сын йæ гаччы чи авæры, ахæм, нæ?

– Хуыцауы уазæг у, ницы хуызы! Чи дын ракодта цымæ уыцы сæрхъæн ныхæстæ?

– Дядя Лишкæ. Фæлæ дæуæн зæрдæхæлар Хуыцау, æвæццæгæн, бахатыр кæндзæн алцы дæр, уымæн æмæ хорз хъуыддæгтæ тынг бирæ кæныс. Мæнæн бахæрын кодтай аходæн, стæй ма мын æхца дæр радтай хæдонæн. Бæрæг у, ды æцæгдæр кæсыс Хуыцауы коммæ æмæ Йесо Чырыстийы коммæ!

– Дзæнгæрæг ныццагътой, мæн ныр цæуын хъæуы, – фæстæмæ фæзилгæйæ, загъта сауджын. Йæ сæрæй ма иу хатт акуывта лæппуйæн, æмæ Палко Дунаимæ иумæ фæхæрд кодтой хохмæ.

„Ды æцæгдæр кæсыс Йесо Чырыстийы коммæ, зæгъгæ, уыцы ныхас зæланг кодта сауджыны хъусы, йæ аргъауæн дарæсы бæрзонд йæ кадджын бынаты куы ’рлæууыд аргъуаны, уæд. – Уыцы лæппу цы дзырдта, уый æз, æвæдза, мæ чысылæй фæстæмæ агурын, – йæхинымæр хъуыды кодта сауджын. – Раст зæгъын хъæуы, цыдæртæ мын æнтысы хорзæй дæр, фæлæ, О, Хуыцауы Фырт, Дæ коммæ, æвæдза, нæ кæсын, стæй дæм хъусгæ дæр нæ кæнын. Мæ тæригъæдтæ мын ничима ныббарста, мæхи куыд зонын афтæмæй. Уæдæ абон мæнмæ чи æрбацæудзæн аргъуыдмæ, уыдонæй дæр ничи ницы „сой смæрдзæн“, нæдæр сæ тæригъæдтæй сцух уыдзысты, нæдæр удæнцой фендзысты. Фæлæ куыд аргъуаны кусæг, мæ хæс цы у, уый æххæст кæнын, цы гæнæн мын ис. Уæдæ цымæ кæцæй райста уыцы бæлвырд раст хабæрттæ чысыл хъæуон саби? Кæцæй йæм æрцыд ахæм сыгъдæг æууæнк Чырыстийыл?“

Уыцы хъуыдыты аныгъуылгæйæ, лæг йæ къухмæ райста аргъауæн чыныг. Йæ тæккæ райдиан ныхас цыди Матфейы Евангелимæ гæсгæ, зæд Иосифæн афтæ кæм амоны: „Наречешь Ему имя Иисус, ибо Он спасёт людей Своих от грехов их“, гъе уырдыгæй. Ома, дам, Ноггуырды схондзынæ Йесо, уымæн æмæ Уый адæмы фервæзын кæндзæн сæ тæригъæдтæй. Сауджынай, чысыл

ма бахъæуа, ма ферох уа, куваг адæм æм сæ размæ рацæуынмæ æнхъæлмæ кæсынц, уый. Афтæ тынг бахызтысты йæ зæрдæйы рæбынмæ уыцы карз ныхæстæ.

Тæригъæдæй фервæзын, уый æз мæхимидæг кæуыл хъуыр-духæн кæнын, уыцы хабар у, фæлæ мæ къухы не 'фты. Ирвæзыны мадзал бацæттæ кодта Йесо, фæлæ Йæм куыд фæхæццæ уон, куыд Ыл сæмбæлон, уымæн ницы амал арын“.

Æмæ цалынмæ сауджын Малинæ аргъаугæ кодта, йæ сæры алыхуызон æмхæццæ хъуыдытæ зылди, уæдмæ Палко бадти йæ лæгæты æмæ касти чыныг. Сахат сахаты фæстæ згъордта. Хæхты сæр арв æрбахгæдта сау мигътæй, тæрккъæвдайы нысанæн. Ранæй-рæтты ма хуры цæст зынди кæм та арв нæрыд æмæ цæхæртæ калдта. Палкойы „Хуры бæстæ“ дæр нырма хуры тын-тæй рухс уыд, æмæ лæппу æнамæтæй уымæн бадти, йæ чыныг дарддæр кæсгæйæ.

Хохмæ фæндагыл хæрды æнцал цыди иунаг фæндаггон сæргуыбырæй. Уый Лессинг уыди. Æмæ кæд тæрккъæвдайæ аирвæзыны тыххæй йæхицæн ауон бынат агуырда, уæддæр цыма йæ цæст ницы уыдта йæ алыварс æрдзы. Йæ æрхæндæг цæсгом фæтардæр сау мигътæй.

О, æцæг уыд абоны хуызæн сау мигътæй æхгæд арв, ахæм тæрккъæвда, бирæ азты размæ æмæ ахæм фыдгæнд ракодта лæппу, йæ цæргæ-цæрæнбонты дæр ныры онг йæ бон срæст кæнын кæй нæ баци, уый. Уыцы хъуыдытæ йæ цух нæ уагътой мæнæ ныр дæр. Арвы нæрыны гæрæхтæ йæм кастысты раджы рæстæджы дзæнгæрджыты зæлангау., тынг кæй уарзта, уыцы адæймаджы ныгæнæн боны хуызæн, цыма аргъуаны дзæнгæрджытæ уый кадæн цæгъдынц.

Уалынмæ иугай ставд æртæхтæ хауын байдыдта, йæ фæдыл тыхджын тæрк къæуда чи расайыдта, ахæмтæ. Лессинг алырдæм афæлгæстытæ кодта, уарынæй йæхи бамбæхсыны тыххæй уый бæрц нæ, фæлæ йæ бæрæгбоны райс-бавæры дарæсæн цас тарсти ныххуылыдз уæвынæй. Æмæ æваст ауыдта ауон бынат рындзы бын, иу ссæдз санчъехы æддæдæр: чи зоны, уым аирвæзид ацы къæвдайæ? Рæвдзгомау æм базгъордта æмæ уыны – къæдзæх скъуыд, фæйнæрдæм афаз, ууылты мидæмæ лæгæтмæ бацауæн.

Æмæ дзы ауыдта æнахуыр æнæхъæлæджы диссаг: зæххыл хуыссы Палко, йæ иу къухæй Дунайы æрбахъæбыс кодта, афтæмæй æмæ цыдæр чиныджы æдзынæг кæсы.

Лессинг уанæбæрæджы нæ уарзта чысыл лæппуйы, йæ уынд дæр ын тых кодта, кардæй рæхуысты хуызæн. Цæвиттон кæддæр йæхицæн ахæм чысыл лæппу уыд æмæ йæ зæфцыфыдæй баныгæдта, тæригъæды кæй бацыд, уый аххосæй. Æмæ ныр йæ цæстытæ куы батадаиккой фыркуыдæй уæд дæр дзы ницуал рауадаид, нал ис раздахæн йæ уарзон хъæбулæн. Къæдзæхы æнцой балаугæйæ, æнæбары бакасти уæддæр лæгæтмæ, чысыл лæппумæ.

„Ай йас уыдаид афонмæ мæ чысыл Мишко дæр, æвæццæгæн“.
– Йæ зæрдæ ныддур фырхыгæй æмæ йæ дæрзæг куыстæллад къухтæй бамбæрста йæ цæсгом. Фæлæ уæддæр нæ фæлæууыд йæ зæрдæ æмæ хæстæгдæр бацыд лæппумæ. Фæндыди йæ хæстæг бацæуын чиныгкæсæг лæппумæ æмæ йын ныхъхъæбыс кæнын.

Уалынмæ та арв ферттывтæ, йæ фæдыл райхъуыст тыхджын гыбар-гыбур æмæ уымæ фехъал куыдз, йæ сæрыл схæцыд æмæ фындзæй бамбæрста, йæ хицау æм æввахс кæй æрбацыд, уый æмæ, йæм йæ къæдзил тилгæ разгъордта.

– Дядя Лессинг! – фæгæпп ласта Палко дæр, хъæргæнгæ. – Цы Хуыцау дæ æрбахаста ардæм?!

Тыхджын къæвдайы сахат кæмæндæриддæр æхсызгон у искæимæ фембæлын, иумæ уæвын. Палкойæ рох дæр ма фæци йæ нæуæндондзинад.

– Æз ардæм æрбафтыдтæн къæвдайæ бамбæхсынмæ, фæлæ сымах цы архайут ам? Кæцæй æрбахудтат? – Лессинг фыццаг хатт дзыхæй-дзыхмæ ныхас скодта лæппуимæ.

– Кæцæй куы зæгъай, уæд дын ныртæккæ радзурдзынæн уыцы хабар, хæстæгдæр ма рацу. Ам тынг æдас ран у уарынæй. Æрбад ма! Мæнæ дын мæ бандон, мæнæ уый та – ме ’стьол.

– Цыбыр дзырдæй, æцæг уаты хуызæн. Фæлæ мын уæддæр наема зыгътай, ам цы агурут, цы архайæг стут. Дада æнхъæл у, ды æрыскъæфдзуан зылыс, къозодзуан. Ды та мæнæ кæм бадыс!

– Æз зылд фæдæн æрыскъæфтæ æмæ къозотыл, – загъта Палко, – бынатыл сæ сæмбæлын кæнын дæр ма мын бантыст æмæ уырдыгæй раздæхтæн.

– Ёмæ дæхæдæг исты бахордтай?

– Куынна! Сауджыны хæдзары нæ хорз федтой аходæнæй. Афтæ нæу, Дунай? Дæумæ дæр дзы хорз хай куы ’рхауд.

Куыдз хъæлдзæг змæлд бакодта, йе ’взагæй йæ былтæ астæргæйæ æмæ йæ пух къæдзил ратил-батил кæнгæйæ.

– Уый мæ уырны, дызæрдзыг нæ кæнын, сауджыны хæдзары хорз аходæн кæй уыдаид, ууыл. Фæлæ уый кæд уыд, уæлæ кæддæр райсомæй, ныр мæнæ фæссихор цыппар сахаты куы у! Цæмæн бадыс ам, хæдзармæ цæуылнæ цæуыс?

– Нæ мæ æвдæлди. Дадайы та нæ хъæуын, абон хуыцаубоны; æмæ æз дæр ардæм рацыдтæн мæнæ ацы диссаджы чыныг кæсынмæ. Ох, Ох! Куыд тынг æрттивы арв, куыд тыхджынай нары!.. Æрæджы дæр ма тынг тарстæн æз арвы нарынай. Фæлæ куы базыдтон, Йесо Чырысти æдзухдæр мæмæ вæййы, уый, уæдæй фæстæмæ æппындæр нал тæрсын. Сабырдæр Дунай! Арвы нарын цыма Хуыцау махимæ ныхас кæны, уыйау мæм кæсы.

Лессинг йæ цæст нал иста лæппуйæ.

„Уæдæ цæй зондджын саби у! Ныры онг æй æмбаргæ дæр нæ кодтон“.

– Ёмæ кæсгæ та цы кæныс, цы, равдис ма мæм æй. Ног Фæдзæхст! Ёмæ йæ кæм ссардтай? Нæ халагъуды ахæмыл цыма нæ амбæлдтæн?

– Нæ – нæ! Кæцæй нæм ис?! Фæлæ дæ кæд фæнды, уæд дын хабар йæ сæрæй ракæнон...

– Цæй ма, уæдæ!

Палко æрбадти зæххыл æмæ райдыдта дзурын, хуры бæстæ куыд агуырдытæ, лæгæт куыд ссардытæ æмæ дзы ацы чыныг куыд разынд, æмæ ныр чыныджы куыд агуры фæндаг æцæг æнусон рухс бæстæмæ.

Лессинг йæ къухмæ райста чыныг æмæ йæм æркæстытæ кодта, уæлдай лæмбынаг йæ цæст ахаста чыныджы фыццаг цъарыл, цы ныхæстæ дзы фыст ис, уыдоныл.

– Абон та дзы цы бакастæ“.

– Абон бирæ бакастæн. Фæстæмæ та бакастæн, куыд Æй тухæнай мардтой æмæ куыд амард, уый онг. Дарддæр, æвæццæгæн уыдзæн, чырынай куыд рабадт, уый хабар. Ацы чыныг Маркы

Евангели хонынц, æмæ бацархайдзынæн абон æй кæронмæ бакæсыныл.

– Ацы сау мигътæ куы аивылой æмæ арв куы фæрухсдæр уа, уæд дын æз хъæрæй бакæсдзынæн, бирæ дын дзы куынауал баззад кæсинаг, – зæрдæ йын бавæрдта Лессинг.

Æмæ цыма уыцы ныхæстæ хурмæ фехъуыстысты, уыйау йæ тынтæ алагæрстой сау мигъты æхсæнты, фæлæ уарын уæдмæ банцад.

О, куыд тынг æхсызгон мын у, – цин кодта Палко. Кæсыс, Дунай? Нæ дын дзырдтон. Дарддæр дзы цы хабæрттæ уа, уыдон дæр базондзыстæм, зæгъгæ? – куыдзырдæм фездæхт лæппу. „Лессинг бахудти.

– Гъæ, мæнæ ныр æрбарухс. Æрбад æмæ хъус уæдæ. Нæ! Фалтау æрбадæм лæгæтмæ æрбахизæны, уым рухсдæр у, уарын та нæм не ’рбахæцца уызæн уырдаем.

– Лессинг æрбадти иуырдыгæй, Палко – иннæрдыгæй. Дунай та йæхи æруагъта сæ дыууæйы æхсæн, цыма дзы тынг æхсызгон хъуыд уый дæр, уыйау. Сæ къæхты бын та цыма уыди „хуры бæстæ“, сæ сæрма нырма æрттывта арв, цæхæртæ калгæ. Ныгуы-лæнырдыгæй разынди хуры рухс, хурскæсæнырдыгæй та стыр кулдуары хуызæн æрттывта арвы æрдын авд алы хуызæй. Къæвда дæр æрдз æрæхсадта йæ рыгæй æмæ чысылгай æнцайын байддыдта. Сæрвæттæ æрттывтой æнæнымæц бирæ æртæхтæй. Æмæ Лессинг дæр диссаджы чиниджы бахæцца æрдхæрæны хуыцаубон райсомы хабæрттæм, куваг-уырнаг æртæ сылгоймаджы Чырыстийы чырынмæ куыд бацыдысты, йæ буар айсæрдынмæ æмæ чырын афтидæй куыд баййæфтой; сылгоймагтæ зæды хъæлæсæй куыд айхъуыстой æхсызгон хабар, дзуарыл тыгъд Чи уыд, Уый удагас у æмæ нæм Галилеймæ æрбацæудзæн, зæгъгæ, цыбырзырдæй, царциаты диссæгтæ... Лессинг бакасти мæрдтæй рацæуæг Ирвæзынгæнæг Йæхионтæм куыд фæзынд, раздæр уал Мария Магдалинæмæ, æмæ уый арвыста Йæ ахуыргæнинæгтæм, кæй райгас, уыцы хабар сын фехъусын кæнынмæ æмæ йыл куыд нæ баууæндыдысты. Стæй уал дзы Йæхæдæг куыд фæзынди дыууæ ахуыргæнинагимæ, уалынмæ сеппæтмæ дæр иуæндæс ахуыргæнинагмæ æмæ сын куыд фæкодта уайдзæфтæ, Мария

Магдалинайыл кәй нә баууәндыдысты, уый тыххәй. Ноджы сын куыд бафәдзәхста сеппәтән дәр, цәмәй зилой әшпәт дунейыл әмә дзылләтән әмбарын кәной Евангели... стәй... Лессинг ноджы бакасти, ләппумә иуыл әнахуыр диссаг чи фәкасти, уыцы хабар: Йесо уәларвтәм Йәхи куыд систа әмә Хуыцауы бынаты куыд әрбадти, уыцы хабар.

Палко хәрдмә уәларвмә скасти. Әмә ныр кәдәй-уәдәй базыдта, Йесо кәдәм ацыд, ам зәххыл цәуылнә уал ис, кәд удагас у, уәддәр, уый. Ләппумә афтә касти, цыма Чырысти царди уым, кәмдәр дард, арвардыны фәстә, әдтәмә кәцәй нә зыны, ахәм ран. Уым нә Уәларвон Фыдән Йә кадджын бынар ис, Йә намысы кьәләтджын, Йесо та бады йә фарсмә.

– О, ныр базыдтон хабәрттә иууылдәр! – фәххәр кодта цины ххәр чысыл Палко. – Хуры әцәг бәстә уәлә уым ис гье, әрттиваг кулдуары фәстә, әрдын та не 'хсән ауәдзы хуызән. Афтә нә?!

Лессинг ныхххус, ницы дзуапн радта, уәвгә та йәм афтә касти, ләппу раст зәггы. Хуыцауы Ныхасыл стырзәрдә нә уыд. Скьолайы нымад цыди хуыздәр аххуырдауыл. Зыдта Йесо кәдәм ацыд, цы фәцид, фәлә уыдәттыл никуы хуыды кодта. Чырысти йә зәрдәмә хәстәг әвәрд никуы уыд, милуангай иннә чырыстәтты хуызән уымән дәр; әрмәст сәхи нымайынц чырыстөныл, уәвгә та сә хуыдыйы дәр никуы цәуы Чырысти, никуы сә ххәуы...

– Әллаәх, уәдә цы диссаджы хабәрттә сты, – ныууәфыд Палко, – тагддәр мын куы бантысид ацы чиныг каст фәуын! Фәлә йә рәнхь рәнхы фәдыл биноныг кәсын кәй ххәуы, уымә гәсгә мын бирә не 'нтысы, исты дзы фәуадзын дәр тәрсгә кәнын, уымән әмә нә зонын, хуры бәстәм фәндаджы хабар кәцы фарсыл фыст у, уый. Әндәр та уәдә кәм базондзынән, хуры әцәг бәстәм куыд әмә кәуылты ацәуын ххәуы, уый?!

– Әз дән фәндаг әмә әцәгдзинад, әмә цард, – йә зәрдыл әрләууыд Лессингән әмә уыцы ныхас загъта ххәрәй.

– Уый тыххәй әз дәр кастән, фәлә нә зонын, Уый йә куыд әмбары. Әви Йәхәләг ххавы әрцәуынмә әмә мын фәндаг

бацамонинмæ, мæ к'ухыл мын ахæцын, афтæмæй, цæмæй уыцы фæндаг æнцондæрæй ссарон?

– Чи зоны, æмæ уыдзæн, ды куыд зæгъыс, афтæ. Фæлæ уыйас дард у махæй æмæ уыйас бæрзонд бады, мæнæ ныртæккæ ацы чинджы куыд бакастыстæм, Йæ райгасы тыххæй, афтæ, æмæ зын зæгъæн у ныртæккæ, куыд æмæ нæм цы хуызы æрцæудзæн уый.

Иу цъусдуг лæппу тарстхуызæй касти диссаджы арвы дуармæ, æрттивæнтæ калгæ æрдынмæ. Æмæ æцæгдæр уыйас дард уыди махæй, уыйас бæрзонд уæларвыл æмæ диссаг, йæхæдæг Палко та мæнæ кæм лæууы! Зæххæй ныллæгдæр ницуал ис. Кæцæй кæдæм сты кæрæдзимæ! Зæгъæн дæр ын нæй. Уæдæ афтæмæй куыд дард у махмæ Йесо!.. Аххæссæн Æм ницы амалæй ис.

– Уый дæ ма уырнæд! – фæхъæр кодта лæппу, йæ цæстытæ цæхæртæ калгæ. – Уый æрмæст уыцы ран нæ бады! Нал хъуыды кæныс, демæ иумæ куы бакастыстæм, йæ ахуыргæнинæгтæн куыд дзырдта, уый: „Се, Я с вами во все дни до скончания века“, ома Æз сымахимæ дæн алы бон дæр æнусы кæронмæ дæр. Раст у, æцæгдæр цæры кæмдæр уæлиау, тынг бæрзонд ран, фæлæ уыцы рæстæджы вæййы махæй алкæимæ дæр, мæнæ ныртæккæйы цъусдуг дæр махимæ ис!

– Махимæ, зæгъыс? Æмæ кæм ис уæдæ? – ныддис кодта Лесинг, нæ йæ уырныдта уыцы ныхас.

– О, афтæ ма дзур, курын дæ, дæ дзыхæй ахæм ныхас ма уадз, – сабырæй хагъта Палко. – Уымæн æмæ æз нæ зонын, Йæ зæрдæмæ дæ ныхас фæцæудзæн? Дæхæдæг куы бакастæ Йæ ахуыргæнинæгты уайдзæфаг куыд фæкодта, се 'нæууæнчы тыххæй, уый! Æз та æууæндын, Йæхæдæг куыд загъта, ууыл. Кæд ма гномты къарол мæнæ афтæ зæгъын бафæрæзта: „Мигъ мæ фæстæ дæр, мигъ мæ разæй дæр“, – æмæ уый адыл йæ бон уыд æрбайсæфын, атайын, уæд цæуылнæ у Йесойæн Йæ бон афтæ бакæнын, æрбадæлдзæх уæвын, искæимæ ныхæстæгæнгæйæ? Цы, цы фæлæ Йесойыл æз æууæндын!

Уыцы цъусдуг ма кæцæйдæр дардæй æрбайхъуысти арвы нæрын, цыма цыдæр стыр кады нысанæн „оммен“, загъта.

– Цæй, æмæ дæ кæд фæнды, уæд ацы чиныг кæсон кæронмæ, цæмæй ды тагъддæр бамбарай хабæрттæ иууылдæр.

– Куынна ма фанды, куынна, дæ хорзæхæй, – бацин кодта Палко. – Уæлдæйдæр афтæ хорз, афтæ рæвдз кæсыс, æмæ дзы алы дзырд дæр хуыздæр æмбарын.

Чиныг кæсгæйæ ма дыууæ, æртæ сахаты бæрц рацыдаид, фæлæ лæппутæ æппындæр нæ бафиппайдтой рæстæг. Æмæ Лессинг чиныг иуварс куы æрæвæрдта, уæдмæ уарын дæр фенцад. Палкойы сæры зылдысты алыхуызон хъуыдытæ иу диссаг иннæйы фæдыл, æппындæр æнхъæл кæмæн нæ уыд Лукайы Евангелийы, ахæмтæ. Æмæ дзы цына ног хабар базыдта! Уæд зæгъай Аргъауæг Иоанны æмæ Йесойы райгуйрды хабар, быдырмæ фиййæуттæм Йесойы райгуйрды хабар фехъусын кæнынмæ зæдтæ куыд атахтысты, фиййæуттæ Ноггуйрды куыд ссардтой кæмдæр кæвдæсы... Цыбыр дзырдæй иуæй иннæ диссагдæр таурæгътæ. Палко фырцинæй, чысыл ма бахъæуа, скæуа, афтæ диссаг æм фæкастысты иууылдæр. Стæй та дыууадæсаздыд Йесо Иерусалиммæ куыд абалц кодта. Йæ мад æмæ Йæ „фыдæй“ уым куыд фæиртæст... æмæ цына диссаг фехъуыста абон ацы æнахуыр чыныджы руаджы.

– Раздæр никуы æнхъæл уыдтæн, Йесо дæр ма хуызæн лæппу уыд ма карæнæй, уый, – бадзырдта Лессингмæ. – Æмæ, æвæццæгæн, Уый тынг коммæгæс уыд, уыцы æрыгонæй æмæ йæ сеппæт дæр уарзтой, чи Йæ уыдта, кæимæ æмбæлди, уыдон.

Æмæ Палко алцæуыл дæр дис куы кодта, уæд Лессингмæ дæр афтæ фæкасти, цыма дзыхъхъынног диссагтæ кæсы ацы чыныджы, раздæр кæй никуы фехъуыста, ахæмтæ, æмæ йын цыдæр æнцон фæци йæ зæрдæйæн.

– Фæлæ ацы чиныг æнæмæнг ам уадзгæ цæмæн у? – афарста рацæйцæугæйæ. – Нæ бон æй цæуылнæ у немæ айсын æмæ дзы алы бон дæр иуцасдæр кæсиккам, дада дæр нæм хъусид; стæй йæ фæстæмæ ардæм æрбахæсдыстæм. Хуыцаубонты та йæ нæ фадат у ам, лæгæты кæсын дæр.

Уыцы фæнд йæ зæрдæмæ фæцыд Палкойн.

– Æз никуы бауæндыдтæн чиныг ардыгæй ахæссын, – бамбарын кодта лæппу фæндагыл сæхимæ цæугæйæ. – Фæлæ кæд дæумæ афтæ кæсы, нæ Хуыцауай Йесо нæ уый тыххæй азымы нæ бадардзæн, уæд табуафси, тынг æхсызгон мын уыдзæн.

Тынг æрæгмæ æрхæццæ сты сæхимæ, фæлæ Палко Лессин-

гимæ иумæ кæй уыд, уый тыххæй ницыуал загъта зæронд. Палко бахордта æхсæвæр, дадамæ радта, кæй бакуыста, уыцы æхцатæ, балæвæрдта йæм кæрдо дæр, сауджын ын кæй радта абон, уыдонæй иу, стæй бахуыссыд.

Йæ фыны Палко федта иу рæсугъд лæппуйы. Цыма йæм уыцы чидæр йæ къух тылдта, афтæ хъæргæнгæ: „Рацу мемæ, æмæ дæ æз бахæццæ кæндзынæн хуры бæстæм“. Æмæ цыма ацыд уыцы лæппуйы фæдыл иу бæрзонд хохы цъупмæ. Æмæ цыма уыцы бæрзонд хохы сæр ссардта æртæ кресты, æртæ дзуары æмæ уыдоныл федта уыцы лæппуйæн йæхи тыгъдæй. Уый Йесо уыд Палко йæ фыны афтæ хъæрæй ныккуыдта, æмæ йæ Лессинг райхъал кодта йæ тарф фынайæ.

– Цæуыл кæуыс? Цы ’рцыди? Цы кодтай?!

– О, дядя, æвæццæгæн Ын тынг зын уыд, мæ бон æй бауромын дæр нæу, куыд тынг рыстаиккой йæ къабæзтæ дзуарыл хостæй!

Лессинг æй дарддæр ницæмæй уал фарста. – Æвæццæгæн, йæ фыны исты федта, – ахъуыды кодта Лессинг.

– О, Мæхи Йесо, мæ зынаргъ, мæ хæлар Йесо, куыд Дын бауарзт сæ цæст ахæм фыдми? – йæхинымæр сындæг æнæсхъæрæй дзырдта лæппу. – Кæд Дæ бон цыдæриддæр у, уæд ма мын бамбарын кæн, Дæ Уæларвон Фыд Дæ цæуылнæ суæгъд кодта? Куы Дæ уарзта, куы цин кодта, уæд Лæ куыд ныууагъта бирæгъты къухы?!

Палко раджы бафынай фæстæмæ, фæлаæ йæ ныхæстæ зæланг кодтой Лессинджы хъусы æмæ йæ хуыссæг фæхауд: цæмæн хъызæмар кодта Чырысти? Цæй тыххæй марди? Цæмæн Æй бауагъта Хуыцау фыдæбæттæ æвзарын? Уыдæттæ не ’мбæрста Лессинг дæр. Æмæ йæ зæрдыл æрлæууыдысты, Евангелийы фыццаг фарсыл кæй бакаст, уыцы ныхæстæ: „Ацы чиныг кæс лæмбынæг, рæнхъ рæнхъы фæдыл, æмæ дын уый бацамондзæн фæндаг“. Цыма уыцы чыныджы дзуапп ссарæн уыдаид, Лессинджы зæрдæйы цы фарстытæ фæзынди уæдæй ардæм, уыдонæн дæр?

Уыцы бонæй фæстæмæ Юригæйы сахъари хæдзары алы бон дæр кæсын байдыдтой Евангели. Тынг зæрдиагæй йæ кастысты сæ фæллад уадзыны сахат, фæссихор.

Зæронд Юригæ тынг дис кодта Лессингыл, сауджыны хуызæн дæсны кæй касти, уый тыххæй. Лессинг радзырдта, уыцы æна-

хуыр чиныг, Хуыцауы Ныхасы чиныг Палко кәй ссардта, уый тыххәй, радзырдта йә Лишкәйән дәр, стәй йә тәккә фыццаг фарсыл цы ныхәстә фыст ис, уыдоны тыххәй дәр. Лишкә уал фыццагты Юригәйы хәдзармә уыцы чиныджы хабәрттәм байхъусынмә цыди цымыдисы уагыл, стәй иунаг бон дәр нал цух кодта, йә зәрдамаә арф айста чиныджы хабәрттә. Райдианты дыууә зәронды сә тамако дымын нә уагътой, Лессингмә хъусгәйә. Стәй сәм Хуыцауы Ныхас арф куы бахъардта, уәд тамако дәр аппәрстой; Лессинг-иу кәсын куы райдыдта; уәд-иу сә худтә сә сәрәй систой әмә ма-иу „дзыхтәй“ дәр хъуыстой. Куыннә дзы уыди рагон хабәрттә, зәрәдтә се 'рыгонәй кәй арыхъуыстой, ахәмтә, фәлә сә ныр дзырдәй дзырдмә, рәнхәй рәнхәмә кәй кастысты, уымә гәсгә сә әмбарын байдыдтой бынтон әндәр хуызы әмә сәм кастысты ноджы ахсджиагдәр зынаргъдәр хъуыдытә. Исчи сын әй, әвәдза, баләвар кодта, уыцы чиныг, уәд әй, әвәццәгән, афтә зәрдиагәй йә кастаиккой, фәлә йә чысыл ләппу диссагән кәй ссардта әнахуыр хәзнайән, бынтон әнәнхәләджды, әмә дзы алы дзырдыл дәр кәй әууәндыд, уымә гәсгә йыл хистәртә дәр дызәрдыг нә кодтой. Лишкә әмә Юригә ма кусгә-кусын дәр иудадзыг кодтой Хуыцауы фәдзәхстыты кой, Евангелийы әцәгдзинады ныхас.

– Дә ләппу ма афтә куы бафарста, сауджыны бон у тәригәдтә ныххатыр кәнын, ахәм бар ләвәрд әм ис, әви нәй, зәгъгә, уәдәй фәстәмә ма сәрәй нә хицән кәны уыцы хъуыды. Әвәццәгән, әмә сауджын махән Хуыцау нәу, раздәр куыд әнхәл уыдыстәм, афтә. Әз әй махәдәг зонын, барст мын не сты ма тәригәдтә, стәй Хуыцауимә фидыд нә дән, әмә махәдәг махы фәрсын: цы пайда ис мәнән аргъуанмә цәуынәй, ком дарынәй? Юригә джихәй касти, афтәмәй йә урс сәр банкъуыста:

– Чи зоны, әмә ацы чиныгәй бамбарәм иуыл әцәгдзинадтә...

– Әрәджды Лессинг ацы чиныджы куы касти, Йесомә рынчыны куыд бакодтой дзәбәх кәнынмә, әмә йын йә тәригәдтә куыд ныббарста, уыцы хабәрттә, уәд мәм ахәм хъуыды әрцыди, әгәс дунейыл дәр әрзилин әрмәстдәр Уый ссарыны тыххәй.

– Дада, уæ дада! – бадзырдта Палко, чиныгæн йæ дыккаг сæргонд куы бакастис, уæд. Æз цы къуымы хуыссын, уый маæ маæ хæдзары хуызæн кæсы, маæ халагъуд, афтæ нæу?

– Куыннæ у, куыннæ. Дунаимæ иумæ уæ галуан, – бахудти заронд.

– Тынг бузныг дæ дæн, маæ фыдыхай! – бацин кодта лæппу æмæ уый адыл ныхъхъус.

Фалæ хистæртæ изæрæй фæскуыст хæдзармæ куы æрыз-дæхтысты, уæд федтой, Палко йæ галуанæн цытæ бакуыста, уый. Йæ къуым хæрзмæрзт ныккодта, йæ лыстæн æфснайд. Хæдзары иннæ къуымы саст дурынкъусы уыди ног тынд дидинджытæ. Хæдзары дуар алы кæрдæгæй, цъæх къалиутæй фалгонц, мæнæ цыма Кæрдæгхæссæны бæрæгбон æрбалæууыд уыйау.

– Цыдæр у, уæддæр, йæ лæппу, æвæццæгæн, уазджытæм æнхъæлмæ касыс? – афарста йæ Лессинг.

– Бæгуыдæр касын æнхъæлмæ, Чырысти нæм æрцæудзæн æмæ махимæ ам баззайдзæн, уымæн æмæ Йын æз фысым дæн, загътон, кæддæр Марфæ куыд уыди, афтæ.

Дада дæр æмæ Лессинг дæр бахудтысты æмæ Палкойы къуымæй хъауджыдæр иннæ къуым æнæфсиайдæй кæй баззад, уымæ гæсгæ лæгтæ дæр февналдтой сæ дзаумæтгæ æфснайынмæ. Æмæ Юригæ Палкойæн бакой кодта, агъуыст иууылдæр ным-мæрзыны тыххæй.

Палкойы тынг уырныдта, йæ Хуыцауыхай сæм æцæгдæр кæй æрцыд, уый. Цыма Йæ æнкъаргæ дæр кодта, куыд æм æввахс у, уый, кæд Æй цæстæй нæ уыдта, уæддæр. Стæй æрыскъæф тонын-мæ цæугæйæ дæр, кæнæ къозодзуан, уæддæр æнæ бакувгæ никуы фæци: „Маæ Хуыцауыхай Чырысти, Мемæ цу кæддæриддæр, æнæ Дæу маæ бон цæуын никадæм у!

ЗÆРДÆРЫСТ ЛЕССИНГ

Цалдæр боны та рауад æмæ та мæнæ ногæй хуыцаубон. Лес-синг хъавыды сæхимæ ацæуынмæ. Райсоммæ бадзырдта, чи йæ

аласдзэн, уйдонима. Стэй та йæ зæрды уыд фæстæмæ ногæй æрбаздæхын иу цалдæр къуырийы.

– Бæргæ мæ фæнды ам баззайын бынтондæр, – дзырдта Лессинг, – ам хæхты афтæ хорз у æмæ зæгъæн дæр нæй.

– Мæ хъæбул, – хъуыдыгæнгæ радзуап кодта Юригæ, – мæнмæ гæсгæ, ам дæ зæрдæмæ афтæ тынг фæцыд, Хуыцауы Ныхас кæсын куы байдыдтам, уæдæй фæстæмæ. Дæхæдæг дзырдтай, сымахмæ уæ хæдзары кæй ис Библи æнæхъанæй; нæ йæ æрбаласис ардæм махмæ?

– Цæуыннæ! Мæ бон у: нæхимæ йæ кæсгæ дæр ничи кæны.

– Ау, æмæ уæм æшпындæр ничи ис, кæсын, фыссын чи зоны, ахæм адæймаг?

– Мæ мад иу дамгъæ иннæмæй тыххæйты иртасы.

– Æмæ дын бинойнаг нæй, дæхицæн къай? – Уымæй йæ раджы бафарсынмæ хъавыд Юригæ, фæлæ йын фадат нæма фæци ныры онг.

– Ус дын нæй? – ногæй та йæ бафарста зæронд, Лессинг дзуап куы нæ радта, уæд.

– Ис, куыннæ мын ис, – зæгъта лæг. Фæлæ йæ хъæлæсы уагæй бæрæг уыд, цыдæр зæрдæрыст, кæй у, уый.

Дыууæ лæджы ныхас кодтой хъæды, иу æрдузы сæхи æруагътой, афтæмæй. Лессинг йæ къухтæ быцæу сæвæрдта йæ сæрмæ.

– Æмæ дæ ус чиныджы кæсын нæ зоны? – ногæй та сфарста Юригæ. – Сымах нырма æрыгæттæ куы стут, махæй, мæ карæн зæрæдтæй ахуыргонддæр, уæд хъуамæ куыннæ кæсат чиныджы!

– Мæ бинойнаг кæсын зыдта, – æнкъардæй дзуап радта Лессинг.

Хъæды цыма сыбыртт нал хъуыст уыцы сахат. Цыма æрдз дæр Лессинджы хыгзæрдæйæн фæтæригъæд кодта.

– Зыдта кæсын, зæгъыс? – ног та дисгæнгæ бафарста Юригæ. – Æмæ йæ ферох кодта, ныр нал зоны?

– Ферох кодта, о, – æппæт дæр ферох кодта! Фæлæ дæ курын уыдæттæй мæ мауал фæрс, тынг зын мын у сæ кой дæр.

Юригæйы уырныдта йæ уазæгæн æнцон кæй нæу дзуап дæттын æмæ йын фæтæригъæд кодта, куыддæр фæхæстæгдæр

цыма йæ зæрдæмæ, æмæ цыма йæхи фырт уыд. Цалдæр къуыри-
йы иумæ фæцардысты æмæ нырма-ныр базыдта, йæ æрыгон
æрдхорд зæрдæрыст кæй у, тынг маст дзы кæй бацыд, уый.

– Цы дын зæгъон, мæ хъæбул, уый зоныс, – едзырдта зæронд,
рæвдаугæ хъæлæсæй, – адæймагæн куыддæр фенцондæр уайд,
манæн куы схъæр кæнай дæ зæрдæйы рыст, уæд.

– О, куы мæ ныуадзис, мæ фыдыхай, мæ хъыгæн ницæмæй
ис фенцондæр кæнæн. Цы ’рцыд, уый раздахæн нал ис. – Æмæ та
лæг ногæй ныхъхъус.

– Уæдæ мæ лæппу та кæм ис, мæ лæппу? – цасдæр рæстæджы
фæстæ сдзырдта Юригæ.

– Палкойæ зæгъыс? – йæ тарф фынайæ фехъалгæнагау афар-
ста Лессинг. – Æрæджы йæ федтон йæ „хуры бæстæм“ цæугæйæ.
Йæ къухы хаста Евангели, Дунай дæр йæ фæдыл згъордта,
афтæмæй.

– Ацы лæппу Хуыцауы Сыгъдæг Фыстæгыл йедтæмæ ни-
цæуыл уал хъуыды кæны, фæлæ диссаг дæр у, куыд æй æмбары.

– Мæнæ цыма Чырысти Йæ ахуыргæнинагтæн фæзминагæн
кæй банымадта, уыцы саби у. Сыгъдæг Фыстæджы алы ныхас
дæр æй уырны, мæгуырæг.

– Æмæ сыл мах не ’ууæндæм?

– Нæ, мæ фыдыхай! – йæ сæр батилгæйæ, загъта Лессинг. –
Мах æцæг уыриджытæ куы уаиккам, уæд цæргæ дæр æндæр хуы-
зы кæниккам. Æви дæм афтæ кæсы, нæ тæригъæдтæ нын
Чырысти ныббарста?

– Уый бæргæ афтæ у, ницы уыйас æмбарын æз ацы хабæрттæн,
– загъта зæронд, йæ къæбут аныхгæйæ. – Чырысти, кæй зæгъын æй
хъæуд, дзуар у, æз та – зæххон тæригъæдджын адæймаг. Æмæ цас
тæригъæдджын дæн, уый мæ мæнæ нырма-ныр бауырныдта, ацы
чиныг куы ссардтам, Хуыцауы Ныхас, уæд. Уымæн ма æвдисæн,
мæнæ мæ саби куыд аивта, уый дæр. Æнæмæнг, æнæгæды ныхасæй
мæ лæппу æууæнды, уырны йæ алцы дæр.

Раст зæгъыс, мæ фыдыхай, дæ лæппуйы уырны уыцы
ахсджиæг Фыстæг æмæ уый фæрцы хатыргонд цæуынц йæ тæ-
ригъæдтæ.

– Дæу та, мæ хъæбул? Нæ дæ уырнынц?

– Мән? – йә сәр әруагыта Лессинг. – Мәнән ничи ныххатыр кәндзән мә таригъадта. Афта мә әлхъивынц бынмә, цыма әнәхъән хох мә риуыл рафәлдәхт. Цалынмә мәнә ам дән хәхбәсты, уәдмә мын иу чысыл фенцондәр. Фәлә нәхимә куы аздәхон әмә та куы фенон, цытә бакодтон, уыдон, уәд та мә ногәй Иовимә иумә ныхъхъәр кәнын бахъәудзән: „Мә рай-гуырән бон әлгъыстаг фәуәд!“

– Әмә уагәр, мә къәбул, ахәм әлгъыстагәй цавәр фыдбылызтә ракодтай, дә уд кәуыл хәрыс?!.. Алцәмәй дәр әххәст адәймаг куы дә, бирәтән фәзминаг, дә хуызәттә арәх нәй. – Юригә февнәлдта Лессинджы къухмә әмә йә әрсәрфтытә кодта, рәвдауәгау.

– Цы бакодтон, куы зәгъай, уәд... – Лессинг йә къух феуәгъд кодта, әмә йә армы тьәпанәй йә цәсгом ахгәдта. – Цы бакодтон, уый мын хатыр никуы уыдзән, мә фыдыхай. Мә бинойнагән йә сәрызонд фәцәуын кодтон!

– Цытә дзурыс уый, әлгъыст гуырәд? Куыдәй? Цы мадзалай? – Әмә Лессинг куыд къәмдзәстыгхуыз уыд, уымә гәсгә зәронды бауырныдта, ләг әцәгтә кәй дзуры, уый. – Әмә йә нә уарзтай әппындәр? Әфхәрдтай әмә йә мәстәй мардтай, иуәй-иу ләгтә куыд кәнынц? – рафәрстытә йә кодта Юригә.

– Уарзгә та йә куыннә кодтон, уый нә, фәлә йә нымадтон әгас дунейы зынаргъдәр хәзнатәй иуыл. Цәттә уыдтән царды мидәг әй мә къухтыл хәссынмә! Авгау ын тарстән әрхауынай!

– Уәдә ма йә куыд әртардтай йә зонд фәцәуыны онг?

– Цәмәндәр ыл не ’ууәндыдтән. Цәмәндәр мәм афта касти, цыма йә исчи мә къухәй аскъәфдзән. Мәнә ныр бамбарстон, иузәрдион мыл кәй уыд, йә уд әрмәстдәр мәныл кәй ләууыд, уый. Фәлә мә уәд уыдәттә нә уырныдтой. Нә йын барстон искәимә ныхас кәнын дәр, хуымәтәджы ныхас. Бауырнәд дә, ахәм әнахуыр низәй садтән, әнәууәнчы низәй. Әмә мыл афта стыхджын уыцы низ, стәй ма мә адәм дәр фәйнәрдыгәй ардыдтой. Әмә мәхи нал бауырәдтон. Тәхуды, әмә уыцы рәстәджды Йесо Чырыстыйы куы зыдтаин, мәнә йә ныртәккә ам куыд базыдтон Палкойы руаджы, афта. Уәд Әм фәсидтаин, бакуывтаин Әм бәргә әххуысмә! Мах кәцәй

зыдтам, искуы Чырысти ис, нэй? Фәлә мә мад, магуыр, зылдис алы даснытыл, кьамәй фәрседжытыл, әз та носты бын фәдән“.

Лессинг та ногәй арф ныуулафыд, стәй ныхъхъус.

– О, мә хъәбул, ме ’намонд әрдхорд! Дзур дарддәр. Райхал дә зәрдаһы маст әмә дын фенцондәр уа, – фездәхт әм зәронд.

– Хуыцау нын ләппу куы радта, уәд мын иу цасдәр фенцон – дзырдта дарддәр Лессинг. – Фәлә мә уый фәстә мә сывәллон дәр нал әндәвта. Куыдфәнды дәр мыл фәхудәд уә зәрдә, фәлә мә нервытә афтә фехәлдтон әмә мә бинойнаг йә сывәллоны кәй рәвдыдта тыхджын уарзтәй, йәхицәй райгуыргә сывәллоны, уый дәр ын нал барстон. Искәмән-иу йә сывәллон куы амард, уәд әм хәләг кодтон, мах ләппу та кәд амәлдзән әмә йә мад әрмәстдәр мәнән кәд баззайдзән, йә рәвдыд, йә уарзт әрмәст мәнән махи кәд бауыдзысты, зәгъгә. Зәгъын дәр әй мә бон нәу, цы зын уавәры уыдтән, уый. Зонгә дәр кодтон, дәлимон мә алыварс кәй зилы, әххормаг домбайы хуызән, кәй аныхъуырдта, уый агургәйә, фәлә дзы иуварс нә лыгъдтән, махи дзы не ’мбәхстон әмә мә әнәхъәнәй әрцъипп лапта.

Әрәджы кәй бакастыстәм, Чырысти зондхъуаджы куыд сдзәбәх кодта, уый тыххәй, уәд мәм ахәм хъуыды әрцъид, әз дәр уыцы „фыднизәй“ басадтән, дәлимоны тых мә размә схуыста фыдгәнды фәндагмә.

Мә хабар бәлвырд куыддәриддәр уыд, уый радзурын мә бон нәу, уымән әмә әнәхъән къуыри карз ностәй не сцух кодтон махи әмә цы ми кодтон, уый махәдәг дәр нә зонын. Иу бон фыдрасыгәй әрбацыдтән әмә мә къай нәхимә нә уыд, афтәмәй сывәллоны систон әмә йә ахастон. Кәдәм? Иунәг кадджын Хуыцау йә зонәг... Әрмәст базыдтон, цыма мә нә хәдзарәй кәмдәр дард ссардтой, хәхбәсты, бынтон „къозойә“. Сывәллон мә хъәбысы нал уыд. Стәй дыууә къуырийы бәрц фәхуыссыдтән кәйдәр халагъуды. Иу цасдәр рәстәджы фәстә мын дзырдтой, тәфсәгәй фәрынчын дә, зәгъгә. Әмә әртә къуырийы фәстә нә хәдзармә куы әрыздәхтән әмә мә мә къай сывәллонаһ куы рафарста, цы йә фәкодтай, зәгъгә, уәд зонгә дәр нә кодтон, цы йын зәгъон, ахастон әй, әви нә, стәй

йæ цы фæкодтон... Уыдæттæн æппындæр ницы æмбæрстон, нæ сæ хъуыды кодтон.

Ныхæстæй зын радзурæн сты, куыд агуырдам нæ сывæллоны, уыдæттæ!.. Фæлæ нукуы æмæ ницы!.. Мæ ус æмæ мæ мад суанг уый онг дæр ма ахъуыды кодтой, кæд æй, миййаг, мæхæдæг мæхи къухæй ныххурх кодтон. Фæлæ сæ гуырысхотæ сæ дзыхæй не суагътой, мæн куы 'рцахсой, уый адæргæй. Æмæ гъе афтæ баззад хъуыддаг, нæ сывæллон фесæфт. Фæлæ нæ хæдзары кæй нæ фæдæн уыцы рæстæджы, уымæ гæсгæ мыл ничи гуырысхо кодта. Цыбыр дзырдæй адæмы цæсты мах бинонтæ хæрзуагыл нымад уыдысты, æнæгæды адæмыл. Æз аназын уарзын, уый алчи дæр зыдта, фæлæ никæмæ ницы диссаг касти.

Йæ фырхъыгæй, йæ фырмастæй мæ усæн йæ зонд фæдзæгъæл. Æмæ æвирхъау зын у йæ фенын, нырма æрыгон, адæмы æхсæн уæлдай расугъддæр, аивдæр уæвгæйæ. Хатгай хæдзар бафснайы, алцы йæ бынаты цæвæры, цыма бынтон æнæниз у. Уалынмæ кæс, æмæ цалдæр минуты фæстæ йæ кæлмæрзæн йæ уæлæ æрбаппары æмæ уæртæ фæцæуы йæ сывæллон агураг... Кæдæм кæ? Бирæ хæттыты йæ æрбаздæхтой æцæгæлон адæм нæ хæдзармæ, йæ зæнгтыл нал фæлæууы, афтæмæй. Алчи дæр мын тæригъæд кæны, фæлæ бæлвырд ничи зоны, мæн аххос у, уый.

Æхсæв куы райхъал вæййын, уæд арæх фенын, мæ бинойнаг афтид авдæн куыд уызы, уый. Æмæ мæ зæрдæ афтæ нырризы, æмæ рахъавын, цон æмæ хицауадæн радзурон, мæ усы æмæ мæ сывæллоны мæхæдæг мæхи къухæй кæй бабын кодтон, уыцы хабæрттæ. Уæд мæ мад та иннæрдæм фæвæййы, ахæстоны дæ бакæндзысты æмæ мах цы фæуыдзыстæм, зæгъгæ. Уæвгæ та мæхи куы амарон, уæддæр мæ сывæллоны нал раздахдзынæн, мæ усæн дæр нæ фенцондæр уыдзæн.

Гъе, уый дын мæ хабар. Ныр базыдтай, æнæхъæн цалдæр къуырийы цавæр адæймагимæ цардтæ, уый? Ныр мæ тæргæ дæр акæн.

– Ой, цытæ дзурыс цы, мæ хъæбул? Куыд дæ хуамæ атæрон, уый хуызæн æнамонд лæджы? – зæронд йæ дæрзæг къухæй асæрфта йæ цæссыгтæ. – Æмæ уæддæр абоны онг ницуал базыдтай дæ сывæллонæн? Стæй йæ æцæгдæр дæхи къухæй нæ амардтай?

– Цы фæци, уымæн ницы æмбарын, фæлæ йæ мæнæ апы дыууæ къухæй нæ амардтон, уый бæлвырд зонын. – Лессинг асæрфта йæ ныхы уазал хид.

– Æнамондгуыр! Цæмæн æй ахастай? Цы йын дæ зæрды уыд цыма фырдысгæй, дæхи куына æмбæрстай, уæд?!

– Уыдæтгæн ницы зонын. Куы дын загътон, расыг уыдтæн. Æрмæст дæр ма дзы уый хъуыды кæнын, æмæ йын радтон дзулы къæбæр, куы куыдта, уæд. Æмæ мæм цæмæндæр афтæ кæсы, цыма йæ ныр дæр уынын, мæ цæстытыл уайы, тынг дзæбæх, хæрзхаст сывæллонай. Йæ рустыл ма йæ цæссыгтæ згъæлдысты, афтæмай мæм, мæгуырæг, йæ мидбыл худти. Мæ сæр срысти æмæ мæхи зæххыл æруагътон. Уый фæстæ цы уыд, уымæн æппындæр мæ сæрæн ницы æмбарын. Уымæн æмæ йæ никуал ссардтам, фæдæлдзæх!.. Афтæ мæм кæсы, æвæццагæн, æй исты хъæддаг сырд бахордта.

Уартæ Лишкæ дæр æрбацауы, нал дзурдыстæм мæ хабарыл. Хуыздæр уыдаид бæргæ, ам мæ куынауал æрбайæфтаид, уæд. Уымæн æмæ хицауадæн кæд нæ хъæр кæнын мæ хъуыддаг, уæд æй искæйы раз куыд дзурон?

Лессинг фæгæпп кодта æмæ Лишкæ цалынмæ нæма æрбахæццæ, уæдмæ хъæды тары фæныгъуылд.

Юригæ та йæхи ногæй æруагъта æмæ йæ цæстытæ бацъынд кодта.

„Æвæццагæн, фынай у“, – фенхæлдта Лишкæ æмæ рахъавыди дарддæр ацауын. Фæлæ Юригæ фынай нæ уыд. Нæ йæ фæндыд ныхас кæнын, уый бæрц аныгъуылди хъуыдыты Лессинджы хабæртты фæстæ. Тынг таригъæд ын фæкодта. Æмæ ныр бамбæрста, Лессинг, нырма æрыгон уæвгæйæ, дунемæ афтæ æрхæндагæй цæмæн кæсы, уый. Уæдæ цæмай йæ зæрдæ хъуамæ барухс уыдаид? Æмæ уымæн афтæ æнкъардæй здæхти сæ хæдзарæй ардæм фæстæмæ. Уæдæ цай бирæ фыдбылызтæ æмæ мастытæ хæссы адамæн уыцы æнæхайыры ност! Лессинг, мæгуырæг! Нырма хæрз æрыгон, фæлæ йæ цард куыд тыхст æмæ уырыд у. Йæ хъæбулы ма ныр кæм ссардзæн, уæдæ йæ ус дæр нал сдзæбæх уыдзæн!

– Исты æвзæр фын федтай, æвæццагæн, мæ фыдыхай? –

загъта Лишкæ, Юригæйы уæхскыл йæ сæр æрæвæргæйæ. – Афтæ арф ныуулафыдтæ æмæ мæ дисы бафтыдтай?

– О, мæ хæлар, афтæ, афтæ... Хорз, æмæ мæ ды райхъал кодтай.

– Æмæ ам иунагæй цы хуыссыс? Лессинг кæм ис, стæй дæ лæппу?

– Лессинг æрæджы ацыд ардыгæй. Палко та йæ чиныгимæ æвæццæгæн, афардæг „хуры бæстæм“.

– Ма йæм хыл кæн! Нæхи æхсæн дæр, ма мæгуырæг, „хуры бæстæйы“ цыма ваййы, Йæхæдæг цыдæр хуры тыны æнгæс у. Знон хъæуæй куы сцæйздахти, уæд æй æз раййæфтон. Диссаджы хъæлдзæг уыд, цыдæр зарæг дæр кодта. Фæндаггæрон ауыдта цавæрдæр дидинаг. Бакæстытæ йæм кодта, æргуыбыр кодта, бæлвырддæр æм æркасыны тыххæй.

– Цы агурыс уым, цæмæ дзы æргуыбыр кодтай? – афарстон æй. Æмæ мæгуырæг, фæфсæрмы куыддæр.

– Ницы, бæлвырддæр æркастæн, кæд дзы, зæгъын, дидинагджы алыварс искайы фæд ис.

– Ома, кæй фæд?

– Куыд кæй? Уый фæд!

Уайтагъддæр æй фембæрстон, кæй кой кæны, уый.

– Æмæ афтæ æнхъæл дæ, ныры онг дæр Ирвæзынгæнаг ацы зæххыл цæуы? Нæма зоныс, Йæхи уæларвтæм систа æмæ Хуыцауы фарсмæ бады, уый?

– Æмæ дæ, мæ фыдыхай, фæрох, зæрдæ куыд бавæрдта, уый? „Се Я с вами во все дни до скончания века“. Ома, æнусы фæудмæ алы бон дæр уемæ уыдзæнæн. Æз бæлвырд зонын, мудадыг мемæ кæй ваййы, стæй мæ хæдрæзæй кæй цæуы, уый. Уыцы чиныджы куы кастыстæм. Йæ фыстæ куы рауадзы, уæд йæхæдæг сæ разæй фæцæуы. Уый мæнæн мæ Хæларзæрдæ Фыййау у, æз та – Йæ уæрыччытæй иу. Æмæ мæнæ ныр дæр мæ разæй цыди. Базонын мæ фæндыд æрмæстдæр уый, æз цы дидинагмæ кастæн, уымæ уый дæр касти, æви нæ, æнæмæнг касти, уымæн, æмæ уарзы дидинджытæ.

– Кæцæй йæ зоныс, дидинджытæ уарзы, æви нæ уарзы? – афарстон та йæ æз дæр.

– Ёнхъалын, йæ зæрдæмæ цыдысты, Уымæн æмæ лилияты кой куы фæкæны, уæд афтæ фæдзуры, Соломон, дæр дам, йæ тæккæ кадыл куы уыди, уæд йæхи арæзта, цыма уыцы дидинджытæй иу уыд, уый хуызæн. Стæй йын, миййаг, исчи нæ амыдта, дидинджытæм кæсын æмæ уыдоны рæсугъддзинад фæзмын?

– Мæ фыдыхай, æз куыд кæсын, афтæмæй ацы саби æгæр зондаби у æмæ мах хуызæн хуымæтæджы хъæддзау нæ уыдзæн.

– Раст зæгъыс, фæлæ цы гæнæн ис? Мæ фæстаг капекк дæр ын нæ бавгъау кæндзынæн. Мæхæдæг цы зонын, ууыл æй ахуыр кæнын, фылдæр та йын мæ бон ницы фæуын у, кæд мæ тынг бирæ хæртæ ракæнын фæнды, уæддæр.

– Бæргæ дæ зонын. Ёвгъуаг, афтæ зæрдæргъæвд уæвгæйæ, ницæмæй куы баззайа, уæд. Тынг æхсызгон мын уайд, ам куы фæцадаид ныртæккæ æмæ нын истытæ куы радзырдтаид. Чи йын цы зоны, ацы цъусдуг кæимæ цы дзуры, кæмæн цы æмбарын кæны!.. Чидæриддæр æм йæ хъус æрдардзæн, ацы хабæрттæ кæмæн ракæна, уыдонæй, алчи дæр бафиппайдзæн æгæр хæдзонд сывæллон кæй у, уый. Хуыцауы уазæг уæд!

ЁНЁНХЪÆЛÆДЖЫ ФЕМБÆЛД

„Лессинг нæ фæрæдыд, Палко, æвæццæгæн, „хуры бæстæм“ ацыд, кæй загъта, уымæй. Ёцæгдæр афтæ рауад. Ёрмæст лæгæты нæ бадти, фæлæ рацу-бацу кодта хохы фахсыл куы уæлæмæ, куы дæлæмæ æмæ йæ цæст не 'фсæст мингай дидинджытæм кæсынæй. Тонгæ дзы нæ кодта. Фæлæ семæ ныхасыл схæцыд, ноджы ма гæлæбутимæ дæр, йæ алыварс пæр-пæр чи кодта, уыдонимæ. Уырдыгæй ацыд мæсчъы донмæ йæ къæхтæ æхсынмæ, Дунай та, дон нæ уарзта æмæ угæрдæнты разгъор-базгъор кодта.

– Дунай, цæмæн ссæндыс дидинджытæ? – уайдзæф кодта куыдзæн. – Исты, миййаг, къæхты бын æууæрдзыны тыххæй æрзæдысты? Стæй цъиуты дæр цæмæн тæрсын кæныс, фæхæпп-фæхæпп сæм куы байдайыс? Кæс ма сæм, куыд сæ тыхсын кæныс, уымæ. Иннæ хатт дæ мемæ нал рауаддзынæн.

– Ма тæрс, ма, дзиго, нæ дæ бахъыгдардзæн! – рæвдыдта иу æвзонг цъиуы, тарстхуызæй куыдзмæ чи касти уый. – Дунай хыхъхъаг, куыдз нæу, æрмæст хъазгæ кæны. Цæмæй зоны, уый тæригъæд у, куыдз хъуамæ цы æмбара тæригъæдæн. Æмæ цыма цъиу дæр уыдæттæ бамбæрста, уыйау фæстамæ хъæлдзæг пæррæстытæ акодта къалиуæй-къалиумæ.

– Цæй, абон уал æгъгъæд фæуæд, – загъта Палко дидинджытæн, гæлæбутæн, алымыггаг сасчъытæн. – Ньюуадзут мæ ныр мæхи бар, чиныджы акæсон иу чысыл.

Иунаг принц дæр йæхицæн ахæм фæлладуадзæн бынат нæ саккаг кодтаид, ныртæккæ Палко йæ сæр кæуыл æрæвæрдта, уый хуызæн: алæмæты къæдзæх, æрттивæнтæ калгæ хъæдабæ цъæх нæууæй æхгæд, иугуыр стыр гауызау. Алырдыгæй дидинагкалгæ къутæртæ. Сæ розæхуыз æмæ сæнтурс дидинджытæ æрзæбултæ сты Палкойы сæрыл. Кæдæмдæриддæр акæс, æмæ дæ цæст уыдта айдагъ дидинджытæ, дидинджытæ, дидинджытæ... гæзæмæ змæлыдысты рог дымгæмæ. Æмæ афтæ зынди, цыма уыдон дæр улафгæ нал кодтой, цæмæй чиныгкæсæг лæппуйы ма хъыгдарой.

Абон уый дæр бакодта стырты ми, уыдон дæр хаттгай куына уал фæхъæцынц, дарддæр цы уыдзæн, уымæ, уæд кæсын байда-йынц чиныгæн йæ кæрон бæттæн, науæд та йæ цъаргай фæлда-хын сисынц.

– Ай цы кусын, цы – йæхицæй хатыр курæгау сдзырдта Палко, – дада æмæ нæ уазæгимæ мах æнæхъæн чыныг кæронмæ куы бакастаиккам, фæлæ мæ ныр бафæндыд йæ тæккæ кæрон акæсын, кæддæра цæуыл фæвæййы, уый цыдæр диссаг хъуамæ уа.

Æмæ Палко бакасти: „Æмæ мын бацамыдта царды сыгъдæг цæугæдон, дзæнхъа дуры хуызæн сыгъдæг рæсуг, Хуыцауы æмæ Йæ Уæрыччы кувæн бынатæй чи калды, уый. Уынгæн йæ бæрæгастæу та, цæугæдонæн иу фарс дæр æмæ иннæ фарс дæр – царды бæлас, дыууадæс хатты дыргъ чи дæтты, алы мæй дæр хицæн дыргъ, ахæм бæласы сыфтæртæ та – адæмтæн æвдадзы хосæн. Æмæ ницуал уыдзæн алгъыстагæй адунейыл; уыдзæн ма дзы Хуыцауы æмæ Йæ Уæрыччы бадæн æмæ Йын лæггад кæндзысты Йæ лæггадгæнджытæ. Æмæ Йын фендзысты Йæ цæсгом æмæ йæ ном фыст уыдзæн сæ ныхыл“.

Ох, уæдæ цы тынг диссаг у! Чысыл лæппуйы зæрдæ базыдта, уыцы фыстытæ кæй сты „хуры бæстæйы“ ныв. Уым уыди дзæнхъадурау сыгъдæг стыр цæугæдон, Хуыцауы æмæ Йæ уæрыччы бадæнæй гуыргæ дон.

Фæлæ уый та ма цымæ цавæр Уæрыкк у, йæ бадæн уæларвты кæмæн ис? – Лæппу хæрдмæ скасти уæларвмæ. – Уæрыкк-Хуыцауы Уæрыкк... лæппуйы зæрдыл æнæнхъæлæджы æрбалæууыд: хæдагæй Аргъауæг Иоанн Йесо Чырыстийы афтæ куы схуыдта, æмæ Йæ ныр афтæ хонынц уæларвты. Уæрыкк Хуыцауы Уæрыкк у. Уым уæларвты дæр уыди бæлæстæ, иуудадзыг дидинаг чи калдта æмæ дыргъ чи лæвæрдта. Фæлæ цымæ уый та куыд æмбаргæ у, æлгыстагæй дзы æппындæр ницы уыдзæн? Æвæццагæн, дзы ахæмæй ницы уыдзæн, æлгъитгæ чи кæны, загъд чи кæны! ахъуыды кодта лæппу, тыхсæгау бакæнгæйæ. – Уый тыххæй мæн загъын хъæуы нæ сыхæгтæн сеппæтæн дæр, цæмæй мауал дзурой æвзæртæ. Хуыцауæн, æвæццагæн, ам зæххыл дæр æлгыстытæ хъусын зын у, æвзæрдзыхæй дзурын нæ бары, фыддзых адæмы уæларвтам нæ бауадздысты.

Ам ма ноджы дыккаг хатт дæр кæнынц Уæрыччы бадæны кой, стæй Йын лæггадгæнджытæ дæр ис, загъгæ. Уæдæ цæй æхсызгон уайд мæнæн Йæ лæггадгæнæг уæвын! Йæхимæ мæ исты хуызы кусымæ куы айсид! Афтæмæй куыд арæх кодтон зивæг райсомæй стынмæ, уæвгæ та зыдтон, дадайы дон кæй хъæуы. Стæй-иу суг æмбырд кæнынмæ хъæдмæ куы ацыдтæн, уæд дæр фылдæр рæстæг æнæхъуаджы тезгъо кодтон Дунаимæ. Дада Рацгæ мæнæй куы хицæн кодта æмæ сæхимæ куы фæцæйраст кодта, уæд дæр ма мын бафæдзæхста: Юригæйы коммæ кæс, цыдæриддæр загъа, уый йын кæн. Уымæн æмæ мæ Юригæ райста йæхимæ æмæ йын йæ фæндтæ йæ цæстæнгасæй дæр хъуамæ æмбарон æмæ сæ æххæст дæр кæнон“.

– О, мæ зынаргъ Йесо, – йæ къухтæ йæ риуыл дзуарæвæрд акодта æмæ уæларвмæ скаст лæппу, – ныххатыр мын кæн хуыздæр ын кæй нæ лæггад кодтон, уый. Ныр бирæ хуыздæр архайдзынæн, хуры бæстæм куы бахæццæ уон, уæд, Ды мæ лæггадгæнæгæй цæмæй айсай Дæ хицауæн, уый тыххæй! Ох куыд тынг мæ фæнды Дæ цуры уæвын!

Лæппу та ногæй чинымæ æркаст. Æмæ та федта уыцы рæнхъ: „Æмæ Йын фендзысты Йæ цæсгом, æмæ Йæ ном уыдзæн сæ ныхыл фыст“.

– Уæдæ Йæ уæд æз дæр фендзынæн! – бацин кодта лæппу. – Цымæ æцагдæр мæ ныхыл дæр ныффысдзæн Йæ ном? Нæ мæ уырны. Цы диссаджы кад уайд, æвæдза, – æз та чи дæн, нырма хæрз чысыл, æггоммæгæс лæппу!

Палко нæ фæхъуыды кодта, хъæрæй касти уый, фæлæ ма сагъæсы дæр бафтыд. Æмæ æппындæр нæ бафиппайдта, ныр иунæг нал у, кæд Дунай гъæйт-гъæйт систа йæ рæйынай кæйдæр æрбацыды тыххæй, уæддæр. Уымæ гæсгæ лæппу æнæнхъæлæджы фæтарст, йæ хæдчъылдымай кæйдæр хъæлæс куы айхъуыста, уæд, мæнæ афтæ дзургæ:

– Æмæ цæмай хоныс, Палко, дæхи æггоммæгæс лæппу?

Лæппу хæрдмæ скаст æмæ фырдиссагæй фæгæпп лафта йæ банатæй. Йæ фыны дæр никуы æнхъæл уыд, ам йæ „хуры бæстæйы“ кæуыл кæуыл, фæлæ сауджын Малинаейыл амбæлдзæн, уый.

– Куыдæй, цы хур, цы къæвда дæ æрбахаста ардæм, нæ зынаргъ сауджын? – ныццин кодта лæппу.

Сауджыны тызмæгхуыз æмæ фæлурс цæсгомыл фæзынди фæлмæн мидбыл худт.

– Æмæ афтæ æнхъæлыс ацы хæхбæстæ иууылдæр æрмæст дæу у, иунæгæй, мæнæн та сыгъдæг уæлдæф баулафыны бар мæхи цæхæрадонæй дарддæр никуы ис?

– Нæ, æз æппындæр афтæ æнхъæл нæ дæн, – дзуапп радта Палко, тынг фæфсармы, афтæмай, – фæлæ дис ууыл фæкодтон, ацы дард ранмæ куыд рафтыдтæ, уæлдайдæр та хуыцаубон. Чи саргъаудзæн, абон кувæндонмæ чи æрæмбырд уа, уыдонæн?

– Бакæс ма ацы чысыл инквизитормæ, дæ хорзæхæй! Сихоры размæ æз иу хатт саргъуыдтон. Ныр та дохтыры фæндонмæ гæсгæ рацыдтæн ардæм цалдæр боны балцы, нæ фæразгæ кæй дæн, уымæ гæсгæ.

– Æмæ ам хохы царыс? Кæцыран? – дисгæнгæ йæ сфарста лæппу.

– Уæртæ хъæдгæсы хæдзары.

– Уый ардæм хæстæг у. Фæлæ дæ хатыр курын, цæмайдæрты

дæ бафарсынмæ хъавын. – Æмæ лæппу зæххыл æрбадти, сауджыны фарсмæ, уый та дурыл æруагъта йæхи. – Кæцæй базыдтаи ды ацы „хуры бæстæйы“ хабар?

– „Хуры бæстæйы“, зæгъыс – ныддис кодта сауджын – Æмæ ацы дæлвæз афтæ хуыйны?

– О, фæлæ нæ зонын, – фефсармы лæппу. – Уый æз мæхæдæг æрхъуыды кодтон, ам арвæн кулдуар кæй ис, хур кæм никуы ныгуылы, уыцы бæстæм дуар, уый тыххæй.

– Уæдæ ам ис, зæгъыс, арвы дуар?

Сауджын кæсынай нал æфсæст хæхты цъуппытæм æмæ дидинаггалгæ бæлæстæм.

– О, ам цыдæртæ бамбарæн ис уæларвон дунейæ. Фæлæ ды куыд æрцыдтæ, мæ хур, ахæм хъуыдымæ? – рæвдауæгау фæлмæн фарст æй бакодта сауджын, йæ сæр ын асæрф-асæрфæнгæ. – Æвваццæгæн, искаемæй фехъуыстай „хуры бæстæйы“ кой, нæ?

– Кæд мæм байхъусдына, уæд дын хабар йæ сæрæй ракæнон. – Æмæ лæппуы цæстытæ цæхæртæ скалдтой.

Сауджын фæлмæн нæууыл йæхи æруагъта æмæ, сабийы цæстытæм æдзынæг кæсгæйæ, хъуыста йæ ныхасмæ, аргъауы цы хуры бæстæйы кой кæнынц уый агураг куыд рацыд, ардæм куыд æрбахæццæ, кувæн чиныг куыд ссардта, йæ риумæ йæ куыд æрбалхъывта æмæ уыцы чиныгæй куыд бирæ хабæрттæ базыдта, æцæг „хуры бæстæйы“ тыххæй, стæй уæд тæрк къæвдайы рæстæг йæхи цæстæй куыд федта уалæ хæхты сæрмæ арвы дуар авд алы-хуызон тæлмæй æрттивгæ.

Палко æмбаргæ дæр нæ бакодта, сауджын йæ цæстытæ доны куыд разылдта фыр æхсызгонæй, уый.

Ноджы радзырдта, ныртæккæ чысыл раздæр кæй бакаст æмæ Йесойæ куыд куырда Йæхимæ йæ лæггадгæнæгæй айсын, уыдæттæ.

– Равдис ма мæм уыцы чиныг! – сдзырдта йæм сауджын. – Нæ йæ ныуадзис ам лæгæты? Æз дæр æрбауайын уæд ардæм æмæ дзы акæсин истытæ рæнхъæй-рæнхъмæ æмæ демæ иумæ фæндаг агурикам æцæг хуры бæстæм, хур хъуаг, мæй хъуаг кæм не сты, Хуыцауы Уæрыкк Йæхæдæг æнусон рухс кæм дары, уыцы бæстæм.

Лæппу ахъуыды кодта, стæй афтæ:

– Хорз, æз æй ныуадздзынæн ам. Нæ уазæг Лессинг уæддæр райсом цаугæ кæны сæхимæ, æз та афтæ рæвдз кæсын нæ зонын, иннатæн хъæрæй кæсын нæ сарæхсдзынæн. Мæхæдæг та мæхицæн фæкæсын ам дæр, лæгæты. Кæд æмæ дæ ам æрбайафон, уæд мæнæн дæр хъæрæй бакæсдзынæ, нæ?

– Бæгуыдæр, мæ хур, бæгуыдæр. Мæнæ ныртæккæ дæр, кæд дæ фæнды, уæд. Фæлæ уал мын дæ диссаджы сусæг лæгæт куы фенын кæнис.

Сыстадысты сæ дыууæ дæр. Сауджын тыххæйты æййæфта йæ чысыл æмбалы. уайтагъд бахæцца сты лæгæтмæ.

– Æцæгдæр ма, цы рæсугъд ран у! – бадис кодта сауджын. – Ды раст дæ, мæ хур, ацы лæгæт бынтондæр халагъуды хуызæн, царæнуатæн бæзгæ, мæнæ уый та бандон нæ, фæлæ æцæг диван. Æмæ йæ куыд рæсугъд бафснайдтай, уый та, алырдыгæй дидинджытæй фæлгонц. Æвæццæгæн, дæ тынг фæндыди дæ чысыл къæс рæсугъд хæдзары хуызæн равдисын!

Уазæгæн тынг æхсызгон уыд сыгъдæг æфснайд чысыл „галуаны“ фенд.

– Бæргæ мæ фæнды, уымæн æмæ Йесо зæрдæ бавæрдта, махимæ цардзæн, загъгæ. Æмæ æз дæр бацархайдтон, мæ бон цы уыд, уымæй, цæмæй Йын æхсызгон уа, дзуапп радта Палко.

– Æцæг дæ уырны, Йесо кæддæриддæр æмæ кæмдæриддæр демæ ваййы, уый? – сауджын бынтон æндæр хуызы фарста лæппуйы, Лессинг æмæ дада куыд дзырдтой, уымæ абаргæйæ. Сауджын бынтон æндæр хуызы ныхæстæй загъта йæ фарст æмæ лæппуйæн уымæн уыд æнцон æмбарæн.

– Уæдæ, нæ зынаргъ сауджын, æз хорз зонын Йесо мемæ кæй ваййы, кæддæриддæр, стæй мæнæ ныртæккæ дæр. Уый, – „Сыгъдæг æргом ныхас!“ ныуулафыд сауджын æмæ, бандоныл æрбадгæйæ, йæ сæрма быцæу сарæзта йæ къухтæ, æмæ афтæ фæлаууыд иу цасдæр, цыма кувгæ кодта.

Палко йæм нæ бафæрæзта сдзурын. Уыцы сахат йæ зæрдыл æрбалæууыд, ам кæмдæр хæстæг къудзиты бын кæй бамбæхста мæнæргъы йæ дадайæн. Æмæ æвæццæгæн, зæрондæн æхсызгон уайд йæ мæнæргъыты хай йын кæмæн балæвар кодта, уый куы зо-

нид, уæд. Лæппумæ уыди хъæдын уыйдыг дæр, гагадыргътæ стыр дурынай чысыл дурынкъусмæ камæй æвгæдта, уый. Тæбагътæ йæм нæ уыд, фæлæ уым хæстæг федта ставд сыфтæртæ æмæ тæбагъты бæсты уыдоныл æрæвæрæн уыдис алцыдæр, мæнæргъы, æрыскъæф сыл æркалын æмæ сæ уазæджы раз æрæвæрын.

Палко рахаста дыууæ дурыны дæр. Чысыл дурын цæхсадта æмæ йæ байдзаг кодта ног донæй. Иннæ дурыны та йын уыдис ног тынд гагадыргътæ. Нæ дзы ферох йæ уидыг дæр, рæсугъд æй ныссæрфта æмæ уый фæстæ æрбаздæхти лæгæтмæ, йæхицай бузныг уæвгæйæ, цавæр кадджын уазæгæн зæгъинаг у „табуафси, мидамæ!“ уымæй сæрыстыр уæвгæйæ.

Палко федта, сауджын ын кæсы йæ чиныг æмæ йæ цæмай ма бахъыгдара уый тыххæй йын хъавгæ йæ цуры æрæвæрдта уыцы стыр сыфтæртæй æмæ уидыг, стæй гагадыргъты дурын.

Сауджын йæ сæр схъил кодта æмæ йæ фæлурс цæсгомыл фæзынди мидбыл худт. Лæппуйы къухмæ февнæлдта:

– Дæ зарды мæ фæхынцын ис, нæ?!

– Табуафси, саход дзы. Ды мæн цал æмæ цал хатты суазæг кодтай аходæнæй, сихоры хæрдæй, уæ хæдзармæ-иу куы бафтыдтæн, уæд, ныр та мæн фæнды дæу суазæг кæнын, мæ къухы цы ис, уымæй.

– Стыр бузныг! Æмæ афтæ цæмай ма фенхъæлай, нæ дыл æрвæссын, уый тыххæй ма мæм дæ разы хæрзад мæнæргъытæй æрбадæтт, æз дзы мæ цъæх „тæбагъты“ æркалон.

Палкойы цинæн кæрон дæр нал уыд, сауджын æм хордта адджын гагадыргътæ æмæ нызта сыгъдæг уазал дон. Стæй йæ хызынай систра урс дзулы карст æмæ йæ радта лæппуйæн, æмæ дзы Дунайæн дæр авæрдта.

– Æз куы загътон, дæ чиныгæй дын акæсдзынæн иу чысыл. Æрбад æмæ кæсæм, нæуæд мæ тагъд цæуын хъæуы. Райсом дæр ардæм æрбацæудзынæ?

– Нæ зонын, кæд мын амал фæуа, уæд. Уымæн æмæ райсом нæ уазæг Лессинг цæугæ кæндзæн æмæ йын феххуыс хъæудзæн йæ дзаумæттæ ахæссынæн.

– Уæдæ цæй æмæ æз мемæ айсон дæ чиныг æмæ йæ фæстæмæ ардæм æрбахæсдзынæн райсом, аходæн афон, кæнæ фæссихор.

– Уыцы ныхæсты фæстæ сауджын бакасти, Йесо Уæларвтæм Йæхи куыд систа æмæ Йæ ахуыргæнинагтæн зæдтæ куыд загътой, фæстæмæ зæхмæ æрыздæхдзæн, зæгъгæ, уыцы хабæрттæ. Фæлæ уал раздæр, Йæхи æрцауыны размæ æрæрвитинаг уыди Рухс Бардуаджы.

– Æмæ уый та чи у, Рухс Бардуаг? – афарста лæппу, лæгæтæй куы рацæйцыдысты, уæд.

– Уый дæр нæ Хуыцауыхай Йесо Чырыстийы Дуаг у, – дзуапп радта сауджын. – Уыцы Дуаг хъуамæ уа алы чырыстоны хæдзары дæр; мæнæ дæ чиныджы афтæ фыссынц: Чырыстийы Дуаг кæмæн нæй, уый чырыстон нæу.

– Дæуæн, æвæццагæн ис ахæм Дуаг, нæ? – афарста лæппу, сауджынмæ скæсгæйæ, – уымæн æмæ ды дæхæдæг Чырыстийы бæрны дæ?

– Æмæ йæм уыцы фарст æндæр исчи куы радтаид, уæд æй, æвæццагæн, æнæ дзуаппæй нæ ныууагътаид. Уымæн æмæ куына у сауджын йæхæдæг аргъуыд? Куыннаæ хауы зыбыты иунæг католикон ирвæзынгæнæг аргъуанмæ? Куыннаæ у дини дæсны архайæг? Фæлæ ныр афтæ:

– Цы дын зæгъон, уый зоныс, Палко? Цæмæй мæ фæрсыс, уымæн дын дзуапп ратдзынæн æндæр хатт, мæнæ ацы чиныгæй фылдæр хабæрттæ куы базонай, мæ уавæр куыд амоны, уый тыххæй, уæд.

Иу цасдæр дыууæ дæр ныхъхъус сты, афтæмæй сæ цыды кой кодтой.

– Цæуыл хъуыды кæныс, мæ чысыл хæлар? – æваст бафарста сауджын, лæппуйы къухыл ахæцгæйæ.

– Æмæ гъа! Хъуыды кæнын, цы мæ бакæнын хъæуы, нæ Хуыцауыхай Йесо мын Йæхи Рухс Бардуаджы цæмæй радта, уый тыххæй? – къуызгæ загъта лæппу.

– Ацы чиныджы афтæ фыст ис: нæ Уæларвон Фыд Рухс Бардуаджы дæтты, чи йæ куры, чи у цæттæ Йæ коммæ кæсынмæ, уымæн.

– Раст зæгъыс, чи Дзы цы куырдатæ уыдонæн лæвæрдта. Æмæ мæнæн дæр лæвæрдта, цыдæриддæр дзы куырдатон, уый. Фæлæ цымæ Рухс Бардуаджы дæр Йесойы хуызæн банымайæн ис?

– Нæ дæ æмбарын, Палко, цы зæгъынмæ хъавыс?

– Мæнæ, зæгъæм, Марфæ йæ хæдзармæ æрбауагъта Йесо Чырыстийы. Æмæ Йæ кæд æз цæстæй нæ уынын, уæддæр Ын æз дæр нæ сахъаримæ табуафси загътон. Æз зонын, æрбацыди нæм æмæ баззæди мемæ.

Сауджын æрлæууыд, цавд дурау, йæ цæстытæ бацъынд кодта.

– Нæ! – сдзырдта иу цъусдуджы фæстæ, цыма йæхæдæ йæхиимæ ныхас кæны, уыйау – Рухс Бардуаджы бауадзын хъæуы канд дæ хæдзармæ нæ, фæлæ дæ зæрдæмæ дæр.

– Æмæ дзы бацæудзæн цымæ уыцы Рухс Бардуаг мæ зæрдæйы? Ахæм гыццыл у?

– О, мæ хур, о, Далæ хурныгуылæны, уый уыныс нæ? Ныр ма бакæс мæнæ ацы чысыл æртæхы мурмæ. Цы дзы уыныс?

– Хур. Æртæхы мур йæхимæ æрбайста хуры, афтæ, нæ?

– Афтæ, афтæ, мæ хуры чысыл, ныр та уал хæрзæхсæв. – Æмæ лæшпу æмбаргæ дæр нæ бакодта, иунагæй куыд аздад, уый.

Стæй йæ уæрджытыл æнцад йæхи æруагъта.

– Мæ Хуыцауыхай Йесо, – æнæ схъарæй куывта уæларвмæ, – балæгъстæ мын кæн, дæ хорзæхæй Дæ Уæларвон Фыдæн, цæмæй дын радта Йæхи Рухс Бардуаджы! Ды мæ æмбарыс, кæддæр-риддæр мæ кæй фæнды демæ уæвын, Дæу бæрны цæрын! Мæн дæр фæнды Рухс Бардуаджы махимæ райсын, уыцы æртæхы иунаг æртах йæхимæ хуры куыд æрбайста, афтæ. Курын Дæ, баххуыс мын кæн! Оммен.

ЛЕССИНДЖЫ ЧЫСЫЛ ÆМБÆЛЦЦОН

Дыккаг бон райсомæй Лессинг чысыл Палкоимæ иумæ рафардæг сты хохæй. Лессинг йæхæдæг йæ æккойы хаста уæззау уаргъ, Палко та иу дзæкъуды баст Лессинджы уæлæдарæс.

– Дядя, æмæ фæстæмæ тагъд æрбаздæхдзынæ? – афарста йæ лæшпу.

– Нæ зонын, Палко, цы дын зæгъон. – Лæг фæлвæрдта йæ æрхæндæг хъуыдытæй исты хуызы фервæзынныл. – Фæстæмæ куы

арбаздахон, уæд дын мемæ исты æрбахæсдзынæн. Цы дæ фæнды дæхи, цы дын æрбахæссон?

– Бæргæ, бæргæ, кæд дын зын нæ уыздæн, уæд мын кърандаш куы æрбахæссис, чысыл чиныггондимæ, исты-иу кæм афыссон, ахæм.

– Уый дын мæ быгъдуан, дæхæдæг мын бирæ æххуыстæ куы фæкодтай. Дада мæм радта дæ фæллой, кæй бакуыстай, уыцы æхцатæ, дæуæн дарæстæ балхæнынæн, мæхицæй та дын худ балхæндзынæн. Цырыхъхъытæ дæр дын уыздæн. Æмæ зымæджы хъызты зыхъ-зыхъгæнгæ згъордзынæ скъоломæ æмæ базондзынæ, цы нæма зоныс, уыздæттæ.

– Ног худ балхæнынмæ мын хъавыс? Ох, куыд æхсызгон мын у! Мæ зæронд худ ныккæнынмæ нал бæззы, ныскъуыздтæ. Дада мыл æнауи дæр бирæ хæрдзтæ кæны. Бæргæ æмæ искуы мæ бон куы бауид мæгуыр зæронд лæгæн йæ фыдæбæттæ бафидын, бузныг ын зæгъын.

– Ма хъыг кæн, куы байрæзай, уæд ын хорз ахъаз уыздынæ. Ныртæккæ дæр ын бирæ æххуыстæ кæныс. Йæхæдæг мын дзырдта, йæ фырттæ Америкæ ацыдысты исты бакусынмæ, йæ чызджытæ чындзыты фæцыдысты. Дæуæн та кæм сты, кæм, Палко, дæ ныййарджытæ? Æвæццагæн, ды йæ лæппутæй кæнæ йæ чызджытæй искайы фырт дæ, нæ?

– Ох, цæмæйты мæ фæрсыс цæ! Юригæ мæн йæхимæ райста афтæ Хуыцауы фæрцы. Ничи мын уызд хæстæг, хион, æмæ уый тыххæй. Мæ мады фызд хуынди Рацгæ, амарди, мæгуырæг, дыууæ азы размæ. Мах иумæ æрбацыдыстæм ардæм хохмæ, уалынмæ уый фæрынчын æмæ мæ бакодта Юригæйы æвджид.

– Уæдæ сидзæр дæ, зæгъыс, нæ? Афтамæй дæ бон у мемæ дæр ацауын, æз дæр иунæг дæн! – Æмæ Лессинг йæ къухтæ бадаргъ кодта лæппумæ.

– Æмæ дын сывæллæттæ нæй уæхимæ?

– Нæй, бауырнæд дæ. Ныры онг мæ хъуыдыйы куыд нæ æрцыд, æвæдза, дæ дадаимæ аныхас кæнын, чи йын дæ, уый тыххæй! Фæлæ нæ уæртæ йе ’рдхорд Лишкæ дæр æрбайафы, уымæн амал уыздæн, цæмæй Юригæйæн фехъусын кæна, мемæ кæй рацыдтæ, уый тыххæй.

Æвиппайды ләппуйы зәрдәмә фәцыд уыцы фәнд. Кәйдәр фәнд. Кәйдәр бәстә фенын куыннә у диссаг. Стәй ахъуыды кодта: „Æмә Йесо Чырысти та цы зәгъид, дадайы әнә бафәрсгәйә куы ацәуин, уәд. Әнә мән ын дон та чи хәсдзән, хъәрмхуыпп та йын чи фыщән?“

– Нә, Дядя! Фәндараст у! Фәстәмә-иу тагъддәр раздәх, не 'ппәт дәр дәм әнхәлмә кәсдзыстәм!

– Әмә әз та куыд уыдзынән? – хъуыды кодта Лессинг. Фәлә ләппу йә фәнд нә ивта, йә ныхасыл ләууыд. Уымән әмә раст загъта: куыд хъуамә ныууадза иунәгәй йә дадайы?

– Уәдә згъоргә уәхимә, цалынмә не 'рталынг, уәдмә, ацы чысыл дзәкъл мәхәдәг дәр айсдзынән. – Фәлә Палко афтә нә разы кодта.

– Дәуән әнәуи дәр уәззау хәссинаг де 'ккойы әмә ма дын ацы дзәкъл дәр әгәр зын уыдзән. Фәлтау ма дә ахәццә кәнон дарддәр әмә уәд згъордзынән фәстәмә.

– Әхсәвы тары, чи зоны, әмә фәрәдияй фәндаг. Ныртәккә дәр бәрәг у, мәйрухс әхсәв нә уыдзән.

– Ма мыл тыхс! Ацы фәндагыл бирә хәттыты ауадтән иунәгәй әмә никуы фәдзәгъәл дән. Рацгә-дада-иу афтә дзырдта, хәхбәсты цы сывәллоны ссардтой, уый хохы никуы фәдзәгъәл уыдзән.

– Уәддә уә дзәбәх куы раййәфтон, тагъд уадыстут, фәлә, – ахәм ныхас куы райхъуысид әнәнхәләджы сә тәккә фәцыл. Уый Лишкә уади сә фәд-фәд. – Ләппу! Әри ма мәнмә дә дзәкъл әмә фәстәмә згъоргә дә хәдзармә, цалынмә ма фәндаг уыныс, уәдмә.

– Уәдә фәндараст ут уә дыууә дәр! – загъта ләппу, дыууә ләгмә дәр йә кълх бадаргъ кәнгәйә, әмә уый адыл фәстәмә раздәхт Палко.

– Дә дадайән саламтә радт! – рахъәр ма йәм кодтой бәлц-цәттә фәстәмә. Палкойы фәд әрбайсәфт хәхты, хуры ләмәгъ тынау.

ХЪÆДГÆСЫ ХÆДЗАРЫ

– Дада, зоныс? Лессинг мæм фæндагыл знон цыдæр æнахуыр фæкасти, – дыккаг бон радзырдта Лишкæ йæ хæлар Юригæйæн. – Кæрæй-кæронмæ иу дзырд йæ дзыхæй не схауд. Исты ахæм тыхджын маст дзы бацыд, цы мæрдтаг у, нæ йæ бамбæрстон!

„Магуырæг, – ахъуыды кодта Юригæ – æцæгдæр дзы бацыд ахæм маст, æмæ куыннæ уа æнкъард, йæ цард сæнад“. Лишкæйæн та æрмæст афтæ загъта, Лессингæн йæ бинойнаг сæйгæ рынчын у, æмæ уымæн у æнкъард.

– Иунаг кадджын Хуыцау ын баххуыс кæнæд, мах бон ын ницы у, фæлæ, уæд нæм кæд фæстæмæ сыздахид. Ацахуыр ыл стæм æмæ нын ныр зын уыдзæн, махимæ кæй нал ис, уый, – загъта Лишкæ.

Æмæ нæ фæрæдыдысты. Æнæ Лессингæй æцæгдæр сидзæрхуызæй аздадысты, ноджы ма Палко дæр сæхимæ нæ уыд. Хъæдгæс æм æрбарвыста сауджынæн лæггад кæныны тыххæй, хæхты йемæ рацу-бацу кæныны тыххæй, уымæн æмæ лæппу уым хорз зыдта алы къудзи, алы къахвæндаг дæр. Сауджын та ацы хæхбæстæм фыццаг хатт æрбахауд.

– Ма йæ бакъуылымпы кæн, рауадз æй, – лæгъстæ кодта хъæдгæс. – Дзæгъæлы дæ нæ куры сауджын. Сывæллæттæ бирæ уарзы æмæ дæ лæппуйæн æвзæр нæ уыдзæн.

Юригæ та æнхъæлмæ касти Палкомæ, уæдæ цы загъдзæн, зæгъгæ, æмæ йæм стыр диссаг фæкасти, Палко тынг кæй бацин кодта, уый. Сауджын æй йæхимæ кæны, уыцы хабар куы айхъуыста, уæд фыр цинæй скафид.

– Уый тынг хорз лæг у, æз æй бирæ уарзын! – загъта лæппу.

Палкойæн байгом, æппындæр æнхъæл кæй нæ уыд, ахæм царды фæндаг. Хъæдгæсы хæдзары хуыссыди сауджынимæ иу уаты.

Куыд диссаг уыд, æвæдза! Райсомæй аходæнæн нызтой ног дыгъд æхсыр. Уый фæстæ сын хæдзары æфсин сæ хызыны фæндагмæ æвæрдта алы хæринагтæ æмæ-иу афтæмæй араст сты. Палко йæ фæдыл сауджыны хуыдта æнахуыр фæндагтыл, сæрсæфæн æрхыты былтыл, кæм та сæ-иу бахъуыди мæсчъы дæттыл ахызын дæр, кæнæ къæдзæхтыл бырын. Æмæ сауджын æнæзивæг

цыди чысыл Палкойы фæдыл. Йемаæ хаста иу к’опп æмæ уым æмбырд кодта алыхуызон дидинджытæ, алы мыггаг зайæгхалтæ, хъуынагæрдæг æмæ стыр бузныг уыди йæ чысыл æмбæлццонай, æппæтæй рæсугъддæр, диссагдæр бынæттæ йын кæй уынын кодта, уый тыххæй.

Кæм-иу бафæлладысты, уым та-иу сауджин æрытыдта, йемаæ кæй хаста, уыцы чысыл гауыз æмæ-иу ууыл йæхи æруагъта. Ахæм сахат чысыл Палкойæн æмбарын кодта, кæй-иу æрæмбырд кодта, уыцы дидинджытæ æмæ зайæгхæлттæ цытæ сты, уый, стæй æрдзы бирæ алыхуызон диссагтæ.

Лæг куы раиртаста, Палко чиныджы дзæбæх кæсын байдыдта, уый уæд æй ахуыр кодта фыссын æмæ хынцыныл.

Куы та-иу фынай дæр баци йæ гауызыл. Ахæм сахат Палко æмбырд кодта к’озотæ, хæдзары æфсинæн йæ хызын афтидæй цæмæй ма бадæтта, уый тыххæй.

Лæшпуйы цинæн кæрон нæ уыд, Лессинг ын йæ куыдзы кæй ныуагъта, уый тыххæй. Дунай семæ кæмдæриддæр уади рæвдз. Куыдз зыдта, кæд æй цæуын хъæуы, уый, æмæ алы хатт дæр сæумæрайсом афойнадыл згъордта хъæдгæсы хæдзармæ. Æрмæст дзы æхсæв никуы баззад, уымæн æмæ æндæр куыйтимæ нæ фидыдта. Сауджын дæр ма дзырдта, куыйтæ дæр афтæ нæ фидауынц кæрæдзиимæ, иуæй-иу адæмтæ куыд нæ фидауынц, кæрæдзийæн ницы барынц.

Палкойæн æппæты æхсызгондæр сахат уыди, сауджын ын Евангели хъæрæй куы касти, уæд. Чыныг сауджын иудадзыг дæр хаста йемаæ æмæ дзы касти бирæ. Чысыл дзы нæ уыд, Палко кæй не ’мбары, ахæм ныххæстæ дæр. Уæлдай диссагдæр та йæм кастысты Йесойы ахуыргæнинагты архайды хабæрттæ. Уый фæстæ та касти æндæр чыныг. „Римæгтæм“, зæгъгæ. Фæлæ дзы Палко, зæгъæн ис, æппындæр ницы бамбæрста. Сауджынæн йæхи зæрдæмæ та тынг фæцыди æмæ кæсгæ-кæсын сагъæсты аныгъуылд, уæлдайдæр та мæнæ ахæм ныхасы тыххæй: „Фæлæ Хуыцау Йæ уарзондзинад махмæ уымæй æвдисы, æмæ Чырысти амарди мах тыххæй, тæригъæдджынтæ ма куы уыдыстæм, уæд“.

– Нæ зынаргъ сауджын, фæндид мæ уыцы ныхас бамбарын. Мæнмæ гæсгæ цыма цыдæр хорз хъуыды æвдисы!

– Раст зæгъыс, ма хъæбул. Æцæгдзинадæй зынаргъдæр ма хæн ницы ис нæ царды æмæ хъуамæ зонам, Йесо мах тыххæй кæй амард, уый.

– Мах тыххæй, зæгъыс? – бадис кодта Палко. – Æз та цæмæндæр афтæ æнхæлдтон, уыцы фыдгул дзуттагтæ Йæ æрцауыгътой дзуарыл. Афтæмæй куыд амард уæдæ мах тыххæй, стæй цæмæн? Мах тыххæй?

Уæд сауджын ногæй рафæлдæхта Евангели, Иоанны Евангели æмæ дзы бакасти Моисейы æмæ æрхуы калмы хабæрттæ æмæ лæппуйæн бамбарын кодта, дзуттаг адæм Египетæй куы ралыгъдысты, уæд сыл цы магуыры бон ныккодта, уыдæттæ: Фæндагыл Хуыцауыл æмæ Моисейыл куыд хъуыр-хъуыргæнгæ цыдысты æмæ сыл Хуыцау хæцаг кæлмытæ куыд раскъæрдта, уыдæттæ. Кæлмыты хæстæй бирæтæ амардысты. Фæлæ калм кæуыл фæхæцыд, уыдон-иу, æрхуы калммæ кæсгæйæ, Хуыцаумæ куы бакуывтой, уæд-иу мæлæтæй фервæзтысты.

– Уыцы хæцаг кæлмытæ сты нæ тæригъæдтæ, – бамбарын кодта сауджын. – Æмæ æдзæрæг быдыры бæрзонд михыл æрхуы калм куыд систой хæрдмæ, Хуыцауы Фырты дæр афтæ байтындзын хъуыди дзуарыл мах тæригъæдты тыххæй.

– Фæлæ Палкойæн ахæмтæ уæддæр зын бамбарæн кæй уыдысты, уымæ гæсгæ йын сауджын райдыдта, кæддæр израилæгтæ Египеты куыд цардысты, Хуыцау сæм Моисейы куыд барвыста, уырдыгæй сæ рарвитыны тыххæй, гъе уыцы хабæрттæ. Фыдлæг Фараон та сæ фыддæрагæн уырдыгæй рацауын нæ уагъта.

– Уæд Хуыцау смæсты æмæ Йæхи зæдæн бафæдзæхста, египетæгтæн цы фыццаг сывæллæттæ райгуырд, уыдон сеппæт дæр ныццагъдын, фараонæн йæхи фыртæй райдай æмæ ахæстоны бадæг фæстаг лæджы фырты онг. Фæлæ уыцы зæд израилæгтæн сæхи фыццаг гуырдты цæмæй ма ныццагъда, уый тыххæй Хуыцау бацамыдта, цæмæй алы израилаг дæр йæ хæдзары аргæвда уæрыкк æмæ уый тугæй сахора йæ кулдуары тарвæзтæ, цæмæй цæгъдæг-рын зæд куы фена тугæй ахуырст дуар, уæд иуварсты ацауа дарддæр, израилаг бинонты нæ бахъыгдаргæйæ.

– Кæсыс, Палко, фараон куыд ныххæцыд дзуттагтыл, куыд сæ нæ уагъта Египетæй рацауын, æмæ мах дæр уæд фесæфтаик-

кам нæ тæригъæдты тыххæй. Фæлæ Хуыцау мах бауарзта зæрдиаг уарзтæй æмæ ма тæригъæдджынтæ куы уыдыстæм, уæд мах бæсты мæрдтæм барвыста Йæхи Чырыстийы. Гъе, афтæмæй сси Хуыцауы уæрыкк, æппæт дунейы тæригъæд Йæхимæ райсгæйæ.

– Æмæ дын Палко æваст йæ дыууæ армыгъæпанæй йæ цæсгом куы ахгæнид,

– О, Хуыцау Йесо, ма уарзон, ма хæлар Йесо, – ныккуыдта хъæрай, ныр бамбæрстон; Дæ Фыд Дæ цæуылнæ фехъуыста æмæ Дæ цæуылнæ фервæзын кодта, кæд Æм куывтай, уæддæр, уый. Амæлын Дæ хъуыди ма тæригъæдты тыххæй дæр, уыцы уæрыччы хуызæн, израилагты аирвæзыны сæраппонд æргæвст чи æрцыд, уый хуызæн. Уæдæ уæд базыдтон, тæригъæдтæ хатыр кæныны тыххæй Дæм ахæм бартæ цæмæн ис, уый! Уымæн æмæ мах тæригъæдты аххосæй бацыдтæ мæрдтæм!

Лæппу ныхъхъус, йæхи зæххыл æруагъта, йе ’мбалы дæр нал бафиппайдта, афтæмæй. Фæлæ куы сыстади, уæд йæ цуры ничи уал уыд, иунæгæй аздад. Чыныг зæххы ссардта фæлдæхтæй, йæ цъæрттыл зындысты цæсты сыгты фæдтæ.

Уыцы бонæй фæстæмæ сауджын йæ дзыхыл фылдæр хæцын байдыдта раздæр рæстагæй. Арæх куывта Хуыцаумæ хæхты дæр æмæ хæдзары дæр, Уый тынг цыди лæппуйы зæрдæмæ. Æхсæв-иу куы райхъал Палко, уæд сауджыны арæх уыдта йæ уæрджытыл лæугæ хъæдын дзуары цур. Æмæ-иу лæппу дæр ныхасыл схæцыд Йæ Ирвæзынгæнагимæ, афтæмæй йæ удæн æнцондæр уыд, цыма-иу исты уæззау уаргъ йе ’ккойæ ахауд.

Дыккаг къуыри кæронмæ куы фæцæйхæццæ кодта, уæд сабат-бон Палкойы хъусыл æрцыд, хъæдгæсы ус йæ лæгæн цытæ дзырдта, уый.

– Сауджын ардæм йæ фæллад уадзынмæ æрбацыд, афтæмæй йæ уавæр, кæсын, æмæ бонæй бон фылдæр кæны. Кæд ын йæ зæрдæ, миййаг, исты маст æхсыны. Райсом хуыцаубоны та афтæмæй йæ зæрды аргъуыд саразын ис. Нæ йæ хъæуид, бæргæ, фалтау фæлæууæд фæстæдæрмæ.

– Цы дын зæгъон, уый зоныс, ма хур, уый дæр æнæ аргъуыд, æнæ кувгæ афтæ нæ фæразы, мæнæ æз æнæ хъримаг, ды та æнæ

уэларт архайгæ куыд нæ фæразыс. Адæм се 'ппæты хуызæн куы уайд, уæд бæргæ, фæлæ тынг хорз, тынг æмбаргæ лæг у.

Уый фæстæ Палко æмæ сауджын хъæды къуымты куы зылдысты, уæд лæппу æваст афарста:

– Æцæг дæ бацыд, нæ зынаргъ сауджын, исты маст?

– Чи дын загъта, мæ хъæбул?

– Афтæ дзырдтой хъæдгæсы хæдзары. Æфсин дыл мæт кодта, ныффалурс и, загъгæ. Рынчын æнхæл дын у.

– Æмæ нæ рæдийы, мæ хъæбул, æцæг дæн рынчын, мæлæтдзаг рынчын. Уæвгæ дæр мын хос и, никæйы бон мын у баххуыс кæнын.

– Ау, Йесойы бон дæр дын нæу баххуыс кæнын? – фæтæрсæгау лæппу, сауджыны урс къух йæхимæ æрбайвазгæйæ.

– Суанг Йесойы бон дæр! – загъта сауджын, лæппуйы сагъæсхуыз цæстытæм æдзынаг бакæсгæйæ. – Раст загъын хъæуы, Уый бон та куыннæ у баххуыс кæнын, фæлæ...

Уæдæ Йæм уæд тагъддæр бакув. Дæхæдæг куы зоныс, æххуыс дзы чи агуырда, никæуыл аздæхти, суанг ма Йæм царæй кæй æруагътой, уый дæр куы адзæбæх кодта, кæд дзы йæхæдæг æххуыс нæ агуырда, уæддæр. Цæй æмæ Йæм бакувæм, балæгъстæ Йын кæнæм, кæд дын феххуыс уайд.

– Дæу мæнæн феххуыс фæнды бакувынмæ?

– Тынг мæ фæнды, тынг дæуæн истæмæй баххуыс кæнын, цæмæй фæдзæбæх уай...

– Нæ, Палко нæ, æз нæ дæн Чырыстийы æххуысы аккаг, цæмæй мын фенцондæр уа.

– Уæдæ дын цæмæй баххуыс кæнон? Уæд та аргъуаны цурмæ чи бацыд æмæ, дæрддзæфгомау æрлæугæйæ, йæ цæстæй хæрдмæ уæларвмæ дæр чи не скаст, афтæмæй чи куывта, уый хуызæн балæгъстæ кæнон нæ Хуыцауыхайæн? Зоныс ды уыцы лæджы, Фарисей иуыл сæрыстырæй бынмæ кæмæ касти, уый?

– Раст загъыс, мæ хур, уый зыбыты иунæг куывд у махæн. – Сауджын дарддæр ницуал сдзырдта æмæ уый адыл рагацау рацыдысты сæхимæ.

Сауджыны бафæндыд, цæмæй йæ сихоры хæрды фæстæ Палко ахæццæ кæна йæ хæдзармæ, лæппу йæхæдæг дæр æхсæвиуат

уым куыд бакæна, афтæмæй, уый фæстæ бон та ацæуæд заронд лæджы бæрæггæнæг æмæ хуыцаубоны дæр уым баззайæд.

„Фæлæ куыд ацæуон мæ бызгъуырты ахæм лæгимæ, – мæты бацыд Палко. – Эх, æвæдза! Гъеныр мæ ног дарæс куы уайд худимæ!“.

Фæссихор Палко хъæдгæсы усæн куы æххуыс кодта фынг бафснайынæн, уæд ын ской кодта йæ тыхсты хабар дæр, адæм-мыггаг дзаума йыл куына ис, уæд куыд ацæудзæн сауджынимæ.

– Ма тыхс, Палко. Мæнæй рох нæ дæ, ахъуыды кодтон ууыл æмæ дын исты фендзынæн мæ лæппуты дзаумæттæй, уæвгæ дæр дын снысан кодтон цыдæртæ, сауджынæн хорз лæггад кæныс, æмæ уый тыххæй. Уæдæ мæнæн дæр æххуыс кæныс хаттæй-хатт.

Палкойæн уал хъæдгæсы ус ралавар кодта урс хæдон æмæ цъæх хæлаф, йæхи пиджак та йын сусæгæй ахсадта, куыд ничи йæ раиртаса, афтæ. Æмæ бампылди æхсады фæстæ, фæлæ йæ Палко йæхæдæг ралæгъз кодта йæ уæхсджытыл.

Донмæ ныккæсгæйæ, айдæнау йæхи федта бынтон æндæрхуызонæй. Йæ къахыдарæсмæ йæхæдæг базылди, асарфта сауджыны басмæхъхъытæ дæр æмæ йæхионты атыыста ног бæттæнтæ. Æмæ диссаг нæу, уыдæтты фæстæ йе ’ккойы хызын баппæрста, афтæмæй хъæлдзæгæй арасти сауджыны фарсмæ. Уый дæр бацин кодта, уæдæ цы йе ’взонг æмбалыл.

– Стыр бузныг дын дæ дзæбæхдзинады тыххæй, Хуыцауæй арфæгонд у! – иу цасдæр куы ауадысты сауджынимæ, уæд фæстæмæ фездæхт лæппу æмæ арфæ ракодта хъæдгæсы усæн, дуармæ лæугæйæ ма сæ фæдыл чи касти, уымæн.

– Æппæты цыбырдæр фæндаг кæуылты у, ууылты мæ акæн, Палко, Дунаимæ кæуылты фæцæут, уыцы фæндагыл, – бамбарын кодта Сауджын.

– О, афтæмæй хъæумæ уайтагъддæр бахаудзыстæм! – бацин кодта лæппу. – Æмæ ма тыхс, ацы фæндаг дæр хорз у. Æндæр дæ нæ рахуыдтаин ауылты, уымæн æмæ мын хъæдгæс бафæдзæхста лæгъздæр фæндагыл дæ ахонын.

Сауджын йæ мидбыл бахудти.

– О, уагæр куы зонид, Палко, дæ фæдыл кæм нæ балæу-уыдтæн, ахæм бынат нæй! Фæлæ ма тыхс, ницы йын зæгъдзынæн

уый тыххэй. Аппаты расугьддэр дидинджыта зайынц сарса-
фан аҕхыты былтыл. Фэла уал дәлвәзмә цалынмә нә ных-
хызтыстәм, уәдмә мын исты куы радзурис, фыццаг хатт куы
сәмбәлдыстәм демә, „хуры бәстәйи“ уәд мын куыд радзыр-
дтай, афтә!.. Исты мын радзур дә хионты тыххэй.

Палко бацин кодта агайтма сауджын әнкъард нал у, әмә
йын әхсызгонәй радзырдта, дыууә азы размә ардәм хәхбәс-
тәм куыд әрбацыд йә мады фыд Рацгәимә, зәронд ләг куыд
фәрынчын, сәхимә куыд ацыд әмә уым куыд амард, стәй
ләппуйы та йәхимә Юригә куыд райста, уыдәттә.

Сауджыны дисы бафтыдта уыцы хабар, куыд бауагътой сы-
вәллоны искайы зәронд ләгмә ныууадзын йә ныййарджыта.

Стәй ләппу радзырдта, йә мад Аннә йә хохы куыд ссардта
хъәды астау дзәгъәләй. Әмә йә агурәг куы нә уыд, уәд әй
йәхицән куыд ныууагъта.

Сауджын ләмбынәг хъуыста ләппумә.

– Хорз, әмә уәд та Юригә амард, уәд ды цы фәуаис хъуамә?

Ләппу джихәй баззад әмә йә фырдиссагәй алырдәм
фәлгәсыд йә цъәх хъоппәг цәстытәй.

– Әз әнхәлын, Йесо Чырысти мын баххуыс кәндзән дард-
дәр дәр, хъәды куы фәдзәгъәл дән, уәд мәм мә мад Аннәйы
куыд әрбарвыста, афтә. Уый куы амарди, уәд мә йәхимә рай-
ста дада Рацгә. Дадайы амарды фәстә та мә йәхи әвджид
бакодта зәронд Юригә. Хәхты цы сахъари хәдзар ис, уый мах у,
цалынмә дада әгас у, уәдмә. Хъәуы нын цы хәдзар ис, уымән
та йә хицәуттә сты дадайы фырттә. Әмә уым, әвәдза, нә
ныллаууин. Фэла ныр ахәм гыцыл нал дән, әмә мә кәд исчи
йәхимә кусынмә айсид. Дәу хъомгәс куы бахъәуид, нә зынар-
гъ сауджын, уәд аппаты разәй дәр бацәуин дәумә.

– Мәнмә? – ныддис кодта сауджын. – Уый әвзәр фәнд нәу!
Уәдә мә иунәг кадджын Хуыцау әгас уадзәд, уый йедтәмә дә
никамә ауадздзынән, дә дада куы амәла, уәд. Дзырд мын радт
уый тыххэй!

О, куыд әхсызгонәй радта дзырд әвзонг ләппу.

Сә ныхас сын сауджынимә фәкъуыхцы кодтой цавәрдәр сыл-
гоймәгтә, суанг сауджыны хәдзари онг семә чи фәцыд, ахәмтә.

Хæдзары Палкойы хорз федтой хæрзад æхсæвæрæй, æхсæвиуат та бакодта ныр дæр сауджынаен йæхиимæ.

Бахуыссыны размæ сæ дыууæ дæр сæхи æрæхсадтой хъарм донæй дæргъ вæтин фæндаджы фæстæ“.

Лæппуйæн йæ къухы бакувын бафтыд, стæй уайтагъд атагæр. Уæвгæ ма бамбæрста, сауджын æй куыд æрæмбæрзта хъæццулæй, йæ сæр ын куыд асæрфта æмæ йын куыд апъа кодта, уый.

Палко райхъал сæумæрайсом хуры скастимæ иумæ. Хъавыди æнауынарæй сыстынмæ, йæ гæрзтæ скæнынмæ, фæлæ уыны æмæ сауджын арæзтæй бады рудзынджы уæлхъус. Йæ уæржытыл Хуыцауы Сыгъдаг Ныхасы чиныг, фæлæ дзы кæсгæ нæма кодта Йæ цæстытæ цæмæндæр уыдысты цъынд æмæ цыма йæ фыны худти, уыйау змæлыдысты йæ былтæ.

Райсомрадджыйы хуры тынтæй ныррухс сауджыны цæсгом.

Лæппу дæр йæ гæрзтæ скодта æмæ сабыр æнæ уынарæй рацыд уатæй; йæхи ахсадта цъайы былыл, асæрфта, йæ сæр æрфаста æмæ фæстæмæ уатмæ баздæхт.

Сауджын куыд бадт, афтæ бадти рудзынджы уæлхъус, фæлæ ныр йæ цæстытæ цъынд нал уыдысты æмæ джихæй ныкасти арвы риуыл уæламæ тулæг хурмæ.

Лæппу сындаг бацыд сауджыны цурмæ æмæ йæ йæхæдаг дæр нæ бамбæрста, йæхи сауджыны къæхты бынмæ цæмæн æруагъта, уый.

– Палко, мæ хъæбул, фестадтæ? – сдзырдта сауджын, лæппуйы сæрмæ кæсгæйæ.

– Сыстадтæн, уæда цы! Афон нæма у? Абон хуыцаубоны цыдæр рæсугъд райсом скодта, гæ Ирвæзынгæнæг куы райгас æмæ Мариямæ куы фæзынди, уæд цы рæсугъд райсом скодта, уый хуызæн. Афтæ нæ? Дæ зæрдæ хъуамæ истæуыл тыхса бон, нæ?!

– Абон, зæгъын? О, нæ, мæ хъæбул, абон æз тынг амондджын дæн, тынг, мæ хур! Мæ бон æй у дæуæн зæгъын, уымæн æмæ мæ ды бамбардзынæ, ды мемæ иумæ бацин кæндзынæ. Ацы æхсæв æз фæндаг ссардтон æцаг „хуры бæстæм“! Ныр дын æй зæгъон, Мæхмæ ис Чырыстийы фарн! Æз мæ зæрдæмæ æрбайстон Йесо Чырыстийы, кæддæр Марфæ куыд бакодта, стæй уыцы сæумæрадджыйы æртахы æртах йæхимæ хуры куыд æрбалвæста, афтæ.

Арфæ ракæ мемæ иумæ иунæг кадджын Хуыцауæн, мæныл Чи саргъуыдта, æмæ мæ Йæхицæн лæггадгæнæгæй чи айста! Ныр мæ фæнды, иу чысыл мæ фæллад суадзын, дысон бонмæ кæй нæ бафынæй дæн, уымæ гæсгæ. Фæлæ ницы кæны. Дысоны æхсæв мæнæн уыди æппæт иннæ æхсæвтæй рæсугъддæр, амондджын-дæр мæ царды мидæг!

Сауджын æмæ Палко иумæ æрлæууыдысты сæ зонгуытыл æмæ бакуывтой. Уый фæстæ сауджын йæхи æруагъта тъахтиныл. Палко ма йæм баз дæр балæвæрдта.

– Дæу дзæбæх бафынæй хъæуы иу цалдæр сахаты уæддæр, науæд куыд рауайдзæн дæ аргъуыды пылан.

Сауджын йæ хъæбысы æрбакодта лæппуйы.

– Куыд рауайдзæн аргъуыд, зæгъыс? Абон мын бантысдзæн, куыд никуыма уыд, афтæ хорз. Абон фыццаг хатт мæ царды мидæг уыдзынæн мæ Хуыцауыхайæн æцæг æвдисæн.

Палко мысын байдыдта йæ дадайы. Афæстаг дыууæ къуырийы дæргъы йæ дыууæ хатты йедтæмæ нæ федта: иу хатт хохы, сæ хæдзары, дыккаг хатт та хъæды.

– Æз дæ тынг мысын, – зæгъта йын уæд Юригæ, – фæлæ дын фæдзæхсын, уыцы адæймагæн лæггад кæн, куыд æмбæлы, афтæ, дæхи ма фегад кæн. Царды дæ уый бахъæудзæн.

Палко та абон сфæнд кодта дадайы бабæрæг кæнын. Ацæуын-вæнд скодта æнæ аходæнæй æмæ сабыргай рахызти уатæй, фæлæ йæ хæринаггæнджытæй чидæр ауыдта æмæ йæ фæуырæдта бахæрынмæ. Æрæвæрдта йын æхсыр æмæ дзул, стæй йæ уæд ауагъта.

ХУЫЦАУЫ ЧЫСЫЛ ЛÆГГАДГÆНÆГ

Цалынмæ Палко здæхти сæ хæдзармæ, уæдмæ дзы æрцыди ног хабæрттæ дæр. Зæронд Павел Юригæйæ райста писмо, йæхи фырттæй нæ, Америкæй, фæлæ Лессингæй. Юригæ тынг бацын кодта уыцы хабарыл, Лишкæйæн дæр цыдæртæ радзырдта Лессинджы усы низы хатты тыххæй, уымæн æмæ писмо бакæсын бахъуыди Лишкæйы, Юригæ йæхæдæг кæсын кæй нæ зыдта,

уымæ гæсгæ. Писмойы та æнæмæнг уыдаид исты хабар рынчын усы тыххæй.

Юригæйæн æнæ схæргæнгæ нал уыд, Лессинджы ус сæрæй кæй фæхъуаг, уый æмæ йæ бамбарын кодта Лишкæйæн. Уымæн æмæ писмойы мæнæ афтæ фыст уыд:

– Мæ бинойнаджы æрæйæфтон дзæбæхæй, фæлæ мæ мад зæгъты, ма кæдæм уал ацу, уымæн æмæ рынчын усыл иунагæй йæ бон нæ цæуы. Ды та зоныс, мæ фыдыхай Юригæ, æз хъуамæ сым-ахмæ аздæхон фæстæмæ, на уæд мæ тынг бирæ хæрдзтæ бахъæудзæн æмæ мæхицæн скæндзынæн стыр зиан. Уымæ гæсгæ мæм æрцыд ахæм хъуыды: мæ бинойнаджы мæмæ акæнон æмæ дæ курын, Хуыцауæй курагау, цæмæй дæ гыццыл лæппу йæ цуры уа æдзухдæр, ахæм бар ын радт. Кæддæриддæр йæ раиртæстон уæзданай, коммæгæсæй. Æмæ æнхъæл дæн, уый рынчын сылгоймагыл хорзырдæм фæзындзæн. Лæппуимæ-иу исчердæм акæсиккой хи аирхæвсынмæ, стæй йын иудадзыг æмбал уайд, йæ цуры уæддæр исчи. Уæ дзæбæхтæ уын нæ ферох кæндзынæн, мæхиуыл хас нæ ныуадздынæн. Уæ хорзæхæй, фæтæригъæд нын кæнут, нæ дыууæ æнамонд удтæн!

Палко нын кæд бар радтид йæ къуымы æрцæрынæн, йæхæдæг та уал кæд дæ цуры хуыссид. Мæ бинойнаг та непæтæн дæр гæртæ æхсид, хæринаг нын кæнид, цыбырдзырдæй, хæдзары куыстытæ йæхимæ райсид. Ам нæхимæ дæр уыдæттæм рæвдз у, рахъастгæнæн дзы нæй. Æмæ уый куы зонин, дæ лæппу æдзухдæр йæ цуры уыдзæн, дзæгъæл æй нæ ныуадздзæн, уæд æм мæ зæрдæ æппындæр нал æхсаид, мæнæ цыма Хуыцауы зæдтæй иу йæ хъæхъæнæг у, афтæ мæм кæсид. Знон кастæн Хуыцауы минæвар Исайы чиныг æмæ дзы ахæм ныхæстыл амбæлдтæн: „И малое дитя будет водить их“, ома, сæ ракæ-бакагæнæг уыдзæн саби.

Уый адыл мæ цæстытыл ауад Палко. Мæ зæрдæ йæ зоны, дæ лæппу раст уыцы чысыл саби у, мах йæ фæдыл Хуыцаумæ чи ахондзæн, Æ тæхуды, æмæ Палкойы хуызæн куы æууæндин, уый хуызæн мæ куы уырнид Хуыцау!“

Писмо кæсгæйæ Лишкæ асæрф-асæрф кодта йæ цæсты сыг. Æз æмбарын, уыцы чысыл саби у, мах йæ фæдыл Хуыцаумæ чи бакæна, уый.

– Ёцæгдзинад у, йæ фæдыл сæ кæндзæн Палко æмæ сæ фидауын кæндзæн Хуыцауимæ.

Юригæйæн тынг æхсызгон уыд, Лессингæн исты ахъаз фæуын йæ бон кæй бауыдзæн, уый Нæ сахъари хæдзары фаг бынат ис, æрцауæнт нæм, Хуыцау загъæд æмæ Палкойы уынд дæр рынчын сылгоймагæн исты ахъаз куыд фæуа!

О, чи бауæндыдаид, æвæдза, лæппуйæн раздæр уыцы хабар загъын, сахимæ йæм цы æнхъæлмæ кæсы, уый! Цæуылдæриддæр сразы уыдаид, æрмæст ууыл нæ. Уымæн æмæ йын уæд фадат нал фæуыдзæн йæ уарзон сауджынимæ ацæуына.

Æмæ йæ куыд тынг бауарзта, уый та! Уæлдай тынгдæр та уыцы уарзондзинад бамбæрста ныр, дада йæ фæстæмæ куына уал ауагъта сауджынимæ, уæд. Зæронд лæг загъта, къуырисæры сæм фæссихор Лессинг кæй æрбацæудзæн йæ усимæ æмæ лæппуйы кæй бахъæудзæн сылгоймагæн лæггад кæнын, бонæй цалынмæ дыууæ лæджы куысты уой, уæдмæ. Цыбырдзырдæй, Палкойы сæр бахъуыди иудадзыг уазæг сылгоймагæн æххуыс кæнынмæ, суанг къозодзуан куы цæуа, уæд дæр цæуын хъæудзæн йемæ, æххуыс ын хъæудзæн хæдзары.

Палко дзæгъæлы архайдта зæронд лæджы баууæндын кæнын, сауджын æм тынг æнхъæлмæ кæй кæсы, уымæй, лæг, дам нæфæразгæ у, æмæ йæ хæхбæсты рака-бакæ кæнын хъæуы. Стæй ма хъæдгæсы хæдзармæ дæр æрбаздæхдзæн æрмæст цалдæр боны, æндæр нæ. Æмæ уый тыххæй йæ зæрдæхудты бацæуын Палко йæ сæрмæ нæ хаста.

– Ныхъхъуыдты ма уадз уыцы сауджыны кой! – фæхъæр кодта зæронд. – уыцы сауджын дæуæн æппындæр ничи у, æцæгæлон адæймаг, уымæ ма католик, Лессинг та уæддæр нæхи чырыстæттæй. Æмæ æххуыс уымæн хъуамæ кæнай. Дæхæдæг иудадзыг уый куы дзурыс, Хуыцау æдзухдæр демæ ис æмæ дæ хъусы кæддæриддæр. Æмæ нæ зонын, Хуыцауы зæрдæмæ фæцæуид, Лессинджы хуызæн æнамонд адæймагæн дæу æххуыс кæнын кæй нæ фæнды, уый! Къуырисæры райсомæй ауай хъæдгæсмæ æмæ йын бамбарын кæн, кæй йæм нал бацæудзынæ, уый тыххæй. Æмæ ныхъхъус у, дзургæ дæр мæм мауал скæн уый тыххæй!

Палко йемæ дурын айста дон æрбахæссынæн. Суадонмæ куы бахæцца, уæд йæ дурын æрæвæрдта, йе 'мдæргъ ахаудта кæрдæгыл æмæ судзгæ цæссыгæй йæхи æрæхсадта. Йæ къухтæ йæ сæры бын бакодта æмæ хъарæг кæнын байдыдта йæхинымар: „цавæр бон райгуырдатæн цыма, алкæмæн кæдмæ лæггад кæндзынæн? Нæ узæг йæ усы сæ хæдзары цæуылнæ ныууагъта? Цæмæн æй схæцца кодта ардæм? Æмæ ма ныр Дæу дæр, мæ Хуыцауыхай Йесо, куыд æрбауадзон нæ хæдзармæ?! Марфæ дæр дæ нæ бауадзид сæхимæ, йæ хæдзар ын куы байсиккой, уæд. Ныр мын мæхи номыл къуым дæр нал ис, кæйдæр лæг æмæ ус дзы цæрдзысты, æз та фæстæмæ мæ дадайы хуыссæны батулдзынæн! Нæ, нæ, æз разы нæ дæн ууыл! Фæлтау Дунаимæ æдте уынджы хуысдзынæн! Æмæ ма мын мæ дада ноджыдæр бауайдзæф кодта, сауджын дын æцагæлон у, зæгъгæ. Уый раст нæу! Æмæ нын науæд Лессинг исты баввайы? Мур дæр ницы? Уый цы нымады хъуамæ уа, махмæ цæры æмæ дадаимæ кусы? Цавæр хæстæг нын æййафы уый?! Уæд мын дада йæхæдæг дæр ницы баввайы, нæ-мæ мады фыд у, нæ-мæ фыды фыд: цы мæгуыр дæн, зыбыты иунæг бынтон æцагæлæтты æхсæн!..“

Æмæ та лæппу ногæй ныккуыдта.

– Цы дыл æрцыд, Палко, цæуыл кæуыс? – æнæнхъæлæджы йæм чъылдымырдыгæй æрбайхуыст йæ дадайы хъæлæс.

Фæлæ лæппу нæ бакуымдта банцайын.

– Цы ма мыл æрцауа? Хæстæг, хион мын нæй æмæ бынтон æцагæлæтты æхсæн рахау-бахау кæнын! – радзуап кодта, хъæрай кæугæ.

Юригæ фæтæригъæд кодта лæппуйæн.

– Цæй, банцай уал, – рæвдауæгау æм бадзырдта зæронд лæг. – Æрбад ма иу чысыл, æз дын цыдæртæ радзурон.

Рæвдаугæ хъæлæсы уагæй фæсасты тыхст лæппуйы чысыл зæрдæ. Бакасты зæронды коммæ æмæ æрбадти йæ фарсмæ.

– Цæмæн афтæ тынг хъыг кæныс, сауджынмæ цæуын дæ нал уадзын, ууыл? Уый хъæздыг лæг у æмæ æхцайыл ссардзæн йæхицæн ракæ-бакæгæнæг. Лессинг та, мæгуыр лæг æмæ ма уый æдте ноджы бынтон æнамонд. Хуыцауы чиныджы та куыд бакастытæм? Ирвæзынгæнæг батæригъæд кодта æнамондæн æмæ йын

æдзухдæр æххуыс кодта. Дæу та нæ фæнды Лессингæн баххуыс кæнын. Афтæ æнхъæл дын никуы уыдтæн!

– Æмæ Лессинджы цæмæн хоныс æнамонд, алцыдæр ын куы ис! – къуызгæ бафарста Палко. Йæхæдæг æмбæрста, раст нæ бакодта, уый, Йесо дæр афтæ нæ бакодтаид.

– Æз дын радзурон уæдæ хабар, Лессинг цæмæй æнамонд у, уый, æрмæст мын басомы кæн, Лишкæйæн дæр æмæ Лессингæн йæхицæн дæр кæй ницы схъар кæндзынæ, уый тыххæй.

– Кæмæн хъуамæ цы зæгъон?! – Æмæ лæппу йæ чысыл къух бадаргъ кодта урссæр зæронды куыствæллад дæрзæг къухмæ.

– Уæдæ уæд байхъус: Лессингæн дæр уыди чысыл лæппу æмæ фесафти Уый фæдыл йæ ус афтæ тынг хъыг кодта, афтæ, æмæ йæ зонд фæцыд. Иуыл йæхи æргæвды фырзæрдæрыстæй æмæ иудадзыг дæр йæхи хъары лæппуый ссарыныл. Ардæм дæр æй Лессинг уымæн кæны йемæ, дæуыл йæ зæрдæ даргæйæ, цæмæй хохы къуымты, йæ сывæллоны фæдыл зилгæйæ, макуы фæдзæгъæл уа. Ам дæр агурдзæн йæ сывæллоны æмæ дæуæн уымæн фæдзæхсæм, иунагæй йæ макуы ныуадз, зæгъгæ.

– Æмæ йын æххуыс кæнон агурынæн! – фæхъар кодта лæппу, йæ бынатæй фестгæйæ. Йæ чысыл уадултыл нырма нæма бахус цæсты сыг, афтæмæй йæ хъопæг цæстытæ цæхæр скалдтой фырцинæй, сæ уазæг сылгоймагимæ иумæ сывæллоны куыд агурдзысты, ууыл.

Юригæйæн куыннæ уыд æхсызгон, йæ лæппуый кæй бауырнын кодта хъуыддагыл, уый. Ныр Палко æнæзивæг азгъордзæн рынчын усимæ сывæллон агурæг. Юригæ базыдта, лæппу сауджынмæ кæй нал ацæудзæн, фæлæ сæ хæдзары кæй баззæйдзæн., уый.

– Фæлæ дæ рох ма уæд, – фæдзæхста зæронд, – сывæллоны кой макуы фæради нæдæр Лессинджы, нæдæр æндæр искайы цур.

– О, æмæ сылгоймагимæ дæр нæй уый тыххæй дзурæн?

– Уымæ цæуылнæ.

– Уæдæ сын лæппу уыд, зæгъыс, нæ? Æмæ стыр уыди, æви гыццыл? Æз хъуамæ зонон, цæмæй йыл, миййаг, куы сæмбæлон, уæд æй базонон, кæй агурæм, уый у, æви нæ.

– Хæрз чысыл сывæллон сын уыд, айдагъ хæдоны мидæг.

– Мæгуырæг! – Бахъыг кодта Палко.

Уыдæттæ дзургæйæ уалынмæ сæ сахъари хæдзармæ дæр бахæццæ сты. Палко æппындæр нæ фæхъуыды кодта, доны дурын зæронд лæг хаста, уый, афтæ аныгъуылд хъуыдыты. Дадайæн ма феххуыс кодта сæ хуыссæнуат рапарахатдæр кæнынæн, ныр дзы дыууæйæ хуысдзысты, æмæ уымæн.

– Дада, мæнмæ гæсгæ ам дæр нæхимæ æрбахонæн ис нæ Хуыцауыхай Йесойы, нæ?

– Куынна ис, мæ хъæбул, куыд Æй хъуамæ ма æрбахонæм, кæд æмæ нæ хæдзар иууылдæр Уымæн Йæхи у!

– Мæнæ мын цы æхсызгон у!

Цы гæнæн ма йын уыд æмæ йæ дыккаг бон бахъуыди хъæдгæсы хæдзармæ бауайын, кæй сæм нал бацæудзæн, уый тыххæй феххуысын кæнын. Фæлæ йæ зæрдæйæн та зын уыд, уæлдайдæр уый тыххæй, æмæ йын сауджынæн хæрзбон зæгъыны фадат дæр нал фæци.

Фæлæ куыд тынг бацин кодта, хъæдгæсы хæдзары сауджыны куы байгæфта, уæд. Уый дæр Палкойæ чысыл раздæр бахæццæ уырдам. Æмæ лæппуый куы федта, уæд ыл бацин кодта:

– Æгасцуай, Палко! Абон иннæ бонтæй раздæр сыстадтæн, ды та мæм æрбацыдтæ иннæ бонтæй фæстæдæр.

– О, æмæ æз бынтон æндæр хъуыддаджы тыххæй куы æрбацыдтæн, – кæуындзастæй дзуапп радта лæппу. – Дада дæм саламтæ æрвиты æмæ фæдзæхсы, цæмæй дæхицæн ссарай æндæр лæппуы, уымæн æмæ йæ æз нæхи хæдзары хъуыддæгты хъæуын. Стæй афтæ дæр загъта, дæ хуызæн хъæздыг лæг, дам, æхцайыл ссардзæн йæхицæн æндæр лæггадгæнæг.

– Æндæр ахæм Палко æхцайыл не ссардзынæн, – загъта сауджын, лæппуы сæр йæ къухæй сæрфгæйæ. – Æмæ йæ цымæ афтæ æхсызгон цæмæн бахъуыдтæ хæдзары? Чи зоны, æмæ ма йемæ аныхасгæнæн уайд, цæмæй дæ рауадза, уый тыххæй? Уæд та йæм мæхæдæг бацæуин?..

– О, нæ, ницы дзы рауайдзæн, – арф ныуулафыд Палко. Йæ цæстысыг асæрфта æмæ цыбырæй радзырдта, сæхи хæдзары цæмæн бахъуыд, уый, кæмæн лæггад кæндзæн, уый. Стæй ма загъта, йæхи куыд тынг æнамонд хуыдта, æцæгæлæттæ йын уынаффæгæнæг кæй сты, уый тыххæй.

– Ныр ма фæнды дадайы коммæ бакæсын, йæ зæрдæ йын балхæнын, кæд нæ Хуыцауыхай Йесойы хъыджы ницæмæй бацыдтæн, уæд.

Сауджын æрбадти калд бæласы бындзæфхадыл, Палко та, æдзухдæр куыд ваййы, афтæ йæхи æруагъта зæххыл, цъæх нæууыл сауджыны къæхты цур æмæ йæ сæр банцой кодта сауджыны уæрджытыл.

– Йæ хъыджы нæ бацыдтæ, зæгъыс? Нæ, нæ! Æвæццæгæн, ма дыл дис дæр фæкодта! – дзуапп ын радта сауджын.

– Дис, зæгъыс? Цæуыл?

– Цæуыл куы зæгъай, уæд хæрз æрæджы дæр ма хъавыдтæ Йесойæн лæггад кæнынмæ. Æмæ дын дæ фæнд банымадта хорзыл æмæ дæ райста. Фæлæ зæгъæм, мæнмæ куы куыстаис, уæд цыдаис, мæхæдæг дын кæдæм загътаин, кæдæм дæ æрвыстаин, уырдаæм æмæ кодтаис, мæхæдæг дын цы загътаин, уый.

– О, куыд æхсызгонæй æххæст кодтаин, æвæдза, æз дæ фæдзæхстытæ, уæд ма ахъуыды кæн, Йесойы фæндонтæ та куыд зæрдиагæй æххæст кодтаин!

– Гъе, уæдæ, Палко, Йесо мæнæн æмæ дæуæн афтæ зæгъы: „Дæ хъысмæт дын цы бацамыдта, уый дæхимæ райс æмæ цу Ма фæдыл“. Уымæн æхсызгондæр уайд Йæ ахуыргæнинагтимæ баззаин, уый бæрц бирæ кæй уарзта, уыдонимæ, фæлæ Йын Йæ Уæларвон Фыд афтæ ныффæдзæхста: „Дæхимæ райс уыцы уæззау цæф, дæ крест де ’ккойы скæн, æмæ йæ хæсгæ ГОЛГОФМÆ, æмæ дæхи ууыл байтындыны бар радт!“ Æмæ цы бакодта? – Йæ Фыды коммæ бакасти, æмæ бакодта, къуыддæриддæр Ын загъта, афтæ.

– Уæдæ уæд ды афтæ æнхъæлыс, нæ Хуыцауыхай Йесо мын афтæ саккаг кодта, цæмæй дæу ныуадзон æмæ уыцы уазæг усæн балæггад кæнон? Гъе уый ма хъысмæт у уæдæ, нæ?

– О, ма хъæбул, æз афтæ æнхъæл дæн. Сразы йыл у, æрбайс уыцы уаргъ де ’ккоймæ. Хуыцау, æвæццæгæн, хуыздæр зоны, уыцы рынчын улы дæумæ цæмæн æрвиты, уый, мæнмæ дæ цæмæн æрвыста, уый куыд зыдта, афтæ-та ныр дæр!

– Уæдæ уæд Йесойæн лæггад кæнын, зæгъгæ, афтæ нымад цæудзынæн, нæ?

– Афтæ, афтæ, ды уыдзынæ Йæ чысыл лæггадгæнæг.

– Чи зоны æмæ мын Йесо баххуыс кæна уыцы сылгоймаджы чысыл лæппуйы ссарын дæр?! – бацин кодта Палко.

– Цавæр лæппуйы?

– Уый тыххæй никамæн уандын зæгъын, Лишкæйæн дæр нæ, Лессингæн дæр нæ, мæ дада мын афтæ бафæдзæхста. Дæу кой мын не скодта, уæд, æвæццагæн, дæуæн мæ бон у уыцы сусæг-дзинад схъæр кæнын.

Æмæ Палко хабар кæрæй-кæронмæ ракодта сауджынаæн æмæ дисæй баззад, сауджын ын куы ницы дзуапп лæвардта, уæд.

– Цал азы дыл цыди, Палко, Аннæ дæ куы ссардта, уæд? Иу цъус фæхъус Палко, афтæмæй йæ бафарста сауджын.

– Нæ зонын, фæлæ афтæ дзырдта, цыма мыл афæдз æмæ æрдæджы бæрц цыд.

– Æмæ Лессингæй чи фесæфт, уый дæр лæппу уыд?

– О, афтæ зæгъынц! Фæлæ хæрз чысыл, айдагъ халон-хæдонны, дам, уыд.

– Мæ зæрдæ дарын, Йесо Чырысти дын баххуыс кæндзæн, уыцы æнамонд сылгоймаджы сывæллоны ссарынаæн, Балæггад ын кæн зæрдиагæй; æмæ иу афон раарфæ кæндзынæ Йесойæн, сывæллоны агурыны бар дын кæй радта, уый тыххæй!

Лæппуйы зæрдæ куыддæр ныддур. Йæ дыууæ армыгъæпанæй йæ цæсгом амбæрзта æмæ ныхъхъус. Стæй сауджынырдæм фездæхт.

– Ох, куыд тынг хъыг мын у!

– Хъыг, зæгъыс? Уæд цæмæн?

– Уымæн, æмæ нæ бамбæрстон, мæ Хуыцауыхай мæм цæмæн сиды, уый æмæ йæ коммæ бакæсынвæнд нæ кодтон.

– Цыбырдзырдæй, ды дæр мах хуызæн ахъуыды кодтай, мæнæ хистæртæ арах куыд ахъуыды кæнынц, афтæ. Мах дæр фæзæгъæм, Хуыцауæн лæггад кæндзыстæм, зæгъгæ, фæлæ нæ исты хъуыддагмæ куы фервиты нæхи кæдæм нæ фæнды, уырдам, уæд нал фæкæсæм коммæ. Æрбайрох нæ ваййынц Йæ ныхæстæ: „Дæхæдæг дæхи басæтт æмæ Мæ фæдыл цу!“ Фæлæ ды ныр мауал хъыг кæн, уымæй дын ницы пайда ис. Хуыцауæй хатыр ракур де 'гоммагæсдзинады тыххæй æмæ дын ныббардзæн, стæй Йын

лæггад кæн уыцы æнамонд сылгоймагæн баххуысы хъуыддæгты, мæнæн куыд æххуыс кодтай, афтæ зæрдиагæй!

Уый йын дыккаг хатт зæгъын нал бахъуыд мæгуыр Палкойæн: уайтагъд фенцон йæ зæрдæйæн, Йесойæн куы балæгъстæ кодта æмæ дзы хатыр куы ракуырдта, уæд. Уый фæстæ, йæ цæссыг згъалгæ зæрдæ бавæрдта Йесойæн æнагæдийæ лæггад кæныны тыххæй. Бакуывта сауджын дæр, цæмæй Хуыцау баххуыс кæна Палкойæн, стæй цæмæй Хуыцаумæ кууæг суой Лесинг дæр æмæ йæ ус дæр, мæнæ ныр Палко куыд сси афтæ.

– Сауджын апъа кодта Палкойæн, йæ цæссыгтæ йын асерфта æмæ йын загъта:

– Ма тыхс, мæ хур, демæ мах уæддæр баззайдзыстæм хæлæрттæй, уымæн æмæ лæггад кæнæм иу Хицауæн. Кæд хъæумæ афтай, уæд мæ-иу абæрæг кæн. Дæ Ног Фæдзæхсты чиныг дын радтдзынæн фæстæмæ, ныр ма дæ бахъæудзæн. Нæхимæ мæм ис Библи æнæхъæнæй, стæй ма ноджыдæр хъавын бирæ ахæм чингуытæ рафыссынмæ.

Сауджын йæ дзыппæй сласта иу зынаргъ чиныг, йæ былтæм æй æрбалхъывта æмæ йæ балæвар кодта йæ чысыл хæларæн.

– Ох, бæргæ, куы йын бантысид ацы чысыл чиныгæн алы ран дæр, мæ удæн мын цы ахъаз фæци, уый! – йæ цæстытæ доны разилгæйæ, загъта сауджын.

Сæ дыууæ дæр иумæ баздæхтысты хъæдгæсы хæдзармæ æмæ уым Палко хæрзбон загъта хъæдгæсэн æмæ йæ усæн, Палкойы сæ хæдзармæ йæ дадамæ ауадзын æппындæр кæй нæ фæндыд, уыдонæн. Фæлæ сын сауджын зæрдæ бавæрдта, йæхæдæг ныр алы къæхвæндаг, алы къудзи дæр кæй зоны ацы хæхбæсты, æнæ Палкойы æххуысæй. Æмæ ма цы æртæ боны фæуинаг уыд, уыдон йæхæдæг кæй арвитдзæн æнæ искæйы æххуысæй.

Хъæдгæсы ус Палкойæн балæвар кодта чысыл уасæн, Дунаймæ-иу цæмæй фæсида, уый тыххæй, стæй иу æрттиваг æрхуы æхца. Стæй ма йын радта дзæкъулы дзаг та дзæбæх дзаумæттæ.

– Кæд æмæ ацырдыгæй уай, уæд нæ ма рох кæн, æрбауай нæм-иу, æппындæр дæм уæййаг куы ницы уа, нæдæр æрыскъæф, нæдæр къозо, уæддæр нæ ма рох кæн – бафæдзæхста хъæдгæсы ус.

Палко зæрдæ бавæрдта.

Сауджын æй афæндараст кодта суанг сæ сахъари хæдзари онг. Мидæмæ сæм бацыд зæронд лæгæн арфæ ракаеныны тыххæй æмæ дадайæн балæвар кодта сызгъæрин сом.

Æмæ зæронд лæг ныр нал дис кодта, Палко афтæ иузæрдион цæмæн сси сауджынын, уый тыххæй. Æцæгдæр ахæм хорз лæгтыл арæх нæ сæмбæлдзынæ. Дада æнхъæл уыд сауджын Палкойæн фылдæр æхца ратдзæн йæ хорз куысты тыххæй, фæлæ йын радта туман, стæй дадайæн дæр туман лæшпуйæн æххуысæн.

Сауджын куы ацыд, уæд Юригæ райхæлдта дзæкъул, хъæдгæсы ус Палкойæн кæй радта, уый.

– Æрбайхъус ма, ма хъæбул! Æвæццæгæн, тынг зæрдиаг æххуыстæ кодтай уыцы сауджынаен, æндæра дын хъæдгæсы ус ахæм лæвæрттæ нæ ракодтаид, нæ дыууæйы дæр æрæмысыд!

– Ныр, дада, мах мæт кæнын нал хъæуы мæнæн дарæстыл, ныр мæнæн ма бон уыдзæн дæуæн истытæ бакусын!

– Бауыдзæн ма хур, бауыдзæн! Ацы туманæй мæхицæн зымæгмæ балхæндзынæн ног цырыхъхъытæ. Ныр кæд уыд, уæдæй нырмæ сагъæсы куы бадын, цырыхъхъыты аргъ кæм бакусон, кæцæй самал кæнон, зæгъгæ. Æмæ мæнæ ныр ма къух ссардтой уыцы æхца! цыма мын сæ Хуыцау æрæппæрста! Раст амоны Сыгъдæг Фыстæг: „Фыццаджыдæр агурут Хуыцауы Дуне æмæ Хуыцауы рæстдзинад, иннæ хъуыддæгтæ сæхæдæг сæхи амондысты!“ Æмæ афтæ рауади, цыма ацы лæвар мах хæдзармæ уæларвæй æрхауд. Ныр ма бон у нæ дыууæйæн дæр зымæгмæ цыдæриддæр æхсызгонæй хъæуы, уыдон ацы æхцатæй самал кæнын. Уæдæ хæринагæй кæй æрбахастай, уыдон та нын æнæхъæн дыууæ къуырийы фаг сты. Афтæ уæдæ гъе! Библийы дзæгъæл хуымæтæджы нæ фыссынц – „Хуыцау уарзондзинад у“, зæгъгæ.

ЛЕССИНДЖЫ БИНОЙНАГ

Зæронд Юригæ æппындæр ууыл нæ ахъуыды кодта, йæ арыгон хæлары усимæ иу бинонтæй цæрын зын уыдзæн, æви æнцон. Фæлæ Лессингæн тынг аргъ кæй кодта, зæрдæйæ йæ кæй

уарзта, уымæ гæсгæ цæттæ уыд цыфæнды зындзинадæн бафæразынмæ дæр, цыфæнды тыхстытыл дæр сразы уæвынмæ, æрмæст ын истæмай феххуыс нæ бон куы бауид. Фæлæ хъуыддаг рауад, æнхъæл куыд нæ уыд, афтæ лæгъз.

Лессинг æмæ йæ ус æрбацыдысты изæрырдæм, сæ дыууæ дæр фалладæй, æмæ стыр бузныг уыдысты, æхсæвæр дæр ма сын кæй бахæрын кодтой, цыдæр хъæрмхуыпп, уый тыххæй. Стæй семæ кæй рахастой, уыцы хуыссæнгæрзтæ райтыдтой Палкойы къуымы æмæ баххуыссыдысты.

Æрмæстдæр иннæ бон райсомæй Юригæ хæстæгдæр базонгæ арыгон уазæг сылгоймагимæ.

– Цы магуыр у, цæй тæригъæддаг у, уæдæ?! – йæхинымæр ахъуыды кодта Юригæ. – Нырма хæрз арыгон, кæд ыл цæуы æдæппæт 26 азы, уымæй фылдæр нæ, стæй куыд хæрзуынд у, уый та! Афтæмай тæригъæдæй мары! Фæлæ бæлвырд кæйдæр хуызæн у, кæйдæр мын мæ цæстытыл уайын кæны, фæлæ кæй? Æмæ гъа, куыдтæтæ цæрдзыстæм ам йемæ!

Нырма уал сæ уазæг сылгоймаг ницы хъыгдардта. Райсомæй раджы афыхта цавæрдæр хæрзад хъæрмхуыпп æмæ дзы хорз федта Юригæ æмæ Палкойы, йемæ кæй сласта, ахæм фæткъуыджынимæ. Суанг ма Дунаймæ дæр æрхаудта аходæн, фырцинаей фынджы уæлхъус гæппытæгæнгæ. Палкойæн ма ноджы рахаста æнгузтæ дæр. Æмæ йын Лессинг цы дарæстæ æмæ худ сласта, уыдон æм куы балæвæрдта, уæд ын ус та æххуыс кодта дзаумæтгæ йæ уæлæ скæнынмæ. Фыццаг фендæй дæр лæппу фæцыди сæ уазæджы зæрдæмæ. Хистæртимæ ницы уыйас ныхас кодта, фæлæ лæппуимæ куыддæр хибарæй аздадысты, афтæ ныхасыл фесты. Йæ хъæлæсы уаг дæр цыдæр аив уыд, зæрдæмæдзæугæ, фæлæ чысыл æнкъардгомау, мæнæ цыма бæрзбалæсты сыфтæртæ сыбар-сыбуур кодтой, уый æнгæс.

Лишкæ сæм куы ’рбацыд, уæд уымæ дæр æрхаудта фæткъуыджыны карст. Сылгоймаг, рагон зонгæйау, Лишкæйæн дæр дзуапп рæвдз лæвæрдта, фæлæ лæг йæ цæстысыг нæ уырæдта сылгоймагмæ кæсгæйæ.

– Хорз бакодтай, мæ хъæбул, дæ бинойнаджы демæ кæй раластай, ардæм, уымæй, – загъта Юригæ Лессингæн, се ссыдыл

кыуыри куы рацыд, уæд. – Раст æй базыдта нæ лæппу, йæ зæрдамаæ фæцæудзæн, зæгъгæ.

– Цытæ дзурыс? Æмаæ уæвгæ та кæй зæрдамаæ нæ бацæудзæн? – бафиппайдта Лессинг.

– Ныр æнæмæтæй сæ бон уыди куыстмæ цæуын, æрыгон сылгоймагæн нал тарстысты иунагæй дзæгъæл баззайынаы. Стæй йын рæстæг дæр нæ уыд æнкъард кæнынæн. Уайтагъд гæрзтæ æхсыныл фæци æмаæ цæхсадта, цыдæриддæр сæ хæдзары бызгъуырæй ссардта, уыдон иууылдæр, æфснайдта хæдзары кыуым, карста æмаæ хус кодта кыозотæ, Палкоимæ иумæ кæй æмбырд кодтой, уыдон. Æвæдза йын ницы куыст и, уæд та хуыйгæ, кæнæ æмпъузгæ кодта дзаумæттæ. Суанг ма Лишкæйæн дæр бампъызта йæ зæронд хæдон.

Палко йын æххуыс кодта тынг зæрдиагæй. Цыдæртæ йын радзырдта йæ „хуры бæстæйы“ хабæртгæй дæр. Дыккаг бон æй акодта уырдаæм дæр. Фенын ын кодта йæ чиныг æмаæ йын амыдта, дзырдтæ цы хъуыдытæ æвдисынц, уый. Сылгоймаг æм лæмбынаг хъуыста. Хатгай-иу цæуылдæр ныджджих.

Палко йæ æмбæрста, йæ ныццыл лæппуйыл кæй хъуыды кæны, уый. Куыд фæстæмаæ йæ бонæй-бонмæ фылдæр уарзын быйдыдта. Искæдæм цæугæйæ, сæ æдзухдæр федтаис кæрæдзи кыухтыл хæцгæ, мæнæ дыууæ сабийы хуызæн.

Иу хатт та сылгоймаг афтæ джихæй куы бадти, хъуыдыты аныгъуылгæйæ, уæд Палко æнæнхъæлæджы йæ сæр бакъул кодта сылгоймаджы уæхскыл.

– Мæ мадыхай, æвæццæгæн дæ сывæллоныл æнкъард кæныс, ма риссын кæн дæ зæрдæ, ссардзыстæм æй. Æз уый тыххæй бакуывтон Мæ Хуыцауыхай Йесомæ, æмаæ нын Уый баххуыс кæндзæн.

Тарф фынаыæ фехъалагау сылгоймаг фестъæлфти, бакасти лæппумæ æмаæ йын ныхъхъæбыс кодта. Йæ сæрæй æрхауд йæ кæлмæрзæн, æмаæ хуры тынтæй ныррухс сты дыууæ хæрзуынд цæсгомы, бынтондæр кæрæдзи халдих цæсгæмттæ.

– Ды мын æй ссардзынæ, Палко?

– Дзырд дын дæттын, æнæмæнг æй ссардзыстæм, æрмæст мын радзур, цы хуызæн у, цавæр у, уыдæттæ.

– Мәнә раст дә хуызән, әрмәст нырма гыццыл.

– Къахыл нәма цыди? – афарста Палко, сылгоймагән йә къухтән хъабыстагәнгә. – Мәгуырәг, рагәй уәдә нәу мады равдыд!

– Махәдәг ын-иу йә къухыл хәццдтән, әмә афтәмәй мемә къахдзәфтә кодта; йәхәдәг дәр архайдта әнә әххуысәй акъахдзәф кәныныл.

– Әмә йә ном та цы хуынди цы дә ләппуйән?

– Мах әй нәхимидәг Мишко хуыдтам.

– Әмә мәнә агурәг куы ацәуәм, уәд әм хъәр кәндзыстәм: Мишко, Ды йәм дахәдәг куы хъәр кәнай, уәд хуыздәр, науәд мәнәй куы фәтәрсә, нырма гыццыл у, әмә. Әмә йә уәвгә та кәд фесәфтай, мә мадыхай?

– Кәд, зәггыс? – къәмдзәстыгхуызәй бакасти ләппумә. – Уый дын нә зәгъдзынән, Палко, нә йә зонын Мә сәр куыддәр фәдзәггәл. Арәх мын риссы, әмә уәд ницуал фембарын, ферох мә вәййы алцыдәр. Фәлә мын ам, хәхты әнцондәр у, мә зәрдә әнцаддәр у, нәхимә куыд уыдтән, уымәй.

– Цы дын зәгъон, уый зоныс, махмә баззай бынтондәр. Зымәгон нә бон цәрын у бынәй дөлвәзы, нәхи хъәуы. Нә хәдзары фаг бынат ис не шәтәтән дәр. Стыр у нә хәдзар, паряхат къухни дзы әмә хорз къәбиц, стәй афтә әнхәл дән, иумә цәриккам хәларәй.

– Әз бәргә баззаин демә.

Ләппу йә цәстытә доны разылдта. Кәй йә уарзынц, уый йә зәрдә базыдта.

– Әз дә тынг уарзын, кәд райдианты нәхимә цәуынмә нә хъавыдтән дәуән ләггад кәныны тыххәй, уәддәр, уымән әмә ләггад кодтон сауджынән, стәй тынг зәрдиагәй, хорз ләг уыд, мә зәрдәмә фәцыд. Дәуән дәр, махимә гәсгә әвзәр ләггад нә кәнын, раст нә зәгъын? Стәй әнхәлын, Мә Хуыцауыхай мә хъаст нә ракәндзән. Әмә кәд мә хысмәт уый у, уәд уәззау нә рауад. О, әмә дә ләппуйы кой кодтам.

– О, о! Нахимә адәм дзырдтой, әвәццәгән әй хәддаг сырдатә бакъабәзтә кодтой, зәггә. Фәлә мә нә уырны, – зәггә сылгоймаг, йә сәр әруадзгәйә. – Цәмәндәр тынг ныфсхаст

дән, ағас у, зәгъгә. Уымә гәсгә йә хьуамә әнәсцухәй дәр агу-
рон. Нә ма уырны әшпндәр, сырдаә йә бахордтой, уый.

– Стәй дә ма уырнәд, – ныфс әвәрагау ын акодта Палко. –
Уый әрмәст дзургә афтә кәнынц. Мәнә әз мәхәдәг гыщыл
куы уыдтән, уәд ма ма мад дәр хьәды ссардта, Вагталы әдте,
уым, дам фәдзәгъәл дән. Фәлә ма Йесо Чырысти бахъахъ-
хьәдта, иунәг сырда дәр мәм нә бавнәлдта, афтәмәй Йесойән
Йәхи дәр фыдләг Ирод амарынмә хьавыд, фәлә Йә Мария
әмә Иосиф аластой әндәр ранмә.

– Уәдә дә дә ныййарәг мад ссардта, зәгъгыс, нә? бадис
кодта ус. – Фәлә цыма куыдәй?

– Кәд дә истәмән хьәуы, уәд дын бәлвырд радзурдзынән
мә хабәрттә. Мә мад әмбырд кодта кьозотә. Әмә дын
әнәнхьәләджды йә хьусыл куы ауайд сывәллоны кәуын. Уый
бацыд, кәуын кәцәй хьуысти, урдәм, әмә фәндагыл ссардта
чысыл сывәллоны, халон-хәдоны, бәгъәввадәй, гомәй, дон әй
хьуыд, афтәмәй сывәллонан дон радта әмә дзулы кьәбәр.
Әмә кәй сывәллон уыд, уый бәрәг куына сси хьәды, уәд әй
йә хәдзармә әрхаста әмә хабар фехьусын кодта нә зылды
хицауадмә. Фәлә йәм бәрәггәнәг ничи әрбацыд, агуырәг әй
нә фәци. Уәд ма Хуыцауы фәндәй йәхи бакодта, йәхи сывәл-
лоныл ма банымадта. Әмә кәд, миййаг, дә Мишкойы дәр афтә
исчи ссардта әмә йә йәхицән хьомыл кәны. Мах та йә ам
хәхты дзәгъәл агуырд кәнәм?!

Сылгоймаг сыстад, йә дыууә кьухәй йә сәрыл бахәцыд
әмә, хьуыдыты аныгъуылгәйә, йәхәдәг йәхицән хьарәгау
кодта: „Цыма чи зоны, кәцы ран ис, цы бәсты, цы хәхты цәры
мә хьәбул“...

– Ма тыхс, ма мадыхай, – сабыр әй кодта Палко. – Иунәг
Хуыцау әй зондзән, кәм цәуы, кәм цәры. Әмә Хуыцаумә кув-
дзыстәм, цәмәй нын баххуыс кәна йе 'ссарынән. Ацы рәстәг
хәхты бирә сылгоймәгтә ис. Афәрсдзыстәм дзы алкәйы дәр,
кәд миййаг исчи фәдта Мишкойы, исчи йыл амбәлд, исчи йә
ракодта йә хәдзармә. Әмә чи зоны, амбәләм, чи йә ссардта,
уыцы амондджын адәймагыл.

Уыцы бонәй фәстәмә Лессинджы ус әмә Палко алы бон

дәр дзырдтой Мишкойы сәфтыл. Палко усән бацамыдта, Йесо Чырыстийы әххуыс куыд курын хъәуы, уый дзурын, цәмаәй йын бацамона фәндаг йә ләппуйы ссарынән. Мад фидарәй зыдта, йә ләппу уәдәгас кәй у, әмә йә әнәмәнг кәй ссардзән, уый. Уәдәй фәстәмә сылгоймаг дзурынмә дәр фәрәвдз, йә хуыз дәр ивын байдыдта, йә фәлурс мәрдгъуыз уадулты иу чысыл туджы цъыртт бацыд.

Юригәйән та йә бон әрхъуыды кәнын нә уыд, сылгоймаг кәй хуызән у, уый, уәвгә йәм бәлвырд кәйдәр хуызән та кәсгә кодта. Кәрәдзийән әцәгәләттә уәвгәйә, иумә әнгом цардысты Юригә әмә әрцәуәггәгтә. Сылгоймаджы зәрдә истәмәй уәддәр барухс кәныны тыххәй цәуылдәриддәр архайдтой, сә бон цыдәриддәр уыд, уый кодтой.

Лессинг йәхәдәг дәр нә зыдта, сылгоймаджы зәрдә ма цәмаәй балхәна, ләгъстәмә йын цы бакәна, уый. Райдианты ус куыддәр йәхи иппәрд дардта, фәлә ныр, куыд фәзәгъынц, әрчырыстон. Лессинг-иу хъәдәй гәдыбәласы талатә куы 'рхаста, әмә-иу дзы уидгугтә амайыныл куы 'рбадти, уәд-иу сылгоймаг дәр йә хуынаг рахаста йә къухы әмә-иу йә фарсмә әрбадти, йә ләгмә худәндзастәй кәсгәйә. Лессингән-иу ахәм сахат фырцинәй йә зәрдә скафыд.

Әвәдза, Лессинг Ног Фәдзәхстәй исты хъәрәй бакәсынмә әрбадти, ус әм хәстәг бабадтаид әмә йәм әдзынәг хъуыстаид.

Лессинг сахуыр әууәндын, Хуыцау тәригәдджынтән хатыр кәны, зәгъгә; сахуыр Йесо Чырыстимә кувын әмә дзы әххуыс курын йә уарзон бинойнаджы сдзәбәх кәныны тыххәй.

Палко йын радзырдта, сауджын, кувән чиныгәй кәцыдәр бынәттә бакәсгәйә, фәндаг куыд ссардта әцәг „хуры бәстәм“, уый.

Лессинг дәр бәллыди уыцы фәндаг ссарынмә; фәлә йә нә фәндыд, стәй йә бон дәр нә уыд уырдәм ацәуын әнә йә бинойнаг. Хуыцау әй куыд хъуамә райстаид уырдәм, йә ус афтә әнамондәй куы баззадаид әмә Чырыстимә кувын куынә райдыдтаид, уырнәг куынә суыдаид, уәд. Сылгоймагән йә сәры магъз фәдзәгъәл йә ләджы тәригәдтаг хъуыддаджы аххосәй.

Әмә Палко йә „хуры бәстәйы“ йәхәдәг иунагәй кәсы йә

чиныг, уый кәй нә зыдтой, уымә гәсгә сфәнд кодтой уыцы чиныг кәсын йә фыццаг цъарәй райдайын, рәнхъ рәнхы фәдыл хъарәй. Әмә йә куыдфәстәмә әмбарын байдыдтой хуыздарәй хуыздәр. Уалынмә цалдәр боны фәд-фәдыл скодта къәвда рәстәг. Кәй зәгъын әй хъауы, кусынмә ацәуән сын хъәдмә нә уыд. Фәлә уыцы чиныг кәсгәйә, әмбаргә дәр нә бакодтой, рәстәг куыд азгъордта, уый.

Лишкә дәр адонәй никадәм цыд, әппынадзухәй бадти семә, әрмәстма-иу әхсәвиуат бакәнынмә ацыд сәхимә. Хатгай-иу йемә айста Палкойы дәр, әмә сыл-иу ахәм әхсәвты ныхас бацайдагъ, чиныджы кәй бакастысты, уыцы хабәрттыл.

Лессинг бонәй бонмә тынгдәр бәллыд, ирвәзыны фәндаг базонынмә. Ләгъстә кодта, куывта Хуыцаумә, цәмәй уыцы әрдхәрәны ирвәзән фәндагмә рахиза йә ус дәр. Йә сывәл-лоны ссарыныл та ныр йә зәрдә нал дардта әгәр бирә рәстәг аивгъуыдта. Әрмәст дәр әй уырныдта, йә ләппу кәй ис әнусон „хуры бәстәйы“ әмә йыл әрмәст уым кәй сәмбәлдзән. Уый йә уырныдта.

САУДЖЫНЫ ХӘДЗАРЫ

Әмә кәд уазәгәй, разәгәй иумә хәларәй, кәрәдзийән аргъ кәнгәйә цардысты, уәддәр Палкойән цыдәр нә фаг кодта. Хатгай афтә тынг мысыди сауджыны, әмә зәгъән дәр нәй. Ахәм сахат-иу афтә: „Мә Хуыцауыхай Йесо, цы уаргъ мыл әвард ис хысмәтәй, уый әнәхъынцъымәй хәссын, фәлә әгәр уәззау у, тынг уәззау!“

Йә гыщыл зәрдә әмбәрста, йә алыварс чи ис, уыдонәй йә ничи бамбардзән, сауджын та йә әнәмәнг бамбәрстаид. Әмә ныр кәд уыд, уәдәй нырмә йын нал фәци иу хатт дәр хъәумә ныццауыны фадат.

Сә уазджытә сәм куы әрбацыдысты, уәд фыццаг хуыцау-боны уаргә кодта әмә әдтәмә ракасан нә уыд. Дыккаг хуы-цаубоны та дада, Лессинг әмә Лишкә аргъуанмә ацыдысты.

Æмæ фæстæмæ куы æрбаздæхтысты, уæд Палко бар ракуырда хъæдгæсмæ ауайыны тыххæй. Хъæдгæсы ус ын цы лæвæрттæ фæкодта, уый тыххæй лæппуйы бафæндыд, иу чысыл ын къозотæ ахæссын. Йемæ айста Дунайы дæр, уæдæ куыд, æмæ кæрадзи фæдыл згъордтой чи фæразæй уа.

Лæппуйы зæрдæ афтæ цин кодта, мæнæ цыма цæиу къалатийæ раирвæзт. Дунай дæр йемæ иумæ цин кодта, йæ къæдзил тилгæ, æмæ згъорынæй не 'фсæст.

– Кæддæр-уæддæр ныр базондзынæн сауджыны ног хабæрттæ, куыд у, цы у, уый, – цингæнгæ хъуыды кодта Палко. Фæндагыл цыди, сæ уазæг ус ын кæй бацамыдта, уыцы зарæггæнгæ. Æмæ уайтагъд бахæццæ. Хæдзары æфсины баййæфта иунæгæй.

– Дада дæм саламтæ æрвиты, стай дын мæнæ дæ кæлмæрзæн æрбахастон, лæвæрттæ мын кæм бабастай, уый, æмæ мæнæ иу чысыл къозотæ. Бузныг дын, стыр бузныг.

– О, дæ царæнбон бирæ уа, уæдæ цæй хорз къозотæ сты?! Кæм ма сæ ссардтай? Мæ номæй дадайæн арфæтæ ракаæ, зæгъ ын, тынг бузныг дзы кæй дæн, уый тыххæй. Абад нæм иу чысыл æмæ нæм къофи бацым. Кæсыс, æз иунæгæй баззадтæн нæ хæдзары æмæ æнкъард кæнын. Дæу дæр, мæнмæ гæсгæ никадæм тагъд кæнын хъæуы?

– Нæ, бирæ фæстиатгæнæн мын нæй, – загъта Палко. Фæлæ йын æхсызгон уыд æфсины иунæгæй кæй баййæфта, уый. Ныр ын фадат фæци сауджыны хабæрттæй йæ рафæрсынæн. Иу чысыл куы аныхæстæ кодтой, уæд лæппу лæгъстиаг каст бакодта усмæ æмæ йын афтæ:

– Радздр мын, дæ хорзæхæй, нæ зынаргъ сауджын куыд у, цы йæм ис ног хабарæй?

– Нæ зынаргъ сауджын тынг дзæбæх у, ма хур. Фæлæ ныр цыдæр æнахуыр сси, – загъта ус, йæ сæр банкъусгæйæ.

– Ома, куыд æнахуыр? Цы кæны?

– Цы, куы загътай, уæд мæнæ ацы хуыццаубоны дæр, раззаг хуыццаубоны хуызæн сарæзта, уымæй размæ куыд никуыма уыд, ахæм аргъуыд! – Ус Палкоимæ ныхас кодта, мæнæ цыма карджын адаймагимæ дзуры, йæхи æмхуызон хъомыл адаймагимæ,

афтæ. Æвæццæгæн, уымæн æмæ йæм лæппу æдзынæг касти, лæмбынæг хъуыста æмæ уый тыххæй.

– О, æцæг мын дзырдта айфыццаг, аргъауын райдайдзæн, куыд никуыма уыд, афтæ. Уый уымæн, æмæ ныр фæндаг ссардта æцæг „хуры бæстæм,“ æнусон рухс кæм ис, уырдаæм.

– Уæдæ дын йæхæдæг дзырдта, зæгъыс, нæ? Æмæ æцæгдæр раззаг хуыцаубоны нын ахæм æнахуыр ныхæстæ ракодта æмæ диссагæй цы каныс! Ды дыууæ къуырийы йемæ куынаæ фæцардаис, уæд дын ныртæккæ ницы зæгъин, нырма сывæллон дæ ды. Фæлæ дын куыннæ радзурон йæ ныхæстæ? Ныры онг, дам, уыл нæ ауыдыдтон, иузæрдион сауджынæн куыд æмбæлы, афтæ. Стæй, дам, ныры онг нæ æмбæрстон, Хуыцауæй лæвæрд дæн, уый: стæй нæ зыдтон, мæ тæригъæдтæ мын хатыргонд æрцыдысты æви нæ, Цыбырдзырдæй Йесо Чырыстийæ цы зыдта, уыдæттæ фæдзырдта, фæлæ Йæ цыма уæддæр йæ зæрдæмæ арф нæ айста? Ноджы загъта, Йесо Чырыстийы махæй алчидæр хъуамæ йæ зæрдæмæ айса хæстæг. Ныр йæ бон кæй у Хуыцаумæ æцæг фæндаг амонын махæй алкæмæн дæр, æмæ нæ йæ бон кæй у Чырыстимæ фæхæццæ кæнын, уымæн æмæ йæхæдæг йæхи удыл бавзæрста уыцы хабар, ныр æй Хуыцау банымадта йæ сывæллоныл.

Æмæ дын сæ мæ бон бæлвырд радзурын дæр нæу, мæ хур, фæлæ афæстаг рæстæджы куыд арæхсы аргъауынмæ, уый æгæр диссаг у!

Абоны аргъуыдмæ æрхъæцмæ нал хæцыдтæн, уæдæ мын, зæгъын цыма куыд бацамондзæн фæндаг Хуыцаумæ. Абон дзырдта, Хуыцау куыд егъау, куыд сыгъдæг у, мах та куыд бирæ тæригъæдджынтæ стæм, уый тыххæй. Стæй нын ноджы загъта, фидæны кæй фæкæндзыстæм æнусон сæфт æмхуызонæй, Хуыцаумæ не ’ргом куынаæ раздахæм æмæ Йесо Чырыстимæ куынаæ æрцауæм нæхæдæг нæхи барæй, нæхи зæрдæйæ, уæд.

Нæ кувæндоны бындз куы атахтаид, уæд йæ базырты сыф-сыф фехъуыстаид, ахæм сабыр дзы уыд, хуыссæг дзы никæйы уал аста, адæм сæ хъустæй нæ, фæлæ ма сæ дзыхтæй дæр ныхъхъуыстой абоны аргъуыдмæ. Мæ бон дын сæ радзурын дæр нæу абоны хабæрттæ – мæна цыма нæ сауджыны ивгæ бачынди! Йæ ныхасы уаг дæр бынтон æндæрхуызон фæци. Аргъуыды фæстæ адæм

уынгмæ куы ахызтысты, уæд фырдиссагæй къордгай æрлæууыдысты, кæрæдзийæн бар нал лæвардтой сæ хъуыдытæ дзурынæн. Афтæ æнахуыр сæм фæкасти абон нæ сауджын. Мæнæ цыма уыцы карз тæрхоны бон æрбалæууыд, йæ аргъуыды кæй кой скодта, уыцы æвирхъау бон!.. Аргъаугæйæ цыдæр чиныджы кой дæр скодта, Хуыцаумæ æмæ Чырыстимæ фæндаг кæй руаджы ссардта, уый кой. Цы дзы фыст ис, уымæн æз бæлвырд ницы бамбæрстон, æрмæст дзы мæ зæрдыл бадардтон иу ныхас: кæсын æй хъæуы рæнхъ рæнхъы фæдыл.

– Мæнæ дын уыцы чыныг, – сдзырдта Палко, æмæ йæ йæ дæлармæй раласта.

Уæдæ дæумæ ис уыцы æнахуыр чыныг? – ныддис кодта ус. Йæ кæсæнцæстытæ уайтагъд фелвæста æмæ æркасти, Палко йын цы фыццаг цъар рафæлдæхта, уымæ. Æмæ дзы бакасти: „Ацы чыныг кæс лæмбынæг, рæнхъ рæнхъы фæдыл“. Дæ хорзæхæй кæм фæхæст дæ ацы чыныгыл? Нæ сауджын дын æй радта, миййаг?

Лæппуйы та бахъуыд уыцы хабар ногæй радзурын, куыд æмæ йæ цы мадзалай ссардта, уыдæттæ. Ус æм диссагæн хъуыста. Лæппу ноджы радзырдта, чыныг иумæ кæй кастысты сауджыни-мæ æмæ сæ дыууæ дæр сæ зæрдæмæ арф айстой Йесо Чырыстийы, кæддæр Мария куыд бакодта, сæууон æртæхы æртах хуры йæхимæ куыд айста, афтæ.

– О, мæ хъæбул, афтæ дзурыс, цыма исты дзуары мыггаг дæ, кæнæ дыууадæсаздзыд Йесойыл аргъуаны куыд æрæмбырд сты, уый дæ! – дисы бацыд сылгоймаг. – Нæ мын ныууадзис дæ чыныг?

Палко фæхъус.

– Бæргæ дын æй ныууадзин, фæлæ йæ мæхæдæг дæр кæронмæ нæма бакастæн. Раст загъын хъæуы, Лессинг йемæ сласта Библи æххæстæй æмæ нын дзы кæсы неппæтæн дæр хъæрай. Фæлæ æз мæхæдæг хибарæй кæсын, мæхи „хуры бæстæм“ куы ацæуын, уæд. Ныр та нæ уазæг усимæ гагадыргътæ æмбырд кæнынмæ куы ацæуæм, уæд уымæн дæр бакæсын хъæрай. Стыр Библи мемæ рахæс-бахæс кæнын мæ бон нæу, стæй уым нæ арæхсын кæсын мæхи чыныджы хуызæн.

Фæлæ, цæй æмæ афтæ бакæнæм! – загъта лæппу. – Сауджын

мын ма чиньг фәстәмә куы ләвәрдта, уәд афтә загъта, ахәмтә бирә рафысдзән, зәгъгә. Әмә, әвәццәгән, ахәмтә бирә ис.

– Афтә загъта? – бацин кодта ус. – Палко, дадайән нә фәхъыг уыздән, абон уәхимә фәстәдәр куы бацәуай, уәд? Абон уәвгә хуыцаубон куы у, әмә әнә дәу дәр бафәраздзән. Нә сауджынән ма цыдәртә арвитын фәнды. Әмә йын сә ды нә ахәссис әмә йә бафәрс, мәнән дәр цымә не ссарид ахәм чиньг, цасфәнды дәр ын бафидин. Разы дә?

– Цәуылнә! Мәхәдәг дәр әй фендзынән ма хәлар сауджыны! – бацин кодта Палко.

Ләппу федта, хәдгәсы ус чыргәеды цәвәрдта дыууә бәлоны, цалдәр айчы, Палко кәй бахаста, уыцы кьозотәй иу армыдзаг, иу кьәртт фысы цыхт әмә ног цагъд нәлхә.

– Мәнә йын адон бадәтт әмә йын зәгъ, стыр бузныг дзы кәй дән йә аргъуыды тыххәй, ма бон әй ферох кәнын нәу, афтә диссаг мәм фәкасти. Мән тыххәй дәр, зәгъ, бакув, цәмәй әз дәр фәндаг ссарон Хуыцаумә әмә ма фесәфон мыггагмә. Цәттә дән, цыдәриддәр мын бацамона, уый кәнынмә. Суанг ма кәдәмдәр дард куы әрвитид хәстмә, уәддәр разы дән, цәвиттон, цыдәриддәр бакәндзынән фервәзыны тыххәй.

Уыцы ныхәстыл хъуыдыгәнгә цыди ләппу сауджыны хәдзармә.

„Цымә хәдгәсы ус куыд әнхәәл у? Хуыцау тынг бәлвырд загъта: „Әрцәут Мәм!“ Марфә әппындәр куы никәдәм ацыд, әхца фидын дәр әй нә бахъуыд; әрмәстдәр йә зәрдәмә арф айста Йесойы. Хәдгәсы ус та, әвәццәгән, нә зоны әдзәрәг быдыры әрхуы калмы хабар, әз әй куыд нә зыдтон раздәр, афтә. Уый израиләгты тыххәй радзырд у, Египеты ма куы цардысты әмә афтәмәй удәгасәй чи аирвәзти, сә бәсты уәрыкк кәмән амард, уыдоны хабар. Әмә Ды, нә Хуыцауыхай Йесо, гье уыцы уәрыкк Дә, Хуыцауы Уәрыкк, дзуарыл тыгъдәй мах тәригъәдты тыххәй чи амард, уый! О, куыд ма ферох радзурын. Әмә ма кәд ма зәрдыл ләууа, уәд әй уыцы усән радзурдзынән, фәстәмә куы әрыздәхон, уәд. Фәлә ахәм чиньг Йәхи кьухы куы бафта усән, уәд йәхәдәг базондзән хабәрттә иууылдәр. Ныр уал әм әз ныууагътон ма чиньг иу чысыл рәстәгән. Фәлә

йын цы хабар ракаенынмæ хъавын, уый чиныгæн йæ тæккæ райдианы нæй! Уæвгæ та йæ кæсын хъауы рæнхъ рæнхъы фæдыл æмæ уæд ссардзæн уыцы бынат“.

Лæппу уайтагъд бахæццæ сауджыны хæдзармæ. Сæ тыргъы йыл фембæлди лæггадгæнæг сылгоймаг.

– Сауджын иу чысыл йæхи æруагъта йæ фæллад ауадзынмæ, – загъта сылгоймаг. – Æндæр искæйы йæм нæ бауадзин, фæлæ дауæй афтæ дзырдта, кæддæриддæр куы ’рбацауа, уæд æй мæнмæ мидамæ ма уромут. Бацу, лæппу, мидамæ, равдис, дæ чыргъæды цы æрбахастай, уыдон, стæй сæ-иу хæринаггæнæгмæ бадæтт.

Лæппу сабыр бацыд мидамæ сауджыны уатмæ. Сауджын йæхæдæг хуыссыди тъахтиныл æмæ æрбацауагмæ йæ цæстæй ракаст.

– Æгасцуай, Палко! Цы хур, цы къæвда дæ æрбахаста? Кæдæй-уæдæй ма! – йæ къух æм радаргъ кодта фысым. – Æз æнхæлдтон, ферох мæ кодтай бынтондæр. Ма ку, мæ хур! Зонын, кæй мæм æрбацыдаис бæрæггæнæг, амал дын куы фæцадаид, уæд.

– Стæй куыд æхсызгонæй æрбацыдаин!

Палко асарфта йæ цæстытæ æмæ йæ чыргъæд æрæвæрдта стъолыл. Уый фæстæ тъахтины раз йæ зонгуытыл æрлаууыд æмæ бакодта, куыд никуыма уыд, афтæ, – ныхъхъæбыс кодта сауджынан æмæ йæ чысыл хурсыгъд цæсгом аныхæста сауджыны фæлурс уадултыл.

Æнæ хион сауджыны зардæ суынгæг уыцы сабийы æнæхин уарзтмæ æмæ лæппуйы йæ риумæ æрбалхъывта æмæ йын апъа кодта йæ сыгъдæг ирд ныхæн.

– Цæмæн хуыссыс, мæ хæлар? Фæллайгæ бакодтай, æви нæфæразгæ дæ? – тыхстхуызæй афарста лæппу.

– Иу чысыл афæлладтæн, Палко, стæй ма мæ риу дæр цыма исты рæхойы, æмæ мын суанг мæ фарс дæр цæвы. Уымæ гæсгæ мын зын у улæфын. Ныкæмæн æй загътон; дауæн та йæ уымæн схъæр кодтон, цæмæй мæмæ иумæ кувай Йесо Чырыстимæ æмæ мын баххуыс кæна, фенæниз мæ кæна.

– Ныртæккæ дæр Æм бакувæм, уæдæ, стæй дын радзурдзынæн, цæмæн æрбацыдтæн, уый.

– Мæ Хуыцауы хай Йесо, мæ хæлар, мæ зынаргъ Йесо, –

кувыныл схæцъд лæппу, – зонын, махимæ вæййыс кæмдæрид-дæр! Йæ низ фæсур нæ зынаргъ сауджынан! Дæхæдæг æй куы зоныс, рынчын у æмæ уый тыххæй йæ бон нæу аргъауын. Æндæр куыст та нæ зоны, Афтæмай та йæ хæс у адæмæн дæр æмæ хъæдгæсы усæн дæр Дæ фæндаджы хабæрттæ æмбарын кæнын!

– Кæд æмæ Ды, куыд Хуыцауы Фырт, æппæт адæмы, стæй мæн низтæ дæр Дæхимæ райстай, – бафтыдта ма йæ ныхасмæ сауджын, – уæд Дæ фарнæй фæхайджын кæн мæн дæр, стæй ма Дын мæн тыххæй цы дыууæ кæнæ æртæ адæймаджы балæгъстæ кæной, уыдоны дæр, æмæ мæ фервæзын кæн мæ низæй! Ноджы-дæр ма иттæг æхсызгонæй бафæллой кæнин æмæ адæмæн дзурин, Ды мын мæхицæн цы дуне саккаг кодтай, уый тыххæй! Дæ адæм сæфынц сау æндæрг талынджы! Рухс нæ уынынц. Мæхæдæг куырмæджы бирæфæкуыстон куырм адæмæн æххуырст сауджынаы, дзуджы разæй йæхæдæг чи нæ цыд, уыцы фиййауы хуызæн. О, мæ Хуыцауыхай, бар мын радт, цы нæ мын бантыст, уый сæххæст кæнынæн! Нырма зæронд нæ дæн: цæрын ма мæ бирæ хъæуы! Кæд æмæ мын мæ низ фæлидзын кæнай, уæд Дын дзырд дæттын, мæ дарддæры цард кæрой-кæронмæ бахардз кæндзынæн æнæхъæнаы дæр Дæуыл! Оммен!

Уаты сыбыртт нæ хъуыст, аргъуаны куыд уыд, афтæ. Стæй Палко сдзырдта:

– Фехъуыст Æм нæ куывд, фехъуыст, æмæ бакодта, куыд Дзы куырдатæ, афтæ!

– Æз ыл æууæндын, Палко, дарддæр кув мæн тыххæй. Дæхæдæг хорз куы зоныс, нæ дыууæ дæр иу Хуыцауы лæггадгæнджытæ стæм; уæдæ уæд баххуыс кæнæм кæрæдзийæн.

– Нæ фæхуыздæр дæ иу чысыл уæддæр?

– Уæдæ, ды куыддæр æрбацыдтæ, афтæ мын уайтагъд фенцон. Палко, зоныс, дæу хуызæн мæнæн дæр хæстæг, хион нæй. Æмæ бынтон иунæгæй уаты куы баззадтæн хуыстæ, уæд мæ зæрдæ фæцæйскъуыд фырхъыгæй.

– Дæуæн дæр?

– Ау, дæуæн дæр нæй нæдæр фыд, нæдæр мад?

– Сæ дыууæ дæр раджы амардысты.

– Æмæ дын иу дада дæр нæй, нæдæр æфсымæр, нæдæр хо?

– Бирæ хотæ æмæ мын æфсымæртæ уыд бæргæ, фæлæ дыууæйæ фæстæмæ се ’ппæт дæр чехоткайæ амардысты.

– Æмæ мæнæ ам цы сылгоймаг уыди, уый дæ хо нæу?

– Гъе, уый ма мын дзы баззад мæ мады зæнæггæй. Фæлæ ардæм тынг дард цæры, стæй йæхицæн бинонтæ. Æмæ æз куы фæрынчын вæййын, уæд ын фадат уыйас нæ вæййы мæнмæ фæкæсынæн.

– Æмæ уæд уæртæ уыцы зæронд ус та, ам даумæ чи цæры, уый?

– Уый мæ фыды хистæр хо у. Де ’рбацыдмæ, Палко, мæхимæ афтæ иунæг, афтæ сидзæр кастæн, æмæ дын куыд зæгъон, мæнæ Йесо Гефсиманы цæхæрадоны уæзæджы къæйыл куыд баззад, раст афтæ. Ныр мæм дæу æрбарвыста; арфæгонд уæд! Ды та цыма цыдæр æрбахастай демæ?

– О, чысыл ма бахъæуа, ферох мæ уа! – фæхъæлдзæгдæр Палко. – хъæдгæсы ус дын æрбарвыста цыдæр хæрзад хæринагтæ, тагъддæр, дам, адзæбæх уа. Мæнæ дын дыууæ бæлоны, цалдæр айчы, цыхт, уæ зæрдæмæ тынг чи цæуы, ахæм цыхт, сау дзул æмæ нæлхæ.

– Раст зæгъыс, Палко, сеппæт дæр хæрзад хæринагтæ сты. Æз райсомсарæй нæма бахордтон, рæстæг мын нæ фæци. Хъуамæ абон аргъуаны мæ куыст бакодтаин дыууæ хатты, стæй ма саргъуыдтаин иу мардыл æмæ æндæр ахæм хъуыддæгтæ. Хæрын дæр мæм ныр æрцыд. Нæ дыууæйæн дæр ма рака фæйна карсты дзул, æмæ стъолыл æрæвæр цыхт æмæ нæлхæ.

Дыууæйæ æрбадтысты фынгыл сауджын ма-мæлайы комдзæгтæ кодта, Палкойæн та хæрын кодта фылдæр. Дунайæн дæр цыдæр муртæ раппæрстой.

Уый фæстæ сауджын чыргъæд Палкойæн бахæссын кодта къухнимæ æмæ йæ равдæлон кæнын кодта зæронд усæн.

Палко сауджынæн радзырдта хъæдгæсы усы фæдзæхстытæ, йæ саламтæ, йæ арфæтæ. Æмæ сауджыны цинæн кæрон нал уыд. Сыстад, сындæг бацыд стъолмæ æмæ уырдыггæй цалдæр чиныджы æхсæнæй раласта иу.

– Табу Хуыцауæн! Бирæ дзы рафыстон уыцы чингуытæй, фæлæ мæ афтæ тагъд бахъæудзысты, уый æнхъæл нæ уыдтæн.

Сауджын арбадти стьолы уэлхъус æмæ чиныгæн йæ тæккæ фыццаг цъарыл ныффыста, Палкойы чиныгыл цы ныхæстæ фыст уыд, уыдон, цалдæр ныхасы ма сыл афтыдта афтæмæй. Стæй йæ къухтæ чиныгыл æрæвæрдта æмæ бакуывта. Цасдæр рæстæджы фæстæ уатмæ бацыд зæронд ус. Бахаста чыргъæд, фæлæ афтидæй нæ.

– Цыдæртæ дзы авæрдтон Палкойæн æмæ йæ дадайæн, – загъта сауджынаг. Тынг фæлладхуыз дæ, мæ къона. Нæма дын фæнцондæр? Уæд та дæхи æруадзис? – загъта сылгоймаг æмæ йын йæ хуыссæн адзæбæх кодта.

– Чысыл фæстæдæр æрхуысдзынæн, мæ фыдыхо. Мæнæ Палкойы афæндараст кæнон. Ацæуын æй хъæуы, дард цæры.

Никуы æнхъæл уыди лæппу, сауджынимæ фæхицæн ын афтæ зын уыдзæн, уый, ныккæуыномæ йæ бирæ нал хъуыд.

– Бæргæ мæ фæнды ам баззайын, – загъта Палко, – кæсын дæм æмæ, хъæды халонау, иунæг!

– Афтæ хорз нæу, баззайæн дын нæй! Дада дæ нæ зоны, кæм дæ, уый. Æмæ, магуыраг, мæты бахаудзæн. Хъæдгæсы ус дæр æнхъæлмæ кæсдзæн, цы фæдæ, зæгъгæ. Фæлтау афæндараст у, æрмæст згъоргæ ма кæн, схид уыдзынæ æмæ фæрынчынаг æндæр нæ хъæуы. Мæнæн мæ уд мæхи мидаг æрцыд. Стæй зоныс, мæ хæдзары фысым загътон Йесойæн. Æнкъард та уымæн уыдтæн, æмæ раздæр кæй никуы ахъуыды кодтон Йесойыл. Ныр та Йæ нæ ферох кæндзынæн. Цы дын зæгъон, уый зоныс, дадайæн ма зæгъ, йæ хорзæрдæйыл фæуæд æмæ мæм райсом æрбацæуæд; йемæ мæ аныхас хъæуы иу ахсджиаг хъуыддаджы фæдыл, – бафæдзæхста сауджын, Палкойы рафæндараст кæнгæйæ.

Æрталынг, афтæ æрбахæццæ Палко дæр. Дада йæ Лессингимæ агурыныл фесты. Лæппу радзырдта, кæм цыд, кæм уыд, кæм фæци. Бафæллади, уæдæ цы æнæхъæн бон æмæ уайтагъд йæ хуыссæныл сæмбæлд.

– Æмæ йæ цымæ цы хъæуы мæнæй уыцы сауджыны? – ныхъхъуыды кодта Юригæ. – Дæумæ та куыд кæсы, Мартин?

– Куыд куы зæгъай, уæд æвæццагæн, сфæнд кодта дæуæн балæгъстæ кæнын, Палкойы йæм цæмæй ауадзай, уый тыххæй, – фæхъыг Лессингæн. – Ахæм кадджын адæмæн сæ сæры æдзухдæр

исты хъуыды æрæфты. Палко мæнæн мæхицæн дзырдта, сауджын дзы дзырд райста, дада куы амæлы, уæд уымæ йедтæмæ куыд никæмæ бакома кусынмæ бацауын, уый тыххæй. Чи зоны, æмæ дæ бафарсинаг у, кæд цалынмæ нæма амардтæ, уæдмæ дæр сразы уаис дæ лæппуйы ауадзыныл. Уымæн æмæ æндæр ахæм лæппу никуы æмæ никæддæр ссардзæн. Æмæ дæ æз уый курæг дæн, мацы хуызы сразы у ууыл. Раст зæгъын хъæуы, мæнæн дæр æцагæлон у ацы лæппу, æз ын куыд дæн, афтæ. Фæлæ нæ зонын, искæйы хæдзармæ йæ куы ауадзис, уæд мæныл цы æмбисонд æрцауид, Палко фæстæмæ ардæм куына уал æрбаздæха, уæд. Мæнмæ гæсгæ, цыма мæ сæфт хъæбулы дæр Палкойы бæрц нал бауарзин, куы йæ ссарин, уæддæр!..

– Ма тыхс, афтæ никуы бакæндзынæн, йæ цæссыгтæ сæрфгæйæ, дзуапп радта Юригæ, – Æниу мæхæдæг та цы кусин Палко? Æз арæх фæхъуыды кæнын, Хуыцауимæ мæ æрмæст Палко баиу кæндзæн. Æмæ уый уайд мæнæн стыр арфæйы нысан, сидзæр хъæбулы кæй æрбайстон мæ къухмæ, уый тыххæй.

– Лессинг рахъавыди Юригæйы рафарсынмæ, Палко хъæумæ куы цыд, уæд ын цы дзырдта, уымæй. Уалынмæ райхъал сты йæ ус дæр æмæ лæппу дæр. Уый уыди кæддæр фæсахсæвæр.

– Цом, бахуыссæм, æнафон у ныр, – Юригæ йæ хъусы бадзырдта Лессингæн, – иннæты мауал хъыгдарæм нæ ныхасæй.

МИШКО

Дыккаг бон райсомæй раджы Юригæ йæ фæндаг адардта хъæдмæ. Уым ма йæ уыди æндæр хъуыддæгтæ дæр. Фæлæ йæ фыццаджыдæр бафæндыд сауджынмæ бацауын æмæ, æвæдза, Лессинг куыд æнхъæл уыд, хъуыддаг афтæ рауади, зæгъгæ, уæд зæронд Юригæ сауджынæн бамбарын кодтаид, Палкойы кой куыд никуал скæна, афтæ. Бахæцца, уæдæ цы. Сæ тыргъы йын æгасцуай загъта лæггадгæнæг сылгоймаг, фыркуыдай йæ цæстытæ ссырх сты, афтæмæй. Юригæ йæ афарста, цы 'рцыди, цауыл фæкуыдта сылгоймаг? Æмæ райста ахæм дзуапп:

– Дысон тыхджын рынчын фæци сауджын.

– Цы, цы?! Æмæ йæм знон ма лæппу дæр ма куы уыд, уæд ыл æваст цы ’рбамбæлд?!

– Гъа а! Палко дæ лæппу у, зæгъыс? Сауджын æй тынг бирæ уарзы. Тæккæ знон ма йæ фæдыл фæцыд суанг хохрæбынмæ. Æмæ йыл уый фæстæ цæхæрадоны куы сæмбæлдтæн, уæд мын дæуæй загъта, абон мæм æрбауайæд, зæгъгæ. Ныртæккæ та нæ зонин, æнхъæлмæ ма дам кæсы, æви нал, афæрсон уал æй. Дохтыр дæр æм нырма ныр уыди.

– Æмæ йыл цы ’рбамбæлд цымæ афтæ æнæнхъæлæджы? – дис кодта Юригæ.

– Дысон, æвæццагæн, кæмдæр йæ тугдадзин аскъуыд; йæ фыды хо кæуынай йæхи мары. Зæгъы, нæ хъæстæйы ис ахæм низ, зæгъгæ. Æвæццагæн, ма сæ исчитæ амарди уыцы низæй. Уæвгæ та сеппæты хистæрæй фæстæмæ сауджынæн йæ хотæ æмæ йæ æфсымæртæй æгас ничиуал у. Цыма уыцы низ сæ мады гуыбынай рахастой.

Юригæ уал тыргъы банхъæлмæ касти, рынчынмæ бацауæн ис, æви нæй, уый базоныны тыххæй. Уалынмæ лæггадгæнæг сылгоймаг дæр рахызти тыргъмæ æмæ лæгæн бамбарын кодта, рынчыны кæй фæнды йемæ аныхас кæнын. Æрмæст бирæ ма бафæстиат у, – бафæдзæхста ус.

– Цымæ йæ мæнай цы хъæуа? Афтæ тыхст рынчынæй йæ цæмæн бахъуыдаин уæддæр? – диссаг фæкасти Юригæмæ, рынчыны уæлхъус балаугæйæ, æмæ йын йæ тæвд къухыл хæцгæйæ.

– Æгайтма нæ фæзивæг кодтай æрбацауын, – лæмæгъ хъæлæсæй дзырдта рынчын. Бæрæг уыд, дзурын уыйас йæ бон кæй нæу. – Палко мын афтæ радзырдта, хъæды йæ гыццылæй ссардта Рацкæйы чызг, зæгъгæ, мæна ныр Лессинджы бафæрс, йæ лæппу кæд фесæфт, стæй йын радзур, Палкойы тыххæй цыдæриддæр зонис, уый. Мæнмæ гæсгæ Палко Лессинджы фырт у. Æмæ уыцы æнамонд магуыр сылгоймаджы мауал тухæнай марут дарддæр йæ сывæллон агурыныл.

Сауджын иу цъусдуг фæхъус. Тыхуæфт кодта æмæ йæ цæстытæ æрцъынд сты. Æмæ та ногæй райдыдта:

– Гъе, уый зæгъынмæ дын хъавыдтæн, æндæр мæм ницуал

ныхасаг ис. Уыныс ма, куыд тыхст дæн, уый. Ма Хуыцауыхай Йесо Чырысти мын куынæ баххуыс кæна, уæд ма кæрон æрцыд. Æмæ мæм Палкойы рауадз уыцы чысыл рæстæг. Кæрæдзи тынг уарзæм, ма Хуыцауыхай мын кæй базонын кодта, уый тыххæй. Знон мын уайтагъд фенцон, куы мæм æрбалæууыд, уæд. Ды ма йæ цинæй бафсæддзынæ, фæлæ мын ма бахæлæг кæн, ма фæстаг сахат дæ лæппу ма цуры уа, уый!

– Æз æй æрбарвитдзынæн æвæстиатæй, нæ зынаргъ сауджын, – уынгæг зæрдæйæ сдзырдта Юригæ.

Зæронд лæджы цыма арв æрцафта, уыйау федте сауджыны хæдзарæй æмæ хъæуæй дæр. Цæугæ-цæуын ыл зонгæтæй чи æмбæлди, уыдоны салам дæр нал фиппайдта, афтæ тындзыдта размæ, йæ фæдыл адæм кастысты дисæнгæ. Йæ цæстытыл уади æрмæстдæр сауджыны фæлурс хуыздыд цæсгом æмæ йæ мæлгъæвзаг фæлмæн хъæлæс: „Ма мын бахæлæг кæн, дæ лæппу ма фæстаг сахат ма цуры уа, уый!“

„О, Лессинг, афтæ тыхст рынчынай ма уæддæр Палкойы æмæ мах мæт кæны, – йæхинымæр афтæ дзургæ бахæцца Юригæ суанг хохмæ – фæндыди йæ махæн баххуыс кæнын, уæлдайдæр та дæуæн, Лессинг.“

Йæ бон дзурын дæр нæу фырлæмæгъæй, афтæмæй ма мæнмæ фæдзырдта, мах та йæм нæ лæппуйы уадзгæ дæр нæ кодтам!

„Æмæ ма сæр куыд нæ æрцахста, ныхас Палкойыл цæуы, уый, Лессинг мын дард хæхты кой куы кодта, уæд! – Йæхинымæр хъуыдыты аныгъуылд Юригæ. – О, фæуæд афтæ дæр, сæ лæппу фесæфти ацы аз, кæнæ фарон дæр. Фæлæ куыд никуы загъон, Палко ма туг, ме стæг нæу, нæдæр ма фырты, нæдæр ма чызджы лæппу? Фæрсгæ дæр ма ма кодта Лессинг, ма чызджы фырт у, æви ма лæппуйы? Æмæ ныр дæр сауджыны хъуыдыйы куынæ æрцыдаид, уæд ма сæр никуы æрцахстаид, ссаргæ лæппу мын у, уый зæгъын Уæдæ нæ уæд Хуыцау дзæгъæл хуымæтæджы нæ сæмбæлын кодта кæрæдзиуыл. Æмæ дзæгъæл хуымæтæджы нæ баззад нæ фыдæлтæй дæр ахæм æмбисонд: „дыууæ хохы, дам, куынæ баиу уой, уæддæр дыууæ адæймагæн æнæ фембæлгæ нæй кæрæдзиуыл.“

Лессинг хъуамæ тæккæ абон базона, йæ фырты кæй нæ амардта, уый. Афтæмæй та ма сæры хъуыды ницы мадзалай

ахста, уыцы аномонд сылгоймаг бэлвырд кәй аңгәс у, уый. Цас ыл фәхъуыды кодтон, фәлә йә уәддәр не ссардтон. Әмә разынди мә тәккә хәдзары. Мә ләппуйы тәккә халдих, доны дыууә артахы хуызән“.

Хъәуәй хохмә фәндаг абон Юригәмә фәкасти анауыр цыбыр. Лессингән цы цины хабар хаста, уымәй зәронд ләг афтә уәнгрог фәци әмә цыма йә азтән се ’мбис ахаудта!

„Фәлә йын цыма цы хуызы радзурдзынән уыцы диссаджы хабар? – сагъәсы бацыд ләг, сә хәдзармә куы фәцәйхәццә кодта, уәд. Әдтәмә дзы сыбыртт нә хъуыст. – Ләппу, әвәццәгән, уазәг усимә ацыди къозодзуан, – ахъуыды кодта. – Уазәг усимә? Цәй уазәг?! Йәхи ныййарәг мадимә!“

Хорз әмә йә не ’рбайәфта хәдзары, науәд йә цәссыг нә баурәдтаид фырцинәй, фырдиссагәй!

Лессинг та уыцы сахат куыста сәхимә хәстәг.

– Әрбахәццә дә, дада? – афарста Лессинг. – Цәй, цы йә хъуыди дәуәй уыцы сауджыны?

– Ә-әх, мә хъәбул, уыцы ләджы къәхты бынмә дәуән дә худ әрәппарын әмбәлы, – кәуынхәләсәй сдзырдта Юригә. – Тыхстәй йә баййәфтон. Дысон йә тугдадзинтәй кәцыдәр аскъуыд. Радзырдта мын, Палко йә йә Хуыцауыхаймә куыд баиу кодта, уый тыххәй. Әмә куырдта, цәмәй йә фәстаг сахат йә цуры уа нә ләппу, сымах, дам ма уәддәр бафсәддзыстут йә цинәй, фәлә йә абон мәнмә рауадзут. Әмә мә дзырд нә фәсайдзынән, мә хъәбул. Тынг стыр хәсджын дзы стәм, зын зәгъән у, йә дзәбәхтә йын нә бон бафидын бауыдзән, әви нә.

– Уый, ома, дә разы дын цы капеччытә авәрдта, уыдоны нымайыс ахәм стыр хәрзтыл? – уайдзәфау бакодта Лессинг.

– Дзәгъәлы зәгъыс, мә хъәбул! Дә куыст ма уал иу цъусдуг фәуадз әмә мәнә мә цуры әрбад. цәмәйдәрты дә бафәрсон.

Куыддәр анаууәнк хуызәй, хыггомауәй аңәбары әрбадти Лессинг, иуварс йә фәрәт аппаратгәйә, Юригәйы фарсмә, кәр-дәгыл.

Юригә йәм афтә анауыр кастәй кәсти, әмә чысыл ма бахъәуа, Лессинг сфәрса:

– Цәй әдзынәг мәм кәсыс, мә хәлар?

– Мартин зæгъ ма, дæ хорзæхæй, бæлвырд бæлвырдæй кæцы аз фесæфт дæ сывæллон?

Лессинг фестæлфæгау кодта. Йæ рыст зæрдæ йын бацагай-дзæн, уый æнхæл нæ уыд.

– Цæмæн мæ фæрсыс уымæй?

– Афтæ дæ фæрсын. Дæ бинойнаг ам хæхты йæ сывæллоны агурæг зилахар кæны æмæ ууыл сты мæ хуыдытæ. Фæлæ йæ базонид цымæ, æнæнхæлæджы йыл сæмбæлди, уæд?

– Æнхæл нæ дæн! Куыд æй хуамæ базона?!.. – сирвазт Лессинджы дзыхæй.

– Агургæ чысыл сывæллоны кæны, афæдз æмæ æрдæг кæуыл цæуы, ахæмы, айдагъ халон-хæдоны. Фæлæ йыл хуамæ ныр цæуа фараст азмæ æввахс.

Юригæ уал ныхъхъус иу цасдæр, стæй та йæ ныхас дарддæр кодта.

– Иу хатт мæ фарстай Палкойæ, мæ фырты лæппу у, æви мæ чызджы? Уæд ууыл ахицæн нæ ныхас. Æмæ дын ныр радзурон, ацы лæппу мæм куыд æрбахауд, уый тыххæй.

Æмæ Юригæ ракодта Палкойы хысмæты æнахуыр хабар, Анна Рацгæ йæ куыд ссардта чысыл хæрзуынд сывæллонай, бægънæгæй, халонхæдоны. Зæронд уыдта, Лессингмæ тынг кæй бахъардта уыцы хабар, фæлæ йæ иу хатт дæр нæ фæкъуылымпы кодта, лæг дзырта æмæ дзырдта.

Юригæ йæ ныхас куы фæци, уæд Лессинг æваст фесхъиудта йæ бынатæй, йæ къæхтыл алæууыд æмæ фæлæбурдта зæронды къухмæ.

– Æмæ мын ныр цæмæн ракодтай уыцы кой? – сфарста лæг зыр-зыргæнгæ хъалæсæй.

– Æмæ ма мæ ноджыдæр фæрсгæ дæр кæныс? Ау, ныр дæр нæма бамбæрстай, дæ фырт чи у æмæ йæ кæм агурын хъæуы, уый?!

– Палко? Ницы хуызы! – фæхъæр кодта Лессинг æмæ зæххыл ахауд. Куыдта æмæ худти, мæнæ цыма йæ зонд фæдзæгъæл.

Юригæ йæм иу цасдæр фæкасти æнæ сдзургæ. Стæй йæ худ сиса æмæ Хуыцаумæ кувын байдыдта, Лессингмæ Палкойы ссарыны фаг хъару радт, зæгъгæ. Йæ зæрдыл æрлæууыд сауджын дæр, стæй йын цы дзырд радта мæлгæ-мæлын, уый æнæмæнг

сæххæстгæнинаг кæй у, уый дæр. Бацин кодта Дунайы фендыл, ома, ныр Палко дæр ам хæстæг кæмдæр ис, загъгæ. Æмæ нæ фæрæдыд.

– Мæ чызгæй дæм бадзурон, мæ хур, – фездæхти æрыгон сылгоймагмæ, – ныууадз кæрдæджытæ æмбырд кæнын. Фæлтау марадз, æмæ махæн исты хæринаг фен, уымæн æмæ Палкойы хъæумæ цæуын хъæуы.

Сæ дыууæ дæр байхъуыстой зæрондмæ, æмæ сахаты æрдæг дæр нæма рацыд, афтæ Палко цæттæ уыд дадайы фæдзæхст сæххæст кæнынмæ.

– Дада, æмæ дæхæдæг уыдтæ сауджынмæ? – куыддæр нæуæндгæ бафарста Палко.

– Уыдтæн, уыдтæн, мæ хъæбул. Тынг тыхст у æмæ дæ мысы. Æз ын зæрдæ бавæрдтон, дæу æм кæй ауадздзынæн иу цасдæр, уый тыххæй. Мах æнæ дæу дæр истытæ кæндзыстæм.

– О, мæ зынаргъ дада! – бацин кодта лæппу æмæ ныттыхсти зæронд лæгыл. Уый дæр æй йæ риумæ æрбалхъывта.

– Цæй афæндараст у æмæ сауджынмæ фæкæс, куыд арæхсыс, афтæ. Лæппу араст кæнынмæ куыд хъавыд, афтæ йæ размæ фæци Лессинджи бинойнаг,

– Кæдæм рараст дæ? Кæдæм æй æрвитут? – тарстхуызæй сфарста сылгоймаг.

– Ауадз æй, ма йæ уыром, мæ хур, фæстæмæ йæ рæхджы ардæм хъæуы! – дзуап радта Юригæ.

– Палко, мæн та дзæгъæлæй уадзыс? Нæ, мæ мадыхай, нæ! – загъта лæппу, йæ цæстытæ доны разилгæйæ.

– Знон дæр кæдæмдæр куы ацыдтæ. Тæрсгæ дын кæнын, мæ Мишкойы хуызæн ды дæр фæстæмæ куынае уал æрбаздæхай.

– Æрбаздæхдзынæн. Иу хатт мæ ауадзут сауджынмæ, æхсызгон æй хъæуын. Стæй иудадзыг дæр уыдзынæн сымахимæ.

– Згъоргæ, уæдæ, Палко, – фæфæндараст æй кодта Юригæ, кæд йæ цæстæнгасыл йæ зæрдæйы тыхст зынди, уæддæр.

Зæронды нæ фендыд, Лессинг йæ куысты фæстæ Палкойы ам хæдзары æрбайафа, уый. Фыццаг уал æй бауырнæд, йæ фырт удæгас у, зæрдæбынæй кæй уарзы, уыцы лæппу кæй у, уый.

Палко аивгъуыдта.

– Ныр та, ма хур, исты хæринаг ацæттæ кæн дæ сæрыхи-цауæн, афонмæ æрбацауы йæ куыстæй! – загъта Юригæ æрыгон сылгоймагæн, Палкойы мæт кæнгæйæ.

– Палкойы цæмæн арвыстай уæддæр? – æнкъардæй сфарста сылгоймаг. – Хорз куы зонис, æнæ уый ма бон царын кæй нæу.

– Æмæ йæ ам дæр цæмæ дарон, уæдæ, ды йæ уæддæр куына уарзис.

– Æз æй нæ уарзын? Чи дын загъта уый?

– Куы йæ уарзис, уæд дæ Мишкойы алы бон нал агурис!

О, цытæ мын дзурыс, цытæ? Радт мын Палкойы! – лæгъстæ кæнынмæ фæци Юригæйæн.

– Радтин дын æй бæгуыдæр, дæ Мишкойы бæсты йæ куы райсис, уæд. Дæ лæппу фесæфти бынтондæр, никуал æй ссардзынæ. Фæлæ дын æз Палкойы куы радтин, уæд ма æнæпайда зылд кæнис Мишкойы агурæг?

– Куыннæ, дада, куыннæ. Цалынмæ Палко мемæ ваййы, уæдмæ ма иу чысыл ферох ваййы Мишко, æмæ йыл афтæ зæрдæбынæй нал фæкауын.

– Уæртæ æрбацауы Лессинг дæр уæдæ, æрæвæр ын хæринаг!

„Цы магуыр дæ,“ – ахъуыды кодта Юригæ, лæджы фæлурс цæсгоммæ æмæ йын йæ кæуындзаст цæстытæм кæсгæйæ.

– Мартин! – ахъæр æм кодта ус. – Цы уый зонис? Дада нын йæ Палкойы дæтты! Ныр та уал æй цыдæр хъуыддаджы фæдыл арвыста.

Лессинг ныхъхъæбыс кодта йæ усæн. – Уый æвзæр хабар бæргæ нæу, Евæ, кæй йæ арвыста, уый фæлæ куы ’рбаздæха, уæд æй нæхицæй никæдæм уал ауадздзыстæм. Кæмæ ацыди, уыцы лæгæн та йæ дзæбæхдзинал никуы ницæмæй бафиддзыстæм. Уадз æмæ мах бæсты уыцы лæгæн йæ хæс бафида Палко.

Сылгоймаг донмæ куы рацыд, уæд Юригæ æмæ Лессинг кæрæдзиуы ныттыхстысты.

– Рацгæ рухсаг уæд, фæлæ нын радт хъару дæуæн зæрдæбын арфæ раканынæн, ма зынаргъ хъæбулæн мын цы хæртæ фæдæ, стæй мæхицæн дæр ма, ме ’намонд удæн, уыдоны тыххæй. Мæнæ йæ ныр сауджынмæ кæй арвыстай, уый тыххæй дæр дын стыр бузныг. Науæд мыл ныр цинæй исты æрцыдаид, ам хæдзары йæ

куы æрбайæфтаин, мæнæ мæ лæппу, зæгъгæ, уæд, уæлдайдæр та йæ хъысмæты стыр аххосджын махæдаг кæй дæн, уый нæ рох кæнгæйæ.

АФТИД КЪУХÆЙ, ФÆЛÆ...”

Лæппу цæмæ бæллæд уый фæдта: ногæй та бафтыд йæ уарзон сауджынмæ. Фæлæ ныр хъуыддаг рауад бынтон æндæрхуызон. Сæ дыууæ иумæ тезгъо нал кодтой алæмæты рæсугъд хæххон бæстæйы къæхвæндагтыл. Нал бырыдысты хæрдмæ хохы фæхстыл. Фыццаг бонты кæрæдзимæ аныхас кæнын дæр сæ бон нæ уыд. Фæлæ лæппу цин кодта æмæ арфæгонд уыд Йесо Чырыстийæ, стæй йæ дадайæ, йæ уарзон сауджыны сынтæджы уæлхъус кæй бады, уый тыххæй. Фыццаг бон дохтыр Палкойы равитиынмæ дæр ма хъавыд рынчыны уатæй, миййаг, æй истæмæй куы хъыгдара, уымæй тæрсгæйæ. Фæлæ йæ сауджын нæ бауагъта, йæ къух æм бадаргъ кодта æмæ загъта:

– Палкойы мæ цуры ныуадз, уый мæ чысыл хæлар у. Æрмæст ын загъ, цы йæ кæнын хъæуы, уый, æмæ алцыдæр бакæндзæн. Иннæтæ сеппæт дæр кæнгæ уыйас нæ кæнынц, се ’нæхъуаджы змæлд цас вæййы. Палкойæн та йæ сым дæр нæ хъуысы.

Гъе, афтæмæй Палко баззади рынчыны уæлхъус. Фæкæсынмæ куыд æнæзивæг уыд, уый дохтыр дæр бамбæрста фæстæдæр.

Палко æцæгдæр лæууыд, рынчыны цыдæриддæр хъуыди, уымæ. Уæвгæ йæ уыйас бирæ кæнын дæр ницы хъуыд: рæстæгæй рæстæгмæ йын бадæттын хъуыд ихы къæртт, рудзынг байгом кæнын, кæнæ йæ сæхгæнын. Исты æхсызгондæр хъуыддаджы тыххæй та-иу бауади къухнæмæ æмæ хабар æмбарын кодта сылгоймæгтæн.

Æппæтæй æхсызгондæр ын уыди рынчыны уæлхъус бадын. Кæд æмæ-иу рынчын фæтыхстдæр, уæд-иу йæ чысыл къухтæ йæ риуыл дзуарæвæрд акодта æмæ куывта Хуыцаумæ, куыдта дзы æххуыс. Хуыцау, ахъаз бакæ, рынчынаен фенцондæр кæн йæ уавæр, зæгъгæ.

Сауджын йæхæдæг дæр бирæ куывта йæ уды фервæзын кæныны тыххæй.

– Фæлæ Хуыцау цымæ дзуапп цауыннæ дæтты? – хъуыды кодта люппу. – куы нын хъусы нæ куывд, уый фидарæй зонин, дызæрдзыг ыл нæ кæнын, уæд цæмæ гæсгæ нæй дзуапп!

Стæй та сауджын Палкойы бакæсын кодта Сыгъдæг Фыстæджы. Æмæ дзы цы диссаджы æвирхъау ныхæстæ уыд?..

– Уый бындурыл æз мæхицæн цæрæнуат арæзтон хъæдай, хъæдай, хъæмп æмæ хосæй, – йæхинымæр дзурагау, сдзырдта рынчин, – уыдæттæ æнæманг басудздзысты. Уæдæ куыд дзæгъæлы, куыд æнæпайда арвыстон мæ цард! Фæкодтон бынтон æнæджелбетт фæллæйттæ. Æмæ ирвæзгæ бæргæ фæкодта мæ уд, фæлæ артæй æхсидав раскæфæгау. Ме 'цæг бæсты та мæм хорзæн ницы æрхаудзæн, ницы хорздзинад, ницы кад мæм дзы æнхъæлмæ кæсы. Бæргæ, уыцы фадат ма мын куы уайд ацæрынæн æмæ акувынæн! Фæлæ мæнæ ныр куы амæлон, уæд мын цы бакæна Хуыцау, мæ хуызæн ницæмæн бæзгæ цагъайрагæн?

Рынчин æрцъынд кодта йæ цæстытæ æмæ дыууæ стыр цæссыджы æртылди йæ мæллæг рустыл, тæфсæгæй чи фæсырх, уыдоныл.

Уымæ кæсгæйæ, лæппу дæр йæ цæстытæ доны разылдта.

„Артæй æхсидав раскæфæгау... Фервæздæн, фæлæ артæй фесхъиуæгау. Гъе, æмæ дын мæнæ ацы низ йæхæдæг арт, тыхджын пиллон арт!“ – йæхинымæр ахъуыды кодта лæппу.

– Ох, Палко, цыдæр лæмæг дæн, мæхиуыл æппындæр нæ хæцын, – бахынцъым кодта сауджын иу изæр. Æмæ та уыцы æхсæв туг суæмдта. Дохтыр йæ цурæй нæ рацыд æхсæв бонмæ дæр. Райсоммæ рынчин бынтондæр ныллæмæгъ, йæ хуыз фæцыд. Æмæ Палко йæ цурмæ куы бацыд, уæд æм йæ мидбыл бахудти.

– Ма мыл хъыг кæн, мæ хъæбул! Фенцондæр мын иу чысыл. Мæ рыст фæкъаддæр, мæ фарс дæр мæ ницуал хъыгдары.

– Ницыуал дæ риссы æппындæр? Уæдæ уæд Хуыцаумæ фехъуысти нæ куывд, æмæ ныр мауал тæрс, адзæбæх уыдзынæ.

– Уæдæ, Палко, уæдæ! Хъуысы Йæм нæ курдиат. Дысон федтай? Фæцæй мардтæн, фæлæ мæ нæ бауагъта, мæ цæрæнбоныл ма мын бафтыдта. Абонрайсом та мын Йæ Ныхасы ахæм диссаг

загъта. Бакæс ма 2 тим. 4,8. Уым афтæ фыссынц; „Ныр та мын рæстдзинады фарн стæрхон кæндзæн Хуыцау Йæхæдæг, æнæгæды Тæрхонгæнæг, иу ахæм бон; стæй канд мæнæн нæ, фæлæ сеппæтæн дæр. Йе ’рцыдмæ чи бæллы, уыдонæн“ Ома, хæрзаудæн, хæрзиуагау хайджын уыдзысты, чидæриддæр Чырыстийы уарзта æмæ Йыл иузæрдион уыди, уыдон сеппæт дæр. Мæ низы зынтæй мæ куы сыстын кæнид, уæд ын цæттæ уаин бæргæ мыггагмæ дæр лæггад кæнынмæ. Мæ сабийы бонты куыд ахуыр уыдтæн, афтæ ирвæзыны мадзал иудадзыг дæр агуырджон исты хъуыддæгты. Фæлæ ныр Хуыцауы куы бафæнда мæн айсын, уæддæр мæ ницы хуызы бафæндид нæ Уæларвон Фыды раз афтид армæй æрлæууын.

Сауджын уыдæттæ дзырдта тынг сабырæй. Лæппуйы бахъуыд сынтагмæ æргуыбыр кæнын, цæмæй йæ хъуса, уый тыххæй.

Лæппуйæ рынчын бацагуырджы бИ-æм Псалмæй фыццаг аст стихы хъæрæй бакæсын.

„Æрмæстдæр Хуыцауы бон у мæ уд æрсабыр кæнын; Хуыцауы бон мæ фервæзын кæнын“, – йæхинымæр дзурагау дзырдта дæрддæр. – „Æрмæстдæр Уый у мæ ирвæзынгæнæг, мæ удыл хæцæг: ууыл никуыуал фæдызæрдыг уыдзынæн“.

– Ох, куыд хорз у уæдæ афтæ! Уæд ма бафæраздынæн, нал мæ басæтдзæн мæ низ.

Уыцы ныхæсты фæстæ рынчын афынæй.

Уæдæй фæстæмæ дохтыры амынды æмæ фæндонты сæр ницæмæн уал бахъуыди сауджыны. Нал æм байхъуыста. Кувæг адæм æм цæуын байдыдтой йæ хæдзармæ æмæ семæ ныхас кодта æнæниз лæгау. Хабар кæрæдзийæн хъусын кодтой адæм, йæ хæдзармæ йæм цæуæн ис, зæгъгæ, æмæ-иу хаттгай дæсгæйттæ дæр баисты сауджыны фенынмæ.

– Дæхæдæг дæхицæн тынг зиан хæсдзынæ, афтæ бирæ куы дзурай, уæд. – Дохтыры уыцы ныхæстæ фехъуыста Палко.

– Ма мын æй басусæг кæн, дæ хорзæхæй, æппындæр куы никаимæ дзурон, уæд ма дæумæ гæсгæ цас фæцæрдзынæн?

Сауджын фæлæбурджы дохтыры къухмæ.

– Уый дын мæ бон зæгъын нæу, – æнæбары дзуапп радта дохтыр.

– Ёвæццагæн, ма иу цалдæр къуырийы, мæхи тынг куы хъа-
хъхъæнон, уæд, нæ?

– О, фæлæ чи зоны, цалдæр боны дæр...

– Уæдæ Хуыцауы æвджид фæуæд мæ уд. Фæлæ мæ мæхи дæр
барæвдз хъæуы.

– Кув, Палко, дæ тых дæ бонæй, цæмæй мын Хуыцау фаг
хъару радта æнусон цардмæ, сеппæтæн дæр раст фæндаг баца-
моньнæн, уый ма мын куыд бантыса, афтæ, – цалдæр хатты бад-
зырдта уыцы ныхæстæ лæппумæ.

Палко бакодта, цы хъуыд, уый æмæ Хуыцау æнахуыр дис-
саджы æххуыс фæци Йæ мæлатдзаг лæггадгæнæгæн.

– Мæлыны къахыл лæууын, фæлæ мыл уæддæр баууæндут:
уæхи хъуыддæгты руаджы уæ къухы нæ бафтдзæн æнусон цард;
уæ зæды хæйттæ дæр уын нæ баххуыс кæндзысты уæларвтæм
бахуын! Чырысти уæ фервæзын кодта, Голгофы, сымах сæрыл
Йæхи улы æрхæсгæйæ! Уый – Хуыцауы Уæрыкк у, дунейы тæри-
гæдтæ Йæхимаæ Чи исы, уыцы Хуыцауыхай! Мæнæн мæ тæри-
гæдтæ ныббарста. Сымахæн дæр сæ афтæ ныххатыр кæндзæн,
куы Йæм бакуват, куы Йæм аздæхат, уæд! „Гъе, афтæ амыдта
адæмæн сауджын.

Уый фæстæ ног къуыри райста Библийы бирæ чингуытæ æмæ
сæ байуæрста, кæй хъуыд, уыдонæн.

– Мачи уын сæ байсæд, – фæдзæхста алкæмæн дæр.

– Ацы чиныг у удæгас Хуыцауы æнусон Ныхас. Æмæ йæ
кæсут рæнхъ рæнхъы фæстæ, æууæндут ыл æмæ цæрут йæ амын-
дмæ гæсгæ! Æмæ уын Хуыцау бацамондзæн фæндаг намысмæ,
мæнæн куыд бацамыдта, афтæ. Йесойы æз айстон мæ зæрдæмæ.
Æмæ мын кæд мæлынафон нæма у, уæддæр... Ох, æмæ куы зоник-
кат, куыд амондддын дæн!

Æмæ уый алчи дæр уыдта, адæм дис кодтой, ахæм амонджын
рынчын ныр йедтæмæ кæй нукуы федтой, ууыл.

Фæлæ йæ уæддæр Палкойæ хуыздæр ничи æмбæрста. Куы
ничи сæм-иу уыд, уæд-иу Палко æнæ сыбырттæй бабадти рын-
чыны уæлхъус æмæ иу лæг, фынай уæвгæйæ дæр, лæппуйы къух
уæгъд нæ кодта. Йæ дзыхæй дзырд нæ хауд, афтæмæй йæ цæсгом
фырцинай ныррухс.

Палко, уыргæ дæр мæ нæ кæны, Кæй нæма федтам, æнæ фенгæйæ дæр Кæй бауарзтам, Уый тагъд фендзынæн æз.

– Ох, – ныуулафыд лæппу, мæнæн дæр демæ ацæуæн куы уайд!

– Нæ, нæ! Ды йын лæггад ам кæн, зæххыл, цалынмæ дын бар дæтты, уæдмæ! Уæдæ куыд амондджын уаин, мæ цард Ыл иууылдæр кæрæй – кæронмæ куы бахардз кодтаин, уæд! Дæ рæстæг куы 'рхæццæ уа, мæ хур, уæд мæ фæд-фæд рацæудзынæ æмæ мын радзурдзынæ, уыцы адæм Хуыцауы ныхас кастысты, æви нæ, стæй Йыл баууæндыдысты, бауырныдта сæ, æви нæ. Ныр та уал иузæрд-ионæй баззай кæронмæ нæ кадджын, нæ цытджын Хуыцауыл!

ÆХСЫЗГОН САХАТ

Ныр дыккаг сабат æрхæццæ, Палко йæ зынаргъ сауджынмæ куы æрбацыд, уæдæй ардæм. Æмæ уалынмæ рынчыны хо дæр схæццæ бæрæггæнæг. Йæ æфсымары афтæ тыхстæй куы федта, уæд æм дзурын дæр нал цыд, йæ ныфс асаст. Сæхицæй йемæ ракодта ног капланы дæр, сæ чысыл хъæуы сауджыны бæсты чи кусы, уый. Æмæ ам хъуамæ æрлæууыдаид рынчын сауджыны бынаты.

– Ныр иунæг нал дæн, мæ хур, æмæ ауай, абæрæг кæн дæхионты, баулаф уæ хæххон сыгъдæг уæлдæфæй, – бамбарын кодта Палкойæн рынчын. – Фæлæ дæ ма фæрох уæд, къуырисæры мæм фæстæмæ фæзын. Саламтæ радт уæхимæ сеппæтæн дæр, уæлдайдæр дадайæн. Мæ номæй салам нæ хæхтæн дæр, мæ цæстæй кæй никуал фендзынæн, уыдонæн. Кæд, мийаг, дæ „хуры бæстæм“ бафтай, уæд ахъуыды кæн арвы дуарыл, ууылты бахиздзынæн рæхджы ме 'цæг дунемæ, „хуры бæстæм“, мигъты æдте кæмдæр дард.

Уыцы ныхæстæм сæ зæрдæ суынгæг, йæ цуры чи уыд, уыдонæн, фæлæ Палко хъæбæр лæууыд, йæхиуыл фидар хæцыд. Уый хыгъд фæкуыдта хæкъуырццæй фæстæдæр, фæндагыл, сæхимæ цæугæйæ, уæлдайдæр карст уыгæрдæнтæм куы бахæццæ, сауджынимæ фыццаг хатт кæм сæмбæлдысты, уырдаем, уæд. Гъе, уыцы тæккæ ран сæ фыццаг фембæлды ныхас кодтой Хуыцаумæ кувæн чиныгыл.

Ох, куыд тынг бахъыг кодта æвзонг лæппу, йæ зынаргъ хæлар

ардæм кæй никуюл æрбацаудзæн, ууыл! Ныр Палко никуюл æрбаддзæн ацы ран сауджыны къæхты бын! Фæлæ цæй æнкъард, куыд æрхæндæг уыд уыцы бон угæрдæн дæр! Цæвæг ахафта кæрдæг иууылдæр æмæ дзы иунаг дидинаг дæр нал рафтыдта хъопæг. Мæргътæ ныхъхъус сты, нал разындысты гæлæбута дæр, æдзух дидинагæй дидинагмæ чи пæррæст кодта, уыдон. Суанг ма хур дæр бамбæхсти сау мигъты чъылдыммæ. Тагъд та хъуамæ ныккалдтаид тæрк къæвда, фæлæ Палко уый дæр нæ фиппайдта. Цыди йæ цыдæй æмæ куыдта. Æмæ дын уалынмæ куы ауынид диссаджы рæсугъд æрдын, æрмæст æдзухдæр кæм уыд, уымæй чысыл уæлдæр, стæй æцæг дуары æнгæс. Лæппу хæрдмæ скаст арвы дуармæ, йæ цæсты сыг калгæ. Æмæ куыд рæсугъд уыди! Фæлæ тынг бæрзонд, тынг!

Палко æмбæрста, сауджын ууылты куы бамидæг уа, æмæ дуар Йæ фæдыл куы ахгæна йæхæдæг йæхи æгъдауæй, уæд уырдыгæй никуюл раздæхдзæн йæ уарзон хæлар, мыггагмæ дæр баззайдзæн уым, Йесо Чырыстыйы цур. Уый йæ æнæмæнг айсдзæн Йæхимæ, иудадзыг дæр Йемæ уа Йæ лæггадгæнаг дæр æмæ Йын уына Йе стыр цыт, Йæ намыс, знон Иоанны Евангелийы куыд бакасты-сты, афтæ.

– О, мæ зынаргъ Йесо, айс мæн дæр Дæхимæ! – скуывта лæппу, йæ къухтæ дзуарæвардæй йæ риумæ балхъивгæйæ. – Науæд цы ми кæндзынæн ам иунагæй, мæ хæлар сауджын Дæумæ куы ацæуа, уæд? Дада ныр зæронд у, æмæ та уый дæр Рацгæйы хуызæн куы амæла, уæд цы фæуыдзынæн, кæмæ бакъул кæндзынæн мæ сæр? Сауджын мæ бæргæ хъавыд йæхимæ айсынмæ, æмæ мæ исгæ дæр акодтаид, дызæрдыг ыл нæ кæнын. Фæлæ ма ныр кæмæ бацаудзынæн? Баууæнд мыл, нæ зынаргъ Ирвæзынгæнаг, æппындæр мæ ам нал фæнды баззайын, сауджын куы амæла, уæд Иннæты хъуыддаг мæн нæй, стæй мæ зæрдæ дæр ницæмæй рухс кæны æппындæр. Æмæ ма Хуыцауы чиныгæй дæр исты ногæй куы базонон, уæд ма йæ кæмæн радзурдзынæн? Сауджын дын уым уæларвты алцæмæй дæр Дæхи бафæрсдзæн æмæ йын алцыдæр бамбарын кæндзынæ. Фæлæ ма мæнæн ам æнæ мæ хæлар чи цы бамбарын кæндзæн?

Дзæггæл лæппуйы сæрма уæдмæ цæхæртæ калын байдыдта арв, нæрыд йæ тых йæ бонæй.

Сауджын иукæддæр Палкойæн ракодта пахуымпар Илияйы кой, Хуыцау тыхджын уарзтæй кæй уарзта æмæ уæларвæй цæхæр-калгæ уæрдон цæхæркалгæ бæхтыл ифтыгъдæй кæмæ æрæрвыста, Йæхимæ йæ сласыны тыххæй, гъе уыцы Илияйы хабар. Æмæ лæппумæ афтæ касти уыцы сахат, цыма уæларвон уæрдоны гуыр-гуыр хъусы æмæ цыма арвы дуар уæрдонæн байгом чындæуыд йæ зынаргъ сауджыны ласæг цæхæркалгæ уæрдонæн, уыйау.

Уалынмæ та разынди хуры цæст дæр, арвы дуар æнæзынгæ атади æмæ уайтагъд „хуры бæстæ“ æнæхъæнæй дæр ныррухс æцæг хурæй. Æрмæст ма иу чысыл мигъы къуымбилæй иугай æртæхта згъæлди тыхджын къæвдайы фæстæ.

Лæппууыл уыди йæ ног дарæс, сауджыны хæдзары кæй дардта, уый. Æмæ, ныххуылыдзæй тæрсгæйæ, къæвдайæ балыгъди иуварс лæгæтмæ. Уырдаæм куы бахæццæ, уæд дзы ауыдта кæйдæр, ам сæ хæхбæсты кæй никуыма фæдта, ахæм æрыгон лæджы. Цыма уым исты агуырда.

Палкойæ уыцы сахат æрбайрох йæ хъыг.

– Исты, мийяг, агурыс? – бафарста Палко. Æнæзонгæ лæг фездæхти лæппумæ. Палко йын салам загъта æмæ уый дæр дзу-апп радта.

– Цы агурын, зæгъгæ, мæ цыма фарстай? Æмæ кæд исты зонис, уæд мын зæгъ, ам чи ваййы цыма, ацы лæгæты?

– Чи, зæгъыс? – сфарста йæ Палко, дисгæнгæ. Дядя Лессинг дзы уыди иу хатт, стæй ма æртæ хатты та нæ сауджын, фæлаæ уый ардаæм ныр никуал æрбацæудзæн, стæй æз дæр, – æнкъардæй загъта лæппу. – Лæгæт та мæн у.

– Дæу, зæгъыс? – бахудагау кодта æнахуыр фæндаггон.

Палко йæм лыстæгдæр бакæстытæ кодта. Æмæ разынди æрыгон лæппу-лæг, мастеры дарæсы.

– Æмæ кæдæй нырмæ у ацы лæгæт дæу? Стæй дын æй чи радта?

Лæппу æвиппайды фæфсæрмыгомау, йæ бурдзыкку къæбæлдзыг сæрыл схæцыд æмæ загъта:

– Хуыцауы чиниджы афтæ фыст ис: „Æппæт дæр дæу у“. Уый сауджын афтæ æмбæрста: „Хуыцау дуне æнæхъæнæй дæр радта адæмæн“. Æз Дзы ракуырдатон ацы лæгæт, æмæ мын æй радта.

– Кæсын дæм æмæ зондджын лæппуйы хуызæн дæ, – бахудти

арцауаггәг. – Ёз ма хицауимә ам фәцардтән әнәхъән цыппар къуырийы, фәлә йә уәддәр Хуыцауәй нә ракуырдам нәхицән.

– Ам цардыстут, зәгъыс? – афарста Палко. – Ёмә дзы уагәр цы ми кодтат әнәхъән цыппар къуырийы?

– Ма хицау фәнизджын әмә йә дохтыртә ардәм әрбарвыстой. Хуыцауимә йә иумә хибарәй уәвын фәндыди. Ёмә мән дәр йемә ракодта ардәм. Уыцы рәстәджы әз фәстаг аз ахуыр кодтон йә хәларттәй иумә, әмә ам әрцардыстәм. Хәринагәй нә цы хъуыд, уыдон әз хастон ам хәстәг хъәутәй. Ёцагәләттәй нә ничи зыдта. Арт никуы бандзәрстам. Уымән әмә цымдтам әхсыр. хордтам дзул, дыргътә. Нә лыстән та уыди нәууыл, – нә уәлә хъәццултә. Ёмә әппындәр хъаст ницәмәй кодтам, әвзәр нә цардыстәм. Ма хицау бонәу-бон әнәниздәр кодта. Ёмә мәм афтә кәсы, әвәдза йә фәстәмә горәтмә цәуын нә бахъуыдаид йә чингуытәм, уәд ма афонмә дәр цәрид. Фәлә ныр рухсаг уәд, цы мәрдты ис, уыцы мәрдты, йә фәллад уадзы уымәл зәххы бын.

Ёз та мастер дән әмә ма бафәндыд иу чысыл әдтәмә ракәсын, дуне фенын. Ма фәндаг уал ауылты ракодтон, цымә, зәгъын, уыцы чыныг цы фәци, ма хицау ам ләгәты кәй ныууагъта, уый. Фәлә йә нә уынын, ам нал ис. Исчи йә ссардта, әвәццәгән, әмә йә йәхицән ахаста. Ёвәццәгән, әй кәсгә дәр кодта рәнхъ рәнхъы фәдыл, йә фыццаг фарсыл куыд фыст уыд, афтә.

Ләшпуйән йә туг нылләууәгау кодта фыр диссагәй.

– Мәнә, уыцы чыныг! – бадзырдта ләгмә, чыныг йә дәлармәй раласгәйә. – Уәдә йә дә хицау ныууагъта ам, зәгъыс, нә!

– Равдис ма мәм әй! Мәнә куы баихсыди бынтондәр! Ам әй ссардтай?

Дыууәйә дәр әрбадтысты ләгәтмә бацауәны әмә Палко фәкхәртт дзурынмә.

– Раст дын куы зәгъон, уәд әй мах кастыстәм рәнхъ рәнхъы фәдыл әмә йә фәрцы әууәндын байдыдтам Йесо Чырысти-йыл, гье афтәмәй ссардтам фәндаг әцәг „хуры бәстәм“.

Дә хицау дәр, әвәццәгән, зыдта уыцы фәндаг, нә?

– Уый йә куыд зыдта, афтә йә зынтәй зондзән әндәр исчи, – ныууәфыд ләг.

– Ёмæ амарди, нæ? Уæдæ дæу дæр дзæггæл ныууаггта, нæ? Цæхæр калгæ уæрдоны цæугæйæ, æмæ ныр уыцы Йесойы, стæй уыцы аламæты „хуры бæстæ?“ Ёмæ ныр сауджын, куы амæла, уæд уым сæмбæлдзысты? Ёз ын бафæдзæхсдзынæн, цæмæй уыцы бæстæйы мæнæй салам радта дæ хицауæн æмæ йын арфæ ракаæна, ацы чиныг кæй ныууаггта æмæ йæ куыд кæсын хъæуы, уый нын кæй бацамыдта, уый тыххæй.

Фæндаггон йæ цæсты сыг асæрфта.

– Ёмæ ды дæр зоныс уыцы фæндаг, нæ? – афарста Палко.

– Ёз? Нæ, мæ хур! Ёз дæр æм дæ хуызæн куы байхъуыстаин, уæд æй кастайын æмæ йыл баууæндыдаин, – мæ хицау мæнæн дæр балавар кодта ахæм чиныг, æмæ уый фæрцы æз дæр ссарда-тин уыцы фæндаг. Фæлæ йæ нал кастæн æмæ йыл нал æууæндыдтæн, – заггта уазæг.

– Ёмæ куыд бакодтай ахæм æдылы ми? – ныддис кодта Палко. – Ныр ыл фæсмон нæ кæныс? Ёмæ та йæ ногæй агурын байдайдзынæ уыцы фæндаг, нæ? Ахъуыды ма кæн, дæ хицауыл дæр цы æрцыдаид, æмæ мæ хæлар сауджын дæр ныр цы ми кодтаид, Йесомæ фæндаг куынæ базыдтаиккой, уæд?

Хорз! Ныр фæцæуон æз мæ дадамæ. Балæггстæ кæнон дядя Лишкæйæн, цæмæй дæ йæхимæ бауадза æхсæвиуат кæнынмæ. Уæд дын фадат уызæн неппæтæн дæр дæ хицауы хабæрттæ радзурынæн. Дада æмæ дядя Лишкæ арæх саггæс кодтой æмæ сæ бонницы æрхъуыды кæнын бацис, чиныг ацы лæгæты ныууадзын кæй зæрды æрæфтыд, уый базонынæн. Ёмæ дзы фысгæ дæр раст кæнынц, ахæм сусæггаг нæй бæстыл, чи нæ рахъæр уа.

– Уæлдайдæр та мæ хицау уæд тынг раст заггта, Хуыцау, дам, Йæхæдæг Йæхи Ныхасы тыххæй афтæ дзуры „дзæггæл хуымæтæджы йæм æнæ дзуаппæй фæстæмæ нæ раздæхы, фæлæ бакæны, Хуыцауæн Йæхи цы фæнды, уыцы хъуыддаг, стæй саразы, цы нысаны тыххæй æрвыст æрцыд зæхмæ, уый.“ Ахæм дзуапп радта æрбацæуæг, ныджджих уæвгæйæ.

Афтæ ныхæстагæнгæ уалынмæ бахæццæ сты Палкойы сахъаримæ. Палко ма йæхæдæг уæвгæ дæр фæивгъуыдта сæ хæдзарæй, Дунай цингæнгæ йæ размæ нæ разгъоргæйæ, уæд.

– Хорз, хорз, Дунай! Зонын, уарзыс мæ. Ёз дæр дæ уарзын.

Фәлә мыл мауал гәппытә кән, мә ног дарәстә мын счъизи кәндзынә. Кәсын дәм, әмә әшпындәр коммә нә кәсыс, нә ивыс дә уаг.

Дунай йәм байхъуыста әмә мидәмә базгъордта, цыма әфси-нән хъусын кодта, Палко әрбахәццә, загъгә. Әмә куыд цин кодта!..

Ләппу дәр куыннә бахъәлдзәг, куыд ыл цин кәнынц, уый куы федта, уәд.

Лессинг хәдзары нә уыд. Палко дзы баййәфта дадайы, дядя Лишкәйы әмә уазәг сылгоймаджы. Ләгтә дыууәйә дәр чысыл дисы нә бацыдысты, Палко „хуры бәстәйы“ кәуыл сәмбәлд, уый куы базыдтой, уәд.

Лессинджы ус баләууыд уазәгән әхсәвәр цәттә кәныныл. Лишкә та йә йәхима хуыдта әхсәвиуат бакәнынмә. Уазәг радзырдта, йә хицауимә куыд цардысты, чи уыд йә хицау, цыбырдзырдәй, цыдәриддәр зыдта, уыдон рахабар кодта. Тынг дисагән әм хъуыстой фысымтә әмхуызонәй дәр. Ләгәты цы чиныг ссардта Палко, уый сын ныр сси уәлдай зынаргъдәр, уәлдай ахсджиагдәр.

Уалынмә әхсәвәр дәр сцәттә, әмә Юригә әваст афтә фәкодта:

– Палко, дядя Лессингән, әвәццәгән, әмә абон уәззау хәс-синаг сты йә кусәнгәрзтә, әмә уәд та Лишкәйы хәдзары онг йә размә ауаис әмә йын йә фәрәт уәддәр райс дәхима, аххуыс ын кән.

Ләппу фестад әмә уәртә фезгъоры. абон уый цәттә уыд цыдәриддәр бакәнынмә, дада йын цы загътаид, уый, уымән әмә дада йәхәдәг дәр тынг бацин кодта Палкойы әрбацыдыл, стәй канд дада нә, фәлә Лишкә дәр. Цы йыл әрцыд, уымән йәхәдәг дәр ницы бәлвырд бамбәрста ләппу, фәлә цымәй-дәр йә зәрдә фәфидар, фәхъәлдзәгдәр. Йәхинымәр бамбәр-ста, Хуыцау бахизәд, фәлә сауджын куы амәлид, уәддәр иунәг нә баззайдзән, фәхәццәг ыл уыдзән, ныртәккә йә цуры чи ис, уыдонәй. Дада уазәгән бафәдзәхста, Лессинг куы әрбацәуа, уәд хабәрттә иууылдәр уымән дәр куыд радзура, афтә.

Палко ацыд әмә ма Лишкәйы хәдзармә әмбис цыд уыдаид,

афтæ уым амбæлд Лессингыл, куыствæлладæй хъуыдытæгæнгæ уæззау цыд кодта Мартин.

– Де ’зæр хорз, дядя!

– О, Палко кæцæй фæдæ! – бацин кодта Лессинг йæ фæрæт ма йæ къухæй дæр æрхауд, уæвгæ та йæм æндæр ницы уыд хæсси-нагæй.

– Фæзындтæн та, дядя, фæзындтæн æз дæр – йæ мæллæг чысыл къух бадаргъ кодта кусæг лæджы дæрзæг къухмæ.

– Аххуыс кæнынмæ дын рауадтæн, фæлæ дæм куы ницы ис!

– Уæззау уаргъ мæм уыд, раст зæгъын хъæуы, æмæ йæ Лишкæйы сахъарийы ныууагътон. – Æмæ кæрæдзи къухтыл хæцгæ рараст сты сæхимæ.

Иуцæсдæр куы рауадысты æнæ дзургæйæ, уæд Палко йæхи нал бауырæдта æмæ сфарста Лессинджы.

– Цы кæныс, цы дыл æрцыд? Æви нæфæразгæ дæ?

– Цæмæн дæм афтæ кæсы?

– Уымæн æмæ ныхъхъус дæ, ницы дзурыс. Ма дын фæхъыг уæд мæ ныхас, фæлæ цыдæр мæстыхуыз дæ, цыдæр æнахуыр. Иннæтæ дæр нæхимæ ахæм куыддæртæ, нæ сæ бамбæрстон.

– Цы дын зæгъон, уый зоныс, Палко, – сдзырдта Лессинг, кæдæм ахæццæ сты, уым зæххыл нæууыл æрбадгæйæ, – абадæм уал мæнæ ацы ран иу чысыл, бафæлладтæн... Æмæ дын уæд радзурдзынæн, цалынмæ ды нæхимæ нæ уыдтæ, уæдмæ не ’ппæтыл дæр цы æрцыд, уый.

Æмæ лæджы хъæлæс ныддыз-дыз кодта.

– Исты дыл æрцыд, æви? – Дисы бын æй фæкодта лæппу. – Уайтагъд дæр дæм мæ зæрдæ фехсайдта. Цæмæн? Нæ зоныс.

– Æрцыд, æрцыд, мæ хур, нæ зоныс, ды цы зæгъдзынæ, фæлæ кæддæр-уæддæр ссардтон мæ сæфт хъæбулы, мæ Мишкойй!

– Цытæ дзурыс?! Фырдиссагæй, фырцинай фæхъæр кодта Палко.

– Кæд æмæ куыд æрцыд уыцы æбуалгъы диссаг? Дæ хорзæхæй! Радзур мын æй йæ тæккæ сæрай! – балагъстæ кодта лæппу.

– Лессинг йæхи тыхуырæд кодта, ныхъхъæбыс кæнид ныртæккæ лæппуыйы, йæ риумæ йæ нылхъивид... Фæлæ йæ къæхты бынай ныуулафыд.

– Хорз, ракенон дын хабар йа сарай. Ды, авадза, сауджынан куына радзырдтаис, Анна Рацка да ссардта амә ма ус та йа ләшпуйы агуры, уый, уәд абон дәр ма нә зонин, ма магуыр хәбул кәцы ран ис, цы бәсты, цы хәхты цәры, уый. Дәхәдәг зоныс, да хәлар сауджын йәхимә бацауын кодта дадайы амә йын радзырдта хабар, дада та-манән. Амә афтәмай кәддәр-уәддәр, ныр авд әнәхән азы йа фәдыл зилахар кәмән кәнәм, уыцы Мишкойы ссардтон! Амә раст зәггыс; әз та хуамә дәуән радзурон, ма ләшпуйы куыд фесәфтон, уый.

Палкойы бәргә нә фәндыдаид, авадза, әнкъард хабәрттәм хъусын. Фәлә Лессинг ахәм әвирхәу хабәрттә ракодта йәхә-дәг йәхи цардәй амә бынтондәр йа сәр әруагъта. Магуырәг, йа ус!.. Куыд хуамә нә фәцыдаид йа зонд? Фыр зәрдәрыстәй йа сәр фәдзәгъәл. Куыдфәстәмә цыма Лессинджи ныхас ма Палко кәмдәр фехъуыста, афтә йәм цыдәр тынг зонгә хабар кәсын байдыдта: цавәрдәр сылгоймаг цыма Мишкойы ссардта хохы амә йа йәхи сывәллонау хъомыл кодта. „Мәнә ма тәккә хуызән“, – ахъуыды кодта ләшпу. – Амә куыд диссаг у, уыцы сәфт ләшпу дәр, магуырәг, иу зәронд ләгәй ахаудта иннә зәрондмә. Цыбырдзырдәй йа бауазәг кодтой әцагәлон Хуы-цауы уарзон адәм“. – Уалынмә Лессинг ныхъхъус, ницуал дзырдта, цыма цы дзырдтаид, уый нал уыд, әви цы ма загътаид, уый нал зыдта.

– Дядя Лессинг! Амә уә ләшпу уыцы дыккаг зәронд дадамә ис ныр дәр? – афарста Палко.

– Уәдә, Палко, нырма уымә, – загъта Лессинг, йа къәхты бынәй уләфгә.

– Амә ма йәм цәмә кәсут, уәхимә йа цәуылнә әрбакә-нут, цәмай йа дә тәригъәдтаг бинойнаг мауал агура?

– ХЪуыддаг куыд у, уый зоныс, Палко? Миййаг, ма йа фыд схонын куына уал бакома, цы фыдәбәтты йа баппәрстон, уыдоны фәста, кәд ын ныр әвзәрәй ницуал ракенин, уәддәр. Уәдәй фәстәмә ма хъуыры иу хуыпп дәр нал ауагътон носты номыл. Ам, хәхбәсты ссардтон Йесо Чырыстийы амә мын уый ныббарста ма тәригъәдтә. Фәлә ма фырты цәсгомы раз әвәц-цәгән, уәддәр, аххосджынәй баззайдзынән цәрәнбонты.

Йæхæдæг æй зоны, дард ранмæ йæ хæхбæстæм кæй ахастон æмæ мæн аххосæй бирæ кæй фæрахау-бахуу кодта æнæ мады рæвдыдæй, уый. Æмæ ныр, миййаг, мæн æцæгæлоныл куы нымайа, йæхи æнамонд гуырды куы схона. Уæд ын уæвгæ дæр мæ бон цы у? Зæронд лæгмæ йæхи нымайы амондджыныл, уымæн æмæ йыл сахуыр. Фæлæ йæ кæд æз, зæгъæн куыд нæй, ахæм уарзтæй уарзын, уæддæр ын æцæгæлоны ад кæндзынæн.

– О! Бынтон дзæгъæлы хъуыды кæныс афтæ! – Ныддис кодта Палко, йæ къухмæ йын февналгæйæ. – Æрбакæн æй дæхимæ. Йесо Чырысти дын баххуыс кæндзæн, дæ Мишкойæн дæр дæ бауарзын кæндзæн. Мах дæ бинойнагимæ бирæ фæкуывтам Йесомæ, цæмæй дын баххуыс кæна уæ лæппуйы ссарынæн. Æз уайтагъддæр загътон, исчи уын æй йæхимæ райста. Нæ куывд нын Йесо æнæ фехъусгæ нæ фæцадаид; æмæ уын æххуыс дæр бакæндзæн. Ма тыхсут, уæ къухмæ йæ хъæуы!

– Æмæ, зæгъæм, Палко, нæ лæппуйы бынаты ды дæ, уæд мæ нæ фæтæрис? – æваст афарста Лессинг. – Ды сразы уаис дадайы ныууадзын æмæ махмæ рацæуыныл?

Лæппу фæсырх æмæ арф ныууæфыд, йæ къухтæй йæ сæрыл фæхæцгæйæ, æмæ хъуыдыты аныгъуылд.

– Палко, ды мæ банымаис дæхи фыдыл? Æцæгæлон мæ нал схонис? Исты хуызы мæ бауарзис? – фарста Лессинг, лæппуйы йæхимæ здахгæйæ.

– Нæ, дядя, мæнмæ гæсгæ дæ исчи нал схонин, уымæн æмæ дæ уарзын.

– Ды мæн? Куыд ницæйаг дæн, уый зоныс, афтæмæй мæ уарзыс?

– Афтæ ма дзур, дядя, хъыг мын у, – загъта Палко, Йæ къухæй лæджы дзых ахгæнгæйæ. Æмæ дарддæр ахæм хабар радзырдта:

– Иухатт мæ сауджынæн бахъуыди нæ Евангели хъæрæй кæсын! Æмæ дзы кæцыдæр ран фыссынц алы адæмты тыххæй. Фæлæ дзы дарддæр амынд ис: „Æмæ ахæмтæ уыдысты сыхахæй чидæртæ, фæлæ ныр афтæ нал сты. – Уæд мын сауджын загъта, Йесо йæ тæригъæдтæ иууылдæр ныббарста æгъатыр лæгæн, æххуыс курæг æм куы бакуывта, уæд. Уыцы бонæй фæстæмæ æгъатыр лæг бынтон æндæр фестæди.

– Фәлә ма ахъуыды кән, Палко, мә ләппу куы уайыс, уәд мын ныххатыр кәнис?

– Ныххатыр, зәгъыс? Ома, цы? – дисы бацыд ләппу.

– Куыд цы? Мә тәригъәдты азарәй ахаудтә әцәгәлон адәмы къухтәм әмә фәрахау-бахау кодтай кәм әддәрәгонәй, әнә мад, әнә фыдәй? Цы ма вәййы, уәдә тәригъәд хъуыддаг?!.

– Әз дә ләппуйә куы уаин, уәд дын ныббарин, дядя, фәлә... – ләппу йәхи ратыдта Лессинджы хъәбысәй әмә йә комкоммә әрләууыд.

– Уыдәттә мәнән цәмән дзурыс, уый ма мын әргомай куы зәгъыс! Әви дә ләппу әз дән?

– Лессинг йә армы тәапәнтәй бамбәрзта йә цәсгом әмә хъусәй ләууыд.

– Дяденькә, әз дән уәдә дә ләппу? – сфарста Палко әмә йә сәрәй банцой кодта Лессинджы уәхскыл.

– Ды дә, ды, мә ләппу! Әмә мын цәй зын у, уәдә дәуән уыцы әцәг хабар зәгъын!

Уый адыл ләг фәгәпп кодта йә бынатәй әмә пьатә кәнын-мә фәци Палкойән, йә былтән, йә ныхән, йә цәстытән, йә рустән...

– Мә хъәбул! Мә хуры хай! Мә зәрдәйы уидаг! Мә цәсты рух!..

– Кәугә ма кән, дядя! – ләгъстәмә фәци ләппу, фәлә йәхицән дәр фырцинәй йә гыццыл зәрдә фәцәйскъуыд.

– Әз дын дядя нә дән, мауал мә хон афтә, әз дә фыд дән әмә мә дә фыдыл нымай, папә мә хон, уыцы дзырд фехъусыны амонд мәм кәдәй – уәдәй рауадз, уый курәг дә дән. Хон мә дә фыд, дә папә!

– Папә, мә зынаргъ, мә уарзон папә! – Фәхъәр кодта ләппу әмә йә уадултыл әргәр-гәр кодтой йә цәсты сыгтә.

Ныр әй мәт кәнын нал бахъәудзән, дада куы амәла, уәд цы фәуыдзән, ууыл. Ныр ын ис мад әмә фыд. Әлләх, әлләх, цы диссаджы хәларзәрдә у Йесо!

Юригә әмә иннәтә әнхәлмә кәсынай баффәлладысты, цалынмә сәм адон хәццә кодтой, уәдмә. Фыд әмә фырт, кәрәдзи къухтыл хәцгә, мидаәмә сә халагъудмә куы бацыды-

сты сә цаҫгәмттә, хурау, рухсәй, уәд зәронд Юригә уай-тагъддәр фембәрста хабар әмә йә цинән кәрон нал уыд, фыд әмә фырт кәрәдзи кәй ссардтой, ууыл.

Әрцауәггаг уазәг та дзырдта әмә дзырдта йә хицауы хабәрттә. Әмә йәм чи хъуыста, уыдонәй, әвәццәгән, никуал ферох уыдзысты уыцы диссагтә. Фәлә уый дәр, әвәццәгән, йә зәрдыл бирә рәстәг фәдардзән, Лессингәй әмә Юригәйә кәй фехъуыста, уыцы сәфт сывәллоны хабар, стәй йә куыд ссардтой, уыцы әнахуыр диссаг дәр.

– Кәсыс, Палко, дәхәдәг мын айфыццаг цы аргъау ракодтай, раст уый хуызән: принц дәр хәхбәсты йә фыды куы агуырда, уәд ссардта йә фыды дәр әмә „хуры бәстә“ дәр. Дәу хабар дәр раст афтә рауад.

„ХУРЫ БӘСТӘМ АЛӘМӘТЫ БАХИЗӘН“

Ацы аз фәззәг әрбаләууыд әнахуыр раджы. Әмә уайтагъд цы халас равәрдта, уымәй асыдысты, дидинаәджы мыггагәй цыдәриддәр уыд, уыдон. Нал хъуысти мәргъты зарын дәр, зәрватыччытә аивгъуыдтой хъарм бәстәм әмә семә ахастой сәрды тәвд бонтә. Хәхты сәрмә ма зилдух кодтой әрмәст халәттә хъуахъ-хъуахъгәнә, сә сәрдыгон хәрв акалдтой, афтәмәй, бәләстәй та ма кәмдәрти иуәй-иутыл хәщыд сыфтәр, уый дәр цыдәр бур-сырх хуыз, иннәтә рабәгънәг сты, аздади ма сә әфтид хихтә. Әмә цы алыхуызон сыфтәр фезгъәлд, уыдонәй зәхх әмхуызонәй дәр зынди хъулон-мулон.

Әмә уыцы әнкъард, сидзәрхуыз хәхты әхсән кяхвәндәгтыл ныфсджныәй уади чысыл ПАЛКО ЮРИГӘ, афтә йә хуыдтой хәубәстә, кәд ын йә әцәг ном раджы базыдтой, уәддәр. Фәлә әнәнхәләәджы куы әрбауазалтә кодта, уәд адәм хәумә лидзын байдыдтой суанг раззаг къуыри. Уыцы дзолгъо-молгъо рәстәг дадайән әрбайсәфт йә сарт. Хохы йә ферох кодта, әви йын искуы ахаудта, уымән бәлвырд ницы зыдта. Палко йә рацагуырда хохы әмә йә ссардта.

Æмæ æцæгдæр сыбыртт нал хъуыст хæхбæсты.

Сахъари хæдзæрттæ сафтид сты иууылдæр, къахылдзæуæг дзы нал аздад. Уый хыгъд тæрхъустæ æдасдæрæй агайдтой алырдæм, æхсæрсæтджытæ нал æнцадысты бæлæстыл сæррæттытæ кæнынæй.

Фæлæ уыдæттæ лæппу уынгæ дæр нæ кодта. Йæ ирд цæсгом æрттивæнтæ калдта, мин азы размæ рагон дунейы æнæмæт лæппуяу, бирæгътæн, домбайттæн, фæранктæн, уæрыччытæ æмæ сæныччытæн фиййауæн чи баззад, раст уый хуызæн. Æппæт зæххæн дæр хицауиуæг кæндзæн Дунейы цытджын паддзах æмæ Йын кад кæндзысты дзыллæтæ æмхуызонæй, кувдзысты Йæм æппæт адæмтæ. Уый зондæй, Уый фарнæй ничиуал фæлтæрдзæн хæст къахыныл, кæрæдзи цæгъдыныл, туг калыныл. Æмæ æппæт цыргъаг хæцæнгæртзæй рацараздзысты æхсырфытæ, къæпитæ, хуымгæнæн алы фæрæзтæ. Æмæ ног зæххыл адæймаджы хъарм туг арæх-уæрæхыл кæй нал ахъардзæн, уый фæрцы дæтдзæн æнæмбал хъæздыг тыллæг, зæхх суыдзæн Хуыцауы фæндæй æрдхæрæны бæркаджын.

Уæдæ цæуыл хъуыды кодта Палко та? Уымæ уыди йæхи сагъæстæ. Йæ хъуыдыйы афæлгæсыд фæстаг хабæрттæ сеппæ-тыл дæр, суанг уалдзæгæй райдай æмæ æрæгвæззæджы онг.

Кæй хъуыдыйы æрцыдаид, дзæгъæл лæппу йæхи фыды ссардзæн, йæ сидзæры бонтæ ферох кæндзæн, уый! Уæлдайдæр та ахæм фыды, цавæрфæнды саби дæр кæмæ бабæллыдаид! Стæй чи æнхъæл уыд, загъд чи нæ кæны, чи не 'лгъиты, Йесо Чырыстимæ иумæ цæрын чи фæразы, ахæм дада дæр ын уыдзæн! Æмæ ма уый дæр æгъгъæд нæу, фæлæ чи æнхъæл уыд, ахæм зæрдæхæлар мад, фæлмæн ныййарæг мад ын разындзæн, æгас дунейы дæр æмбал кæмæн нæй! Уыцы сылгоймаг ныр нымад нал цыд рынчын сæлхæргонд „кайдæр усыл“, йæ хæдзарæй-иу чи алыгъд, ахæм зондхъуагыл. Афтæ уæдæ, гъе! Йесо Чырыстимæ фехъуысти сæ куывд æмæ сылгоймаджы низтæ фæлыгъдысты, ус дзыхъ-хъынног æнæнизæй агæпп ласта!

Раззаг къуыри ма лæппуйыл бафтыд ноджыдæр иу стыр цин: разынди йын тынг адджын хион – йæ нана, Лессинджы мад. Цы диссаджы хорз нана у, уæдæ! Ногæй та йæ фарсмæ фæзынди

адаймаг, хур аппындар кәм нукуы ныгуылы, уыцы бәстәм фәндаг амоньн кәмән хъауы.

Фыд йә хәдзары фәци әртә къуырийы, йә бынтә кәуылдар бафәдзәхста мыздыл, йемә райста йә мады әмә хәдзары дзаумәттәй иу чысыл цы дәртә әмә рафардәг Юригәйы хәдзармә, цәрынмә. Афтамәй Палкойы нал бахъуыд йә дадайы ныууадзын. Сеппәт дәр бинонтә разы уыдысты уым цәрыныл, цалынмә дада әгас уа, уәдмә йәм кәсыныл. Дадайән йәхи хәдзары хъауы уыди фатеры бадәг, фәлә уалынмә уый йәхицән балхәдта хәдзар, әмә ныр Юригәйы хәдзары паряхат фадат уыд ног бинонтән әрцәрынән. Дада Палкойы фыдимә иумә сә къәбицәй сарәзта цалцәггәнән әрмадз, әмә уырдаем ничи цыди. Уәтты та цардысты сеппәт дәр әмхуызонәй.

Биноныг базылдысты зәронд хәдзармә, бафснайдтой йә, әфсин әмә чындз ныссыгъдәг кодтой бәстыхай кәрәй-кәронмә, әмә сә хәдзар бынтон әндәрхуызонәй агәпп ласта, базонән әй нал уыд. Палко уыцы куыстыты әххуыс кодта сеппәтән дәр, ләгтән дәр әмә устытән дәр. Ахәм куыстуарзаг ләшпуйы куыннә уарзтаид алчи дәр.

Нана йемә сласта йә әлхуый әд уәдәртт зымәджы къуымбил әлвисынән. Мад та бинонтән хъуамә бахуыдтаид исты дарәстә, Палкойән бахуыйынмә хъавыд алыхуызон әндәхтәй нывәфтыд хәдон. Ләппу йәхимә райста изәрыгәтты, стәй әнәуи әвдәлон сахәтты сеппәтән дәр чыныг хъәрәй кәсыны хәс, стәй йә фәндыд чысылгай ахуыр кәнын дәр райдайын әмә исты әрмгуыстыл фәцалх уәвын.

Фәлә йә зәрдә куыд ныррухс, фыд ын кәй разынд, уымәй! Ох, уәдә цәй цәстуарзон у нә Хуыцауыхай Йесо Чырысти!

– Уыдәттә иууылдар Ды сарәзтай, Ды, Йесо! Дәу куына ссардтаиккам, уәд уыдәттәй къухы ницы бафтыдаид! – Ләшпуйы сәр аппындар нә ахста, раздәр әнә Йесо куыд царди, уый.

„Әвәдза нәм ацы кувән чыныг не ’рбафтыд, уәд цымаә цәуыл ныхас кодтаиккам?“ – хъуыды кодта Палко. Әмә чыныг куыддар йә зәрдыл әрбаләууыд, афтә атындзыдта ләгәтмә. Ардыгәй куы цыди, уәд чыныг ныууагъта уым, йә бынаты. Фәлә йын дада уый фәстә афтә:

– Дзæгъæлы йæ ныууагътай. Зымагон ма лæгæтмæ чи цæуы? Æмæ ныл Хуыцауы фæндæй кæд уалдзæг æрцауа, уæд та йæ фæстæмæ уырдаæм фæхæсс. Ныр нæм ис Библи æнæхъанæй æмæ, чи зоны, мах хуызæн ма исчи ныры онг нæма зоны Хуыцауы Ныхас, уæд æй уадз æмæ уым ссара æмæ йыл мах хуызæн сæмбæла Хуыцауы арфæ.

Лæппуйы цæст нæ уарзта уыцы чиныгæй фæхицæн уæвын, стæй йæ уадзгæ дæр никуы ныккодтаид, иннæтыл куына ахъуыды кодтаид, уæд.

Ныр мæнæ бацыд лæгæтмæ, райста йæ къухмæ чиныг æмæ йын цыма хæрзбон зæгъынмæ хъавыд, уыйау йæ алыварс рафæлгæсыд æмæ зынтæй хицæн кодта йæ уарзон бынатай. Фæла кæд хъæды æрдзы дидинæг нал уыд, цыдæр фæззыгон дыууæ дидинæгæй фæстæмæ, уæд дæр быдыры рæсугъдæн æмбал нæ уыд. Цалдæр фæззыгон æнтъыснаг боны фæстæ та мæнæ ногæй рæстæг фæхорз, ракасти та хур. Ацы зæххы гæппæл тынг адджын уыд Палкойæн, уымæн æмæ йæм ам разынди арвы дуар, йæ зынаргъ хæлар сауджыны фæстæ æхгæд чи æрцыд, уыцы дуар, кæд абоны рухс арвыл бæрæг нæ дары дуар, уæддæр.

Æмæ бæргæ ссардта йæхæдæг зæрдæрухс цард, фæла сауджыныл куы ахъуыды кæны, уæд фенад ваййы йæ цин дæр. Лæппу арæх фæхъуыды кæны, стæй суанг тæккæ абон дæр йæ зæрдыл лæууыд, Хуыцаумæ йæ куывд кæй фехъуыст, уый. Æмæ кæд ныр йæ хæлары зынг ахуыссыд, уæддæр ма цалынмæ дзурынæн уыд, уæдмæ бирæтæн бамбарын кодта Хуыцауы хъару.

Палко сауджыны хæдзармæ къуырисæры ногæй куы баздæхт, уæд рынчын тынг бацин кодта, лæппу йæ ныййарджыты кæй ссардта, ууыл. Æмæ йæм хъæдгæсы ус рынчынфæрсæг куы бацыд, уæд уымæн бафæдзæхста, цæмæй йæм æрбацауой Палкойы мад æмæ фыд, дадаимæ иумæ. Сауджын семæ бирæ фæныхас кодта, стæй æмхуызонæй скуывтой Хуыцаумæ. Дада абон дæр нæма ферох кодта уыцы куывд.

– Сымах Евангелийы диныл хæст стут, æз та католик дæн, – загъта сауджын, – Фæла Йыл чи баууандыд, уыдонæн бар радта йæ сывæллæттæ уæвынæн. Æмæ уыдон иууылдæр иу сты Йесо

Чырыстийы мидæг, стæй сæ уæларвты дæр ницы хъауджыдæрдзинад уыдзæн, æз кæдæм цæуын, уым сеппæт дæр уыдзысты æмхуызон. Чырыстийыл иузæрдионæй баззайут, цæмæй та ногæй сымахимæ иумæ кæрæдзи фенæм уæларвон дзæнæты.

Дыццаджы æмæ æртыццаджы цыма фæдзæбæхдæр; йæ хуыссæнæй рабадт æмæ ма уаты рауай-бауай дæр акодта. Сеппæт дæр ыл бацин кодтой.

Ног каплан, ома, ног сауджын æй аргъуанмæ акодта æмæ уым бакуывта Хуыцаумæ. Стæй латинагау аныхас кодта йемæ, æвæццæгæн, дзы исты куырдат, кæнæ, чи зоны, исты йын фæдзæхста. Палко йын йæ ныхас бамбæрста, фæстæмæ сæхирдыгонау словакаг æвзагæй куы сдзырдта, æрмæст уæд.

– Дзырд мын радт, мæ зынаргъ æфсымæр, æз сын цы радтон, уый сын нæ байсдынæ, уый тыххæй. Уымæн æмæ мæ уыцы чиныг сахуыр кодта æнцонæй æдыхстæй мæ мæлæт ссарын.

Палко федта, каплан рынчын сауджынмæ йæ къух куыд бадаргъ кодта, уый æмæ уæд сауджын ногæй йæ зонгуытыл æрлаууыд бакувынмæ.

Дыккаг бон дæр та йæ бафæндыд æдтæмæ уæлдæфмæ ракасын. Рæстæг хорз скодта æмæ йæ дохтыр ракодта цæхæрадоны онг, уым æрбадти йæ къæлæтджын бандоныл хъармарæзтæй. Йæ размæ чысыл фынгыл лæууыд йæ аходæн. Хæрды фæстæ фынг иуварс куы айстой, уæд рынчын афтæ:

– Ныр мын Палко исты радзурæд; стæй мæ фæнды ам сыгъдæг уæлдæфмæ иу чысыл афынæй уæвын.

– Æгайтма, мæ зынаргъ æфсымæр, – фехсызгон хойæн æмæ йын йæ ныхæн апъа кодта. – Цалынмæ фынай кæнай, уæдмæ дын æз та аивдзынæн дæ хуыссæнгæрзтæ, рафснайдзынæн уат, байгом кæндзынæн рудзгуытæ, асыгъдæг уыдзæн уæлдæф.

– Хуыцау дын арфæ раканæд дæхицæн дæр æмæ дæ сывæлæттæн дæр, афтæ уарзонæй мыл кæй тыхсыс, уый тыххæй, – иттæг зæрдæрухсæй загъта лæг.

Палкоимæ хибарæй куы аздадысты, уæд рынчын райста Евангели æмæ йын загъта:

– Бакæс ма мын исты нæ „хуры бæстæйы“ тыххæй!

Æмæ Палко кæсын байдыдта, хур хъуаг дæр æмæ мæй хъуаг

дәр чи нәу, стәй царды цаугәдәттә кәм гуылф кәнынц, уыцы алаәмәты горәты хабәрттә.

– Мә хур, Палко, „хуры бәстәм“ бацаугәйә, уым цыдәрид-дәр фенәм, уыдоны ахсан әппәтәй ахсджиаг әмә рәсугъддәр уыздән, намысы кәләтджыныл Чи бады, Уый-Йесо-Хуыцауы Урс Уәрыкк!

Уыцы ныхасы фәстә ләг йә кьухтә кәрәдзиуыл авәрдта әмә йә цәстытә бацъынд кодта, кувыны сахат-иу куыд кодта, афтә. Палко дәр әм әргуыбыр кодта әмә йә сәрәй банцой кодта ләджы уәрджытыл. Фәлә ацы хатт сә куывд тынг дәргъвәтин ахаста; ләппу хәрдмә скасти әмә уыны: рынчын йә сәр әруагъта әмә әнцәд бафынәй. Әрмәст-иу рәстәггай арф ныуулафьд.

Палко куыддәр батыхсәгау кодта, цыма йыл исты әхсызгон хабар сә сәмбәлд, рынчын әнцәд кәй фынәй кәны, уымәй. Фәлә әрәнкьард. Улафын дәр нал уәндыд, миййаг, рынчыны куы райхәл кәна, уымәй тәрсгәйә. Раздәр уал ләгән йә цәсгом фәтар, стыр хъыджы цыма бахауд, стәй фәрухс, йә мидбыл худгә, цыма исты әхсызгон фын уыны.

Уыцы цъусдуг Палкойы хъусыл ауад кәйдәр кьәхты хьәр. Скасти хәрдмә әмә ауыдта капланы әмә йәм йә сәрәй ацамыдта, мидәгдәр рацу, зәгъгә.

Ләг бацыд сә цурмә. Фәлә йын рынчынмә әргуыбыр кәнын дәр әххәст нал бантыст, афтә тарст хьәр фәкодта.

Палкойы нә бауырныдта, хабар әцәг әрцыд, уый: сауджын фынәй нә кодта, фәлә мардәй ләууыд. Ох, әмә цы хыг, цы маст скодта йә цуры уәвджытән!

Әмә ныр гыцыл Палкойән уыдәттә йә зәрдыл куы әрбалаууынц, уәд йә цәссыг арахыл нызгъалы. Уыцы хабәрт-тә әмә ныхәстә афтә арф ныххызтысты йә зәрдәмә әмә сә мыггагмә дәр нукуал фәрох кәндзән.

– Цәуыл кәуын, цә? – сдзырдта йәм йә зәрдә иуахәмы. – Мәрдты бәсты йын тынг хорз, тынг әнцон куы у!

Дохтыр загъта, йә тугдадзинтәй мидәгәй кәцыдәр аскъуыд әмә әваст амард. Фәлә Палкойы нә бауырныдта.

„Нә Хуыцауыхай Йесо Чырысти әрцыд әмә йә Йәхимә

айста. Ныр уым алщыдәр федта, суанг Йесойән Йәхи дәр, әрдхәрәны къяләтджыныл бадгә Урс Уәрыччы. Сауджын уым сәмбәлди, кувән чиныг кәй фәрцы бафтыд нә къухы, уыцы әнәзонгә ләгыл дәр әмә йын уым арфә ракодтаид – мән тыххәй. Әз дәр ма афоныл сәмбәлдзынән уыцы бынатыл, уәларвон дзәнәты.“

Палко скасти хәрдмә уәларвмә әмә, йә къухтәй йә сәрыл хәцгәйә, ныхъхъуыды кодта: „цымә цы уайд. Йесо Чырысти зәхмә куы әрхизид әмә мән дәр Йәхимә куы айсид, уырдаәм уәларвтәм? Уәд бәргә бауәндин уыцы аләмәты бәстәм бацауын, „хуры бәстәм“.

Зынаргъ хәләрттә!

Кәд уә Хуыцауы тыххәй, әнусон царды тыххәй, уә уд фервәзыны тыххәй фылдәр базонын фәнды, уәд нәм фыс-сут мәнә ахәм адрысыл:

362003, Владикавказ, а/я 1039

Чырыстон дини хәрзаудәнгәнәг Цәгат Ирыстоны Ми-наварад

КРИСТИНÆ РОЙ

ХУРЫ БÆСТÆЙЫ